

PRZEWODNIK DOBRYCH PRAKTYK

w ramach

***konwencji haskiej z dnia
25 października 1980 r.
dotyczącej cywilnych
aspektów uprowadzenia
dziecka za granicę***

**CZĘŚĆ VI
ART. 13 UST. 1
LIT. B)**

Wydawca:

Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego – HCCH

Stałe Biuro

Churchillplein 6b

2517 JW Haga

Niderlandy

+31 70 363 3303

+31 70 360 4867

secretariat@hcch.net

www.hcch.net

Przedmowa

Z okazji z 40. rocznicy zawarcia *Konwencji z dnia 25 października 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę* (konwencja haska) mam przyjemność zaprezentować Część VI Przewodnika dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej, w której omówiono kluczowe postanowienie tej konwencji, tj. art. 13 ust. 1 lit. b) (wyjątek ze względu na poważne ryzyko szkody).

Niniejsza publikacja ma być źródłem wytycznych dla sędziów, organów centralnych, prokuratorów oraz innych osób wykonujących zawody prawnicze i działających w obszarze międzynarodowego prawa rodzinnego, a które mają do czynienia ze stosowaniem art. 13 ust. 1 lit. b) konwencji haskiej. W postanowieniu tym określono jeden z wyjątków od obowiązku zarządzenia niezwłocznego powrotu dziecka na podstawie konwencji. Coraz częstsze w ostatnich latach wykorzystywanie tego zarzutu w sprawach o uprowadzenie dziecka, a także rosnące wśród społeczności ekspertów obawy, że niewłaściwe stosowanie tego postanowienia może naruszyć delikatną równowagę, jaką zapewnia konwencja haska, skłoniły Radę ds. Ogólnych oraz Polityki (organ zarządzający konferencji haskiej) do powierzenia Stałemu Biuru – przy wsparciu grupy roboczej złożonej z licznej grupy ekspertów krajowych – zadania opracowania Przewodnika dobrych praktyk w zakresie wykładni i stosowania art. 13 ust. 1 lit. b) konwencji.

Korzystając z okazji, pragnę wyrazić wdzięczność dla wszystkich osób, które przyczyniły się do opracowania i ukończenia niniejszego przewodnika. Przede wszystkim w szczególny sposób chciałbym podziękować członkom grupy roboczej (pełną listę można znaleźć w przewodniku), a zwłaszcza sędzinie Diane Bryant, która przewodziła jej pracom od pierwszego posiedzenia w 2013 r. Wiedza fachowa, bezwarunkowe zaangażowanie i cierpliwość sędziny Diane Bryant odegrały kluczową rolę w pomyślnym ukończeniu niniejszego przewodnika. Serdeczne podziękowania kieruję również do personelu i liczного grona stażystów Stałego Biura, którzy sukcesywnie angażowali się w ten projekt. Zgodnie z dobrą i sprawdzoną praktyką konferencji haskiej niniejszy przewodnik dobrych praktyk został przedłożony do zatwierdzenia członkom konferencji. Fakt, że uzyskał aprobatę wszystkich (wówczas) 83 członków konferencji, z pewnością zwiększa jego wartość autorytatywną jako wtórnego źródła informacji na temat funkcjonowania konwencji.

Kluczowe jest, aby wszyscy prawnicy praktycy – niezależnie od tego, czy ze sprawami dotyczącymi uprowadzenia dziecka za granicę stykają się codziennie czy też niezwykle rzadko – byli wyposażeni w niezbędne narzędzia, aby pomagać dzieciom i rodzinom znajdującym się w tak dramatycznych sytuacjach. Mam nadzieję, że dzięki niniejszej publikacji prawnicy praktycy, w szczególności sędziowie, zyskają takie narzędzie, które pomoże im w delikatnej analizie wyjątku ze względu na poważne ryzyko szkody. Najważniejsze jest, aby byli oni w stanie szybko podjąć świadomą decyzję w sprawie powrotu dziecka. Organy centralne i inni praktycy znajdą tu również przydatne wskazówki, które mogą im pomóc w rozpoznawaniu spraw, w których podniesiono zarzut z art. 13 ust. 1 lit. b). Dodatkowo przytoczone w przewodniku orzeczenia (wszystkie są dostępne w bazie INCADAT, prowadzonej przez konferencję haską bazie danych dotyczących uprowadzenia dziecka za granicę) dostarczą czytelnikom konkretnych przykładów zastosowania omawianego postanowienia w poszczególnych sprawach.

Mając na uwadze wszystkie powyższe aspekty, jestem przekonany, że ta ważna publikacja przyczyni się do sprawniejszego funkcjonowania i bardziej jednolitego stosowania art. 13 ust. 1 lit. b) konwencji haskiej – w interesie dzieci i rodzin na całym świecie.

Spis treści

GLOSARIUSZ	7
WPROWADZENIE	13
I. Art. 13 ust. 1 lit. b) jako element ram konwencji haskiej	19
1. Zasada: powrót dziecka	21
a. Cel i założenia konwencji.....	21
i. Uprowadzenie lub zatrzymanie jest bezprawne, jeżeli nastąpiło naruszenie prawa do pieczy	21
ii. Bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie jest szkodliwe dla dziecka.....	22
iii. Organy państwa miejsca zwykłego pobytu są najbardziej kompetentne do orzekania o prawie do pieczy i odwiedzin ..	22
b. Postanowienie w sprawie powrotu: nie jest to ustalenie prawa do pieczy	22
c. Uproszczone postępowanie w sprawie powrotu.....	23
d. Współpraca między umawiającymi się stronami	23
e. Obowiązek zarządzenia niezwłocznego wydania dziecka	23
f. Ograniczone wyjątki od obowiązku zarządzenia niezwłocznego powrotu	25
g. Rygorystyczna interpretacja wyjątków	25
2. Art. 13 ust. 1 lit. b) – zrozumienie wyjątku ze względu na poważne ryzyko	26
a. Trzy rodzaje „poważnego ryzyka”	26
b. Poważne ryzyko dla dziecka	26
c. Poziom „poważnego ryzyka”	27
d. „Przyszłościowy” wyjątek ze względu na poważne ryzyko	28
II. Art. 13 ust. 1 lit. b) w praktyce	29
1. Uwzględnianie wyjątku ze względu na poważne ryzyko	31
a. Stopniowa analiza	31
b. Środki zabezpieczające	34
c. Ustalenia praktyczne.....	36
d. Zasady proceduralne i dowodowe	36
i. Ciężar dowodu	37
ii. Ograniczenie informacji i dowodów do kwestii powrotu	37
iii. Dopuszczalność informacji dotyczących sytuacji społecznej dziecka.....	37
iv. Dopuszczalność wniosku o powrót i załączonych dokumentów	37
2. Przykłady argumentów, które mogą być podnoszone na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b)	37
a. Przemoc domowa wobec dziecka lub rodzica uprowadzającego dziecko	38
b. Niekorzystna sytuacja ekonomiczna lub rozwojowa dziecka po powrocie	41
c. Ryzyko związane z sytuacją w państwie miejsca zwykłego pobytu	43
d. Ryzyko związane ze zdrowiem dziecka	44

e.	Rozłąka dziecka z rodzicem uprowadzającym dziecko, gdy rodzic uprowadzający dziecko nie może lub nie chce wrócić do państwa zwykłego pobytu dziecka.....	45
i.	Postępowanie karne przeciwko rodzicowi uprowadzającemu dziecko w państwie zwykłego pobytu dziecka w związku z jego bezprawnym uprowadzeniem lub zatrzymaniem	46
ii.	Problemy imigracyjne, z którymi boryka się rodzic uprowadzający dziecko.....	48
iii.	Brak skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości w państwie miejsca zwykłego pobytu	48
iv.	Względy zdrowotne i rodzinne dotyczące rodzica uprowadzającego dziecko	49
v.	Zdecydowana odmowa powrotu.....	51
f.	Rozdzielenie z rodzeństwem dziecka	51
III.	Dobre praktyki dla sądów orzekających w sprawach z art. 13 ust. 1 lit. b)	55
1.	Nadrzędna zasada: skuteczne zarządzanie sprawami	57
2.	Dobre praktyki w zakresie zarządzania sprawami.....	58
a.	Określenie istotnych kwestii na wczesnym etapie postępowania ...	58
b.	Ugodowe rozstrzyganie sporu	58
c.	Udział stron w postępowaniu.....	60
d.	Udział dzieci w postępowaniu	61
e.	Dowody	62
f.	Dowody z opinii biegłego.....	62
g.	Pomoc organów centralnych i bezpośrednia komunikacja sądowa .	64
IV.	Dobre praktyki dla organów centralnych w sprawach z art. 13 ust. 1 lit. b)	65
1.	Ogólne obowiązki organów centralnych – współpraca i udzielanie informacji.....	67
2.	Ograniczona rola organów centralnych w kontekście wyjątku ze względu na poważne ryzyko	68
3.	Dobre praktyki dla organu centralnego państwa wzywającego	68
4.	Dobre praktyki dla organu centralnego państwa wezwanego	69
V.	Przydatne materiały.....	71
1.	Sprawozdanie wyjaśniające dotyczące konwencji haskiej	73
2.	Przebieg prac czternastej sesji (1980 r.)	73
3.	Baza danych na temat uprowadzeń dzieci za granicę (INCADAT)	73
4.	Przewodniki dobrych praktyk opublikowane przez konferencję haską	74
5.	Międzynarodowa sieć sędziów orzekających w sprawach dotyczących kwestii przewidzianych w konwencji haskiej (International Hague Network of Judges – IHNJ)	74
6.	The Judges’ Newsletter on International Child Protection [Biuletyn sędziów dotyczący międzynarodowej ochrony dziecka]	75
7.	Dokumenty przygotowywane przez organy krajowe	75
	Wykaz cytowanego orzecznictwa	77

GLOSARIUSZ

Sprawa z art. 13 ust. 1 lit. b):

W niniejszym przewodniku termin „sprawa z art. 13 ust. 1 lit. b)” jest używany w odniesieniu do sprawy o uprowadzenie dziecka za granicę i powrót dziecka lub dzieci, wniesionej na podstawie konwencji haskiej, i w której powołano się na wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b).

Zarządzanie sprawami:

Opisuje proces sprawowania przez sąd nadzoru nad przebiegiem sprawy, w szczególności, aby zapewnić jej niezwłoczne rozpoznanie bez zbędnych opóźnień w postępowaniu.

Znęcanie się nad dzieckiem:

W zależności od definicji stosowanej w danej jurysdykcji „znęcanie się nad dzieckiem” oznacza rodzaj fizycznego, emocjonalnego lub psychologicznego zaniedbania, maltretowania lub molestowania seksualnego dziecka, zwykle wskutek działania lub zaniechania rodzica lub innej osoby.

Bezpośrednia komunikacja sądowa:

Bezpośrednia komunikacja sądowa oznacza komunikację między znajdującymi się w różnych jurysdykcjach sędziami orzekającymi dotyczącą konkretnej sprawy¹.

Przemoc domowa i przemoc w rodzinie:

W zależności od definicji stosowanej w danej jurysdykcji termin „przemoc domowa” lub „przemoc w rodzinie” może obejmować wiele różnych form znęcania się w rodzinie. Może mieć charakter fizyczny, emocjonalny, psychologiczny, seksualny i finansowy. Może odnosić się do dziecka („znęcanie się nad dzieckiem”), partnera (czasami nazywane „znęcaniem się nad małżonkiem”) lub do innych członków rodziny.

Przemoc w rodzinie:

Zob. powyżej termin „przemoc domowa i przemoc w rodzinie”.

Poważne ryzyko:

Na potrzeby niniejszego przewodnika „poważne ryzyko” dla dziecka oznacza poważne ryzyko, że powrót tego dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia.

¹ Zob. wytyczne *Direct Judicial Communications – Emerging Guidance regarding the development of the International Hague Network of Judges and General Principles for Judicial Communications, including commonly accepted safeguards for Direct Judicial Communications in specific cases, within the context of the International Hague Network of Judges*, Haga 2013, s. 12 (zwane dalej „wytycznymi dotyczącymi komunikacji sądowej”) (dostępne również na stronie internetowej konferencji haskiej na stronie <www.hcch.net> w zakładce „Child Abduction”, a następnie „Direct Judicial Communications”).

Wyjątek ze względu na poważne ryzyko:

Na potrzeby niniejszego przewodnika termin „wyjątek ze względu na poważne ryzyko” oznacza wyjątek, o którym mowa w art. 13 ust. 1 lit. b) konwencji haskiej, z uwzględnieniem trzech rodzajów poważnego ryzyka – narażenie dziecka na szkodę fizyczną, narażenie dziecka na szkodę psychiczną lub postawienie dziecka w jakikolwiek inny sposób w sytuacji nie do zniesienia².

Międzynarodowa sieć sędziów orzekających w sprawach dotyczących kwestii przewidzianych w konwencji haskiej (*International Hague Network of Judges*):

Międzynarodowa sieć sędziów orzekających w sprawach dotyczących kwestii przewidzianych w konwencji haskiej (*International Hague Network of Judges*, IHNJ) jest siecią zrzeszającą sędziów specjalizujących się w sprawach rodzinnych, utworzoną przez Haską Konferencję Prawa Prywatnego Międzynarodowego (konferencję haską), aby ułatwić komunikację i współpracę między sędziami na szczeblu międzynarodowym oraz wspierać efektywne funkcjonowanie konwencji haskiej.

Rodzic, którego dziecko uprowadzono:

Termin „rodzic, którego dziecko uprowadzono” opisuje osobę, instytucję lub organ, który twierdzi, że bezprawnie uprowadzono lub zatrzymano dziecko na terytorium innej umawiającej się strony z naruszeniem prawa do pieczy na podstawie konwencji haskiej.

Sporządzenie wokandy:

„Sporządzenie wokandy” oznacza procedurę umieszczenia sprawy w harmonogramie rozpraw w sądzie.

Orzeczenia lustrzane:

Orzeczenia lustrzane są to identyczne lub podobne orzeczenia wydane przez sądy zarówno w państwie wzywającym, jak w państwie wzywającym, dostępne tylko w niektórych systemach prawnych i jurysdykcjach. Każde orzeczenie staje się wykonalne i skuteczne w państwie, w którym je wydano.

Ustalenia praktyczne:

Ustalenia praktyczne są to ustalenia, które sąd może przyjąć w ramach nakazu powrotu, aby ułatwić i przeprowadzić powrót dziecka. Ustalenia praktyczne nie mają zaradzić poważnemu ryzyku i należy je odróżnić od środków zabezpieczających.

Środki zabezpieczające:

Na potrzeby niniejszego przewodnika termin ten należy rozumieć szeroko, jako środki dostępne, aby zaradzić poważnemu ryzyku.

² Zob. sekcja I.2 niniejszego przewodnika.

Państwo wezwane:

Państwo, do którego uprowadzono dziecko, lub w którym dziecko zostało zatrzymane. Jest to państwo, w którym toczy się postępowanie w sprawie powrotu³.

Państwo wzywające:

Państwo, którego organ centralny lub obywatel złożył wniosek o wydanie dziecka, żądając tym samym jego powrotu na mocy konwencji haskiej. Zwykle jest to państwo zwykłego pobytu dziecka przed jego uprowadzeniem lub zatrzymaniem⁴.

Postępowanie w sprawie powrotu:

Pojęcie „postępowania w sprawie powrotu” oznacza postępowanie na podstawie konwencji haskiej w sprawie powrotu dziecka lub dzieci, które toczy się przed władzą sądową lub administracyjną umawiającej się strony, do terytorium której uprowadzono lub na której terytorium zatrzymano dziecko („państwo wezwane”)⁵.

W zależności od jurysdykcji postępowanie w sprawie powrotu może wszcząć rodzic, którego dziecko uprowadzono, adwokat reprezentujący takiego rodzica, organ centralny państwa wezwanego lub instytucja publiczna, np. prokurator.

Prawo do pieczy:

Pojęcie „prawo do pieczy” (w konwencji: „prawo do opieki”) użyte w niniejszym przewodniku odnosi się do jego autonomicznej definicji zawartej w art. 5 lit. a) konwencji haskiej i obejmuje „prawo dotyczące opieki nad osobą dziecka, w szczególności prawo do decydowania o miejscu pobytu dziecka”.

Oddzielny przedstawiciel dziecka:

Osoba lub podmiot wyznaczony lub zatwierdzony przez sąd do reprezentowania dziecka lub dzieci w postępowaniu w sprawie powrotu, którym może być m.in. niezależny adwokat dzieci (Independent Children’s Lawyer) oraz przedstawiciel ustawowy dziecka.

Rodzic uprowadzający dziecko:

Osoba, której zarzuca się bezprawne uprowadzenie dziecka z państwa, w którym miało ono miejsce zwykłego pobytu, na terytorium innej umawiającej się strony, lub bezprawne zatrzymanie dziecka na terytorium innej umawiającej się strony.

³ Zob. art. 11 ust. 2, art. 12 ust. 3, art. 13 ust. 1, art. 14, 17, 20 i 24 konwencji haskiej.

⁴ Zob. art. 9 („wzywający organ centralny”) i art. 11 ust. 2 konwencji haskiej.

⁵ Zob. art. 12 ust. 1 konwencji.

Zobowiązanie:

„Zobowiązanie” oznacza dobrowolną obietnicę, przyrzeczenie lub zapewnienie podjęcia lub niepodjęcia określonych działań złożone przed sądem przez osobę fizyczną – co do zasady jest to rodzic, którego dziecko uprowadzono. W niektórych jurysdykcjach sądy przyjmują zobowiązania rodzica, którego dziecko uprowadzono, dotyczące powrotu dziecka lub wręcz wymagają ich złożenia. Zobowiązanie złożone formalnie przed sądem w jurysdykcji wzywanej w kontekście postępowania w sprawie powrotu może, choć nie musi, być wykonalne w państwie, do którego powróci dziecko⁶.

⁶ W niniejszym przewodniku przyjęto definicję „zobowiązania” przedstawioną w publikacji *Guide to Good Practice under the 1980 Hague Child Abduction Convention: Part I – Central Authority Practice* [Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej: Część I – Praktyka organu centralnego], Bristol, Family Law (Jordan Publishing). 2003 (zwanej dalej „Przewodnikiem dobrych praktyk organu centralnego”) (dostępnej również na stronie internetowej konferencji haskiej pod adresem <www.hcch.net> w zakładce „Publications”).

WPROWADZENIE

1. Tematem niniejszego przewodnika jest **art. 13 ust. 1 lit. b) Konwencji z dnia 25 października 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę** (zwanej dalej „konwencją haską.” lub „konwencją”)⁷, który jest również znany jako „**wyjątek ze względu na poważne ryzyko**”⁸.
2. Art. 13 ust. 1 lit. b)⁹ stanowi:

„1. Bez względu na postanowienia artykułu poprzedzającego [12] władza sądowa lub administracyjna państwa wezwanego nie jest obowiązana zarządzić wydanie dziecka, jeżeli osoba, instytucja lub organizacja sprzeciwiająca się wydaniu dziecka wykaże, że:
[...]
b) istnieje poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia”.
3. Celem niniejszego przewodnika jest propagowanie na skalę globalną właściwego i spójnego stosowania wyjątku ze względu na poważne ryzyko zgodnie z warunkami i celem konwencji haskiej i z uwzględnieniem pomocy w jej interpretacji, np. sprawozdania wyjaśniającego dotyczącego konwencji¹⁰, a także wcześniejszych wniosków i zaleceń komisji specjalnej¹¹ oraz istniejących przewodników dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej. Aby osiągnąć ten cel, autorzy przewodnika zawarli w nim informacje i wytyczne dotyczące interpretacji i stosowania wyjątku ze względu na poważne ryzyko, a także przedstawili dobre praktyki zaczerpnięte z różnych jurysdykcji.

⁷ Niniejszy przewodnik stanowi część VI serii *Przewodników dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej* publikowanych przez konferencję haską, zob. sekcja V.4 poniżej. O ile nie zaznaczono inaczej, w niniejszej publikacji odniesienie do „przewodnika” oznacza odniesienie do niniejszego przewodnika (części VI serii).

⁸ Zob. powyżej terminy „poważne ryzyko” i „wyjątek ze względu na poważne ryzyko” w Glosariuszu.

⁹ O ile nie określono inaczej, odniesienie do artykułu w tekście lub przypisie niniejszego przewodnika oznacza odniesienie do artykułu konwencji haskiej.

¹⁰ Zob. E. Pérez-Vera, „Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention” [Sprawozdanie wyjaśniające dotyczące konwencji haskiej z 1980 r. o uprowadzeniu dziecka] (zwane dalej „sprawozdaniem wyjaśniającym”), (w) *Actes et documents de la Quatorzième session (1980)*, t. III, *Child abduction*, The Hague, Imprimerie Nationale, 1982, s. 426–473 (dostępne również na stronie internetowej konferencji haskiej, zob. ścieżka wskazana powyżej w przypisie 6). Sprawozdanie wyjaśniające, które zawiera m.in. informacje o pracach przygotowawczych i okolicznościach zawarcia konwencji, można wykorzystać jako dodatkowy środek pomagający w jej interpretacji. Zob. *Konwencja wiedeńska z dnia 23 maja 1969 r. o prawie traktatów*, art. 31–32.

¹¹ Komisje specjalne powołuje konferencja haska, a zwołuje je jej Sekretarz Generalny. Zadaniem komisji specjalnych jest opracowywanie i negocjowanie nowych konwencji konferencji, bądź analizowanie funkcjonowania obowiązujących konwencji w praktyce. W skład tej komisji specjalnej wchodzi eksperci wyznaczeni przez członków konferencji haskiej i przez umawiające się strony konwencji. W posiedzeniach komisji w charakterze obserwatora mogą uczestniczyć przedstawiciele zainteresowanych państw (w szczególności tych, które zgłosiły do Stałego Biura zainteresowanie przystąpieniem do konwencji), a także odpowiednie organizacje międzynarodowe. Przyjmowane przez komisję specjalną wnioski i zalecenia są niezwykle istotne dla zapewnienia jednolitej interpretacji i praktycznego funkcjonowania konwencji.

4. Przewodnik podzielono na pięć sekcji. W sekcji I przedstawiono art. 13 ust. 1 lit. b) jako element ram konwencji haskiej. W sekcji II omówiono stosowanie art. 13 ust. 1 lit. b) w praktyce. Sekcja III zawiera wytyczne operacyjne oraz dobre praktyki, które mają pomóc sądom¹², przed którymi toczą się postępowania w sprawie powrotu, w sprawnym i efektywnym zarządzaniu procesem oraz w ocenie wyjątku ze względu na poważne ryzyko, jeżeli zostanie on przywołany. W sekcji IV można znaleźć informacje na temat roli organów centralnych wyznaczonych na mocy konwencji¹³, aby wesprzeć je w rozpoznawaniu napływających i wychodzących spraw, w których przywołano wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b). W sekcji V przedstawiono przydatne materiały. Chociaż przewodnik jest przeznaczony przede wszystkim dla sądów i organów centralnych, może również stanowić pomoc dla prawników i innych instytucji bądź podmiotów.
5. Mimo iż w przewodniku skoncentrowano się na art. 13 ust. 1 lit. b), przywołano w nim również inne przepisy konwencji haskiej oraz instrumenty międzynarodowe w zakresie, w jakim mogą mieć znaczenie dla stosowania tego artykułu. Dla dzieci uprowadzonych za granicę korzystne może być w szczególności stosowanie przez umawiające się strony *Konwencji z dnia 19 października 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci* (zwanej dalej „konwencją z 1996 r.”), jako uzupełnienie i wzmocnienie konwencji haskiej w wielu istotnych kwestiach¹⁴. Na stronie internetowej konferencji haskiej (< www.hcch.net >) można znaleźć aktualne informacje o tym, czy państwo uczestniczące w sprawie z art. 13 ust. 1 lit. b) jest również stroną konwencji z 1996 r. (zakładka „Protection of Children”, a następnie „Status table”).
6. Znaczenie konwencji haskiej we wspieraniu praw dzieci nie słabnie, czego wyrazem są zmiany międzynarodowych ram prawnych, które nastąpiły po jej przyjęciu¹⁵. Państwa-strony *Konwencji ONZ o prawach dziecka z 1989 r.* (dalej zwanej „Konwencją o prawach dziecka”) mają na przykład obowiązki dotyczące takich kwestii, jak uczestnictwo dzieci w postępowaniach w sprawie powrotu na

¹² W niniejszym przewodniku odniesienie do „sądu” jest odniesieniem do właściwego organu sądowego lub administracyjnego, przed którym toczy się postępowanie w sprawie powrotu dziecka na podstawie konwencji haskiej (art. 11).

¹³ Zob. art. 6 konwencji haskiej.

¹⁴ Zob. na przykład art. 7 i 50 konwencji z 1996 r. Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat możliwości zastosowania konwencji z 1996 r. w sprawach o uprowadzenie dziecka za granicę, zob. na przykład *Praktyczny podręcznik dotyczący funkcjonowania konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci*, wydany przez Haską Konferencję Prawa Prywatnego Międzynarodowego, Haga, 2014 (zwany dalej „praktycznym podręcznikiem dotyczącym konwencji z 1996 r.”), dostępny na stronie internetowej konferencji haskiej (zob. ścieżka wskazana w przypisie 6), rozdział 13. sekcja A. Zob. również N. Lowe i M. Nicholls, *The 1996 Convention on the Protection of Children*, Jordan Publishing, 2012, rozdział 7.

¹⁵ Zob. Office of the Children’s Lawyer przeciwko Balev, 2018 SCC 16, Sąd Najwyższy Kanady (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1389], pkt 34, w którym Sąd stwierdził, że zarówno konwencja haska, jak i Konwencja o prawach dziecka mają za cel „ochronę dobra dzieci”, „ochronę tożsamości dziecka i relacji w rodzinie” oraz „zapobieganie nielegalnemu transferowi i zatrzymywaniu dzieci”, a także, że w obu konwencjach „przyjęto zasadę, że dziecko wykazujące wystarczającą dojrzałość powinno mieć prawo głosu w kwestii swojego miejsca zamieszkania, jak omówiono poniżej w związku z art. 13 ust. 2 konwencji haskiej”.

podstawie konwencji haskiej, również w przypadku powołania się na wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b)¹⁶. Konwencja haska wspiera prawa dzieci do otrzymywania informacji o przebiegu i konsekwencjach postępowania w sprawie powrotu, a także do wyrażania opinii w toku takiego postępowania. Jeżeli dziecko jest w odpowiednim wieku i wykazuje wystarczającą dojrzałość, należy odpowiednio uwzględnić jego opinie.

7. Mimo iż w przewodniku poruszono ogólne kwestie dotyczące interpretacji, **jego celem nie jest** ukierunkowanie wykładni art. 13 ust. 1 lit. b) w indywidualnych przypadkach. Nadal „decyzja o powrocie dziecka leży wyłącznie w gestii właściwego organu”¹⁷, po należytym uwzględnieniu okoliczności faktycznych każdego przypadku. Powszechnie wiadomo, że postępowania prowadzone na podstawie konwencji haskiej są bardzo indywidualne, i sądy, organy centralne i inne organy powinny mieć to na względzie przy korzystaniu z niniejszego przewodnika.
8. Należy również podkreślić, że żadnych treści przekazanych w niniejszym przewodniku nie należy rozumieć jako wiążących dla umawiających się stron konwencji haskiej (ani jakiegokolwiek innej konwencji konferencji haskiej) ani dla organów sądowych lub innych organów tych stron. Dobre praktyki opisane w niniejszym przewodniku mają charakter czysto doradczy, z zastrzeżeniem odpowiednich przepisów i procedur, a także różnic wynikających z tradycji prawnej. Celem niniejszego przewodnika nie jest również opisanie sytuacji prawnej we wszystkich umawiających się stronach i z konieczności tylko w niewielkim stopniu odniesiono się w nim do orzecznictwa krajowego i prawa porównawczego. Należy także rozumieć, że przywołane sprawy mają dostarczyć przykładów pokazujących podejście przyjęte przez niektóre sądy do argumentów dotyczących poważnego ryzyka¹⁸, a nie – ścisłych czy precyzyjnych wskazówek dla sędziów lub innych osób korzystających z przewodnika. Odniesienia do orzecznictwa służą zilustrowaniu szczegółowych zagadnień omawianych w danej części przewodnika, niezależnie od końcowego rozstrzygnięcia konkretnej sprawy. Wszystkie cytowane w niniejszym przewodniku orzeczenia są dostępne w bazie danych INCADAT¹⁹, w której można znaleźć pełny tekst orzeczenia w języku oryginalnym oraz streszczenie w języku angielskim, francuskim lub hiszpańskim

¹⁶ Zob. na przykład art. 12 Konwencji o prawach dziecka.

¹⁷ „Conclusions and Recommendations of Part I and Part II of the Special Commission on the practical operation of the 1980 Child Abduction Convention and the 1996 Child Protection Convention and a Report of Part II of the meeting [konkluzje i zalecenia przyjęte w ramach części I i II posiedzenia Komisji Specjalnej ds. funkcjonowania konwencji o uprowadzeniu dziecka z 1980 r. i konwencji o ochronie dzieci z 1996 r. oraz sprawozdanie z części II posiedzenia], pkt 62 oraz „Conclusions and Recommendations and Report of Part I of the Sixth Meeting of the Special Commission on the practical operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention (1-10 June 2011)” [konkluzje i zalecenia przyjęte w ramach części II szóstego posiedzenia Komisji Specjalnej ds. funkcjonowania konwencji haskiej o uprowadzeniu dziecka z 1980 r. oraz konwencji haskiej o ochronie dzieci z 1996 r. w praktyce (1-10 czerwca 2011 r.)], C&R nr 13 (oba dokumenty są dostępne na stronie internetowej konferencji haskiej pod adresem < www.hcch.net > w zakładce „Child Abduction Section”, a następnie „Special Commission meetings on the practical operation of the Convention” i „Previous Special Commission meetings”).

¹⁸ Zob. wyżej termin „poważne ryzyko” w Glosariuszu.

¹⁹ Baza danych na temat uprowadzeń dzieci za granicę prowadzona przez konferencję haską. Zob. sekcja V niniejszego przewodnika.

w kombinacji dwóch z tych języków lub we wszystkich trzech językach. W przewodniku zamieszczono krótkie streszczenia istotnych zagadnień, które mają stanowić szybką wskazówkę co do znaczenia orzecznictwa. Należy zauważyć, że nowsze orzecznictwo może uchylać lub zmieniać starsze orzeczenia. Czytelnicy przewodnika powinni sprawdzić w bazie INCADAT lub w innych źródłach, czy jest dostępne nowsze orzecznictwo dotyczące określonego aspektu art. 13 ust. 1 lit. b), które odnosi się do danej sprawy.

9. Wszystkie państwa-strony zachęca się do dokonania przeglądu swoich praktyk stosowania art. 13 ust. 1 lit. b) oraz – o ile jest to zasadne i wykonalne – do ich udoskonalenia.
10. Konferencja haska pragnie podziękować licznemu gronu ekspertów, których wiedza i doświadczenie przyczyniły się do powstania niniejszego dokumentu, a w szczególności członkom grupy roboczej, która pracowała nad przewodnikiem pod przewodnictwem sędziny Diany Bryant (Australia). W skład tej grupy weszli sędziowie, urzędnicy państwowi (np. personel organów centralnych), eksperci akademicy/interdyscyplinarni oraz prawnicy praktycy z różnych jurysdykcji²⁰.

²⁰ W pracach nad niniejszym przewodnikiem – na wszystkich etapach lub ich części – uczestniczyli następujący eksperci: Sędziowie: Diana Bryant (Australia) – przewodnicząca grupy roboczej, Queeny Au-Yeung (Hongkong, Chiny), María Lilián Bendahan Silvera (Urugwaj), Oscar Gregorio Cervera Rivero (Meksyk), Jacques Chamberland (Kanada), Bebe Pui Ying Chu (Hongkong, Chiny), Martina Erb-Klünemann (Niemcy), Yetkin Ergün (Turcja), Francisco Javier Forcada Miranda (Hiszpania), Ramona Gonzalez (USA), Lady Hale (Zjednoczone Królestwo), Katsuya Kusano (Japonia), Torunn Kvisberg (Norwegia), Lord Justice Moylan (Zjednoczone Królestwo), Annette Olland (Niderlandy), Tomoko Sawamura (Japonia), Belinda Van Heerden (w stanie spoczynku) (RPA), Hironori Wanami (Japonia); Urzędnicy państwowi: Aline Albuquerque (Brazylia), Hatice Seval Arslan (Turcja), Frauke Bachler (Niemcy), Gonca Gülfem Bozdogan (Turcja), Natália Camba Martins (Brazylia), Marie-Alice Esterhazy (Francja), Victoria Granillo Ocampo (Argentyna), Juhee Han (Korea Południowa), Christian Höhn (Niemcy), Emmanuelle Jacques (Kanada), Leslie Kaufman (Izrael), Luiz Otávio Ortigão de Sampaio (Brazylia), Francisco George Lima Beserra (Brazylia), Tuskasa Murata (Japonia), Jocelyne Palenne (Francja), Marie Riendeau (Kanada), Andrea Schulz (Niemcy), Petunia Itumeleng Seabi-Mathope (RPA), Agris Skudra (Łotwa), Daniel Trecca (Urugwaj), Kumiko Tsukada (Japonia), Yuta Yamasaki (Japonia), Juan Francisco Zarricueta Baeza (Chile); Eksperti akademicy i interdyscyplinarni oraz prawnicy praktycy: Nicholas Bala (Kanada), Stephen Cullen (USA), Mikiko Otani (Japonia), Heidi Simoni (Szwajcaria), Zenobia Du Toit (RPA).

**Art. 13 ust. 1
lit. b) jako
element ram
konwencji
haskiej**

1. Zasada: powrót dziecka

a. Cel i założenia konwencji

11. Konwencję zawarto, jak zapisano w jej preambule, aby „chronić dziecko na płaszczyźnie międzynarodowej przed szkodliwymi skutkami, wynikającymi z bezprawnego uprowadzenia go lub zatrzymania, i pragnąc ustalić zasady postępowania w celu zagwarantowania niezwłocznego powrotu dziecka do państwa jego stałego pobytu oraz pragnąc zapewnić ochronę prawa do odwiedzin”. Cele te znalazły również odzwierciedlenie w art. 1²¹.

12. Konwencja opiera się na przedstawionych poniżej powiązanych założeniach.

i. ***Uprowadzenie lub zatrzymanie jest bezprawne, jeżeli nastąpiło naruszenie prawa do pieczy***

13. Zgodnie z pierwszym założeniem podstawowym uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka jest bezprawne, jeżeli nastąpiło naruszenie prawa do pieczy²². Przed uprowadzeniem dziecka do innego państwa lub zatrzymaniem go w innym państwie rodzic, który sprawuje pieczę wspólną lub który nie ma prawa do pieczy, powinien zatem uzyskać zgodę innej osoby, zwykle drugiego rodzica, instytucji lub organizacji mających prawo do pieczy²³ lub, jeżeli nie jest to możliwe, uzyskać zgodę sądu.

²¹ Art. 1 ma następujące brzmienie:

Przedmiotem niniejszej konwencji jest:

- a) zapewnienie niezwłocznego powrotu dzieci bezprawnie uprowadzonych lub zatrzymanych w jednym z Umawiających się Państw; oraz
- b) zapewnienie poszanowania praw do opieki i odwiedzin określonych przez ustawodawstwo jednego Umawiającego się Państwa w innych Umawiających się Państwach.

²² Zgodnie z treścią art. 3 uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka będzie uznane za bezprawne, jeżeli:

- a) nastąpiło naruszenie prawa do opieki przyznanego określonej osobie, instytucji lub innej organizacji, wykonywanego wspólnie lub indywidualnie, na mocy ustawodawstwa państwa, w którym dziecko miało miejsce zwykłego pobytu bezpośrednio przed uprowadzeniem lub zatrzymaniem, oraz
- b) w chwili uprowadzenia lub zatrzymania prawa te były skutecznie wykonywane wspólnie lub indywidualnie albo byłyby tak wykonywane, gdyby nie nastąpiło uprowadzenie lub zatrzymanie.

Prawo do pieczy może wynikać w szczególności z mocy prawa, z orzeczenia sądowego lub administracyjnego albo z porozumienia mającego moc prawną w świetle prawa danego państwa. W niektórych jurysdykcjach ustalenie prawa do pieczy może uwzględniać uprawnienie rodzica do odmowy wyrażenia zgody na zabranie dziecka z tej jurysdykcji („prawa *ne exeat*”). Zob. wyrok w sprawie Abbott przeciwko Abbott, 130 S. Ct. 1983 (2010), 17 maja 2010 r., Sąd Najwyższy (USA) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 1029], s. 3, w którym sąd, przedstawiając swoją opinię na temat konwencji haskiej w podsumowaniu wyroku, stwierdził, że opinia ta jest „w dużej mierze oparta również na poglądach siostrzanych Umawiających się Państw w tej kwestii”, że „w rozumieniu konwencji prawa *ne exeat* stanowią prawo do pieczy”.

²³ Zob. powyżej termin „prawo do pieczy” w Glosariuszu.

ii. Bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie jest szkodliwe dla dziecka

14. Zgodnie z drugim założeniem podstawowym bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka narusza jego dobro²⁴, a powrót do państwa zwykłego pobytu – oprócz nielicznych wyjątków przewidzianych w konwencji – leży w jego najlepszym interesie.

iii. Organy państwa miejsca zwykłego pobytu są najbardziej kompetentne do orzekania o prawie do pieczy i odwiedzin

15. Trzecie założenie podstawowe odnosi się do faktu, że zasadniczo sądy w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka są w stanie najlepiej rozstrzygać co do istoty sprawy w sporach dotyczących prawa do pieczy (co zwykle obejmuje przeprowadzenie wnikliwej oceny dobra dziecka), ponieważ zazwyczaj sądy te mają pełniejszy i łatwiejszy dostęp do informacji i dowodów istotnych dla dokonania takich rozstrzygnięć. Powrót dziecka, które zostało bezprawnie uprowadzone lub zatrzymane, do państwa jego miejsca zwykłego pobytu nie tylko przywraca zatem stan sprzed uprowadzenia lub zatrzymania. Umożliwia również rozstrzygnięcie wszelkich kwestii związanych z pieczą nad tym dzieckiem lub odwiedzinami, w tym jego ewentualnej przeprowadzki do innego państwa, przez sąd, który jest w stanie najlepiej i najskuteczniej ocenić dobro dziecka²⁵. Trzecie założenie podstawowe opiera się na zasadzie kurtuazji międzynarodowej, która wymaga, aby umawiające się strony

„[...] były przekonane, że pomimo dzielących je różnic, należą do tej samej wspólnoty prawnej, w której organy każdego państwa uznają, że co do zasady organy jednego państwa – państwa stałego pobytu dziecka – są w stanie najlepiej rozstrzygnąć kwestie opieki i odwiedzin”²⁶.

b. Postanowienie w sprawie powrotu: nie jest to ustalenie prawa do pieczy

16. Wspomniany wyżej cel i założenia konwencji definiują jej wąski zakres, który dotyczy wyłącznie niezwłocznego powrotu bezprawnie uprowadzonych lub zatrzymanych dzieci do ich państwa zwykłego pobytu²⁷, wyłącznie z zastrzeżeniem nielicznych przewidzianych w konwencji wyjątków²⁸. W ten sposób prawo do pieczy obowiązujące w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka jest przestrzegane również przez pozostałe umawiające się strony. Regulując kwestię niezwłocznego powrotu dzieci, *przepisy konwencji nie odnoszą się do istoty pieczy i odwiedzin*, które to zagadnienia są zastrzeżone dla władz

²⁴ Zob. preambuła konwencji haskiej.

²⁵ Art. 16 wzmacnia stosowanie tego założenia, wykluczając w szczególności możliwość decydowania merytorycznie o prawie do pieczy w państwie, do którego uprowadzono dziecko, lub w którym zostało ono zatrzymane. Art. 19 stanowi również, że „[o]rzeczenie dotyczące zwrotu dziecka [...] nie narusza istoty prawa do opieki”.

²⁶ Zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10), pkt 34 i 41.

²⁷ Art. 21, w którym omówiono prawo do odwiedzin, nie wchodzi w zakres tematyczny niniejszego przewodnika.

²⁸ Zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10), pkt 35.

państwa miejsca zwykłego pobytu (zob. pkt 15 powyżej).

c. Uprozczone postępowanie w sprawie powrotu

17. Aby konwencja mogła spełnić swój cel, przewidziano w niej postępowanie uproszczone, które umożliwia złożenie wniosku o wydanie dziecka zazwyczaj przez rodzica, którego dziecko uprowadzono, lub w jego imieniu („postępowanie w sprawie powrotu”)²⁹. Wniosek ten składa się do właściwego sądu lub organu „Umawiającego się Państwa, w którym znajduje się dziecko” (art. 12 ust. 1), tj. w „państwie wezwanym”³⁰, zgodnie z jego wewnętrznymi procedurami i praktyką. Dla osiągnięcia tego celu sąd wykorzystuje dostępne sposoby postępowania w nagłych wypadkach (art. 2 i 11)³¹.

d. Współpraca między umawiającymi się stronami

18. Aby można było osiągnąć cel konwencji i wspierać jej właściwe funkcjonowanie, stworzono również system bliskiej współpracy między organami sądowymi i administracyjnymi umawiających się stron³². Współpraca ta odbywa się za pośrednictwem wyznaczonych w każdej umawiającej się stronie organów centralnych, których obowiązki przedstawiono przede wszystkim w art. 7³³. Informacje na temat obowiązków organów centralnych w przypadkach, w których przywołano wyjątek ze względu na poważne ryzyko, a także na temat dobrych praktyk, przedstawiono w sekcji IV przewodnika. Współpraca sądowa może przebiegać sprawniej za pośrednictwem IHNJ³⁴.

e. Obowiązek zarządzenia niezwłocznego wydania dziecka

19. Jeżeli dziecko zostało bezprawnie uprowadzone lub zatrzymane w rozumieniu artykułu 3, a w chwili wpłynięcia wniosku do władzy sądowej lub administracyjnej Umawiającego się Państwa, w którym znajduje się dziecko, upłynął okres krótszy niż jeden rok od dnia uprowadzenia lub zatrzymania, zainteresowana władza zarządza niezwłoczne wydanie dziecka (art. 12 ust. 1)³⁵.

²⁹ Zob. powyżej termin „postępowanie w sprawie powrotu” w Glosariuszu.

³⁰ Zob. powyżej termin „państwo wezwane” w Glosariuszu.

³¹ Zob. art. 2. Umawiające się Państwa prosi się, aby „w każdej kwestii związanej z przedmiotem konwencji stosowały dostępne w prawie tych państw procedury postępowania w nagłych wypadkach”, zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10) pkt 63.

³² *Ibid.*, pkt 35.

³³ Wykaz wyznaczonych organów centralnych wraz z danymi do kontaktu można znaleźć na stronie internetowej konferencji haskiej pod adresem < www.hcch.net > w zakładce „Child Abduction”, a następnie „Authorities”.

³⁴ Wykaz wyznaczonych członków IHNJ można znaleźć na stronie internetowej konferencji haskiej pod adresem < www.hcch.net > w zakładce „Child Abduction”, a następnie „The International Hague Network of Judges”.

³⁵ Zob. również art. 1 lit. a). Ponadto obowiązek zapewnienia niezwłocznego powrotu potwierdzono w art. 18, który stanowi, że postanowienia rozdziału III konwencji („Powrót dziecka”) nie ograniczają uprawnień władzy sądowej lub administracyjnej do zarządzenia zwrotu dziecka w każdym czasie. Zgodnie z treścią tego artykułu właściwy sąd lub organ

20. W postanowieniach konwencji nie sprecyzowano, *komu* należy wydać dziecko. W szczególności nie wymaga się powrotu dziecka pod opiekę *rodzica, którego dziecko uprowadzono*. W konwencji nie określono również, do jakiego miejsca w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecko powinno powrócić. Taka elastyczność jest celowa i wzmacnia założenie, zgodnie z którym kwestię ustalenia osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem po jego powrocie rozstrzyga właściwy sąd lub organ państwa miejsca zwykłego pobytu zgodnie z przepisami regulującymi prawo do pieczy, z uwzględnieniem wszelkich decyzji, które mogą mieć zastosowanie w stosunkach między rodzicami lub innymi zainteresowanymi stronami³⁶.
21. Obowiązek *niezwłocznego* wydania dziecka potwierdzono w art. 11, w którym wymaga się, aby władze sądowe lub administracyjne podejmowały niezwłoczne działania w celu powrotu dziecka. Jeżeli władza sądowa lub administracyjna nie podejmie decyzji w ciągu sześciu tygodni od daty wpłynięcia wniosku, można zażądać przedstawienia powodów zwłoki³⁷. Możemy mówić o podwójnym aspekcie tego obowiązku: „po pierwsze, zastosowanie najszybszych procedur dostępnych w systemie prawnym danego państwa³⁸; po drugie, wnioski muszą być rozpatrywane jak najszybciej”³⁹.
22. Obowiązek niezwłocznego podjęcia działań nie oznacza, że sąd powinien zaniedbywać odpowiednią ocenę sprawy, również w przypadku, gdy powołano się na wyjątek ze względu na poważne ryzyko. Sąd powinien jednak zgromadzić wyłącznie informacje lub przeprowadzić dowody, które są wystarczająco istotne dla danej sprawy, i dokonać ich precyzyjnie ukierunkowanej i szybkiej analizy, w tym – w niektórych przypadkach – opierając się na opinii biegłych lub dowodach z ich opinii.

f. Ograniczone wyjątki od obowiązku zarządzenia niezwłocznego

orzekający w postępowaniu w sprawie powrotu może zarządzić powrót dziecka, powołując się na inne przepisy, które są korzystniejsze, mając na względzie osiągnięcie tego celu, na przykład uznając i potwierdzając decyzję w sprawie pieczy nad dzieckiem wydaną w państwie wzywającym, w szczególności na podstawie konwencji z 1996 r., zob. poniżej pkt 47-48.

³⁶ Zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10), pkt 110.

³⁷ W odniesieniu do obowiązku niezwłocznego działania, zob. *Guide to Good Practice under the 1980 Hague Child Abduction Convention: Part I – Central Authority Practice* [Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej: Część II – Środki wykonawcze], Bristol, Family Law (Jordan Publishing), 2003 (zwany dalej „Przewodnikiem dobrych praktyk dotyczących środków wykonawczych”) (również dostępny na stronie internetowej konferencji haskiej, ścieżka dostępu wskazana w przypisie 6), *np.* rozdział 1 pkt 1.5 i rozdziały 5 i 6.

³⁸ Na temat obowiązku wykorzystania dostępnych sposobów postępowania w nagłych wypadkach, zob. art. 2.

³⁹ Z wnioskiem o przedstawienie powodów zwłoki może wystąpić wnioskodawca lub organ centralny państwa wezwanego, z własnej inicjatywy lub na wniosek organu centralnego państwa wzywającego (art. 11) Zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10), pkt 104 i 105. Informacje o tym, czy zastosowano środki zapewniające niezwłoczne podjęcie działań przez władze sądowe i administracyjne umawiającej się strony w postępowaniu w sprawie powrotu, przedstawiono w profilach państw (dostępnych na stronie internetowej konferencji haskiej pod adresem < www.hcch.net > w zakładce „Child Abduction”, a następnie „Country Profiles”), sekcja 10.3 lit. d).

powrotu

23. W postanowieniach konwencji przewidziano ograniczone wyjątki od zasady powrotu dziecka. Jeżeli przywołano te wyjątki i skutecznie je ustalono, sąd państwa wezwanego „nie jest zobowiązany do zarządzenia powrotu dziecka” do państwa miejsca zwykłego pobytu. Innymi słowy, sąd może w takim przypadku skorzystać ze swobody decyzyjnej, aby nie zarządzić powrotu dziecka. Wyjątki te pojawiają się w art. 12 ust. 2⁴⁰, art. 13 ust. 1 lit. a)⁴¹, art. 13 ust. 1 lit. b), art. 13 ust. 2⁴² i art. 20⁴³.
24. Za pomocą przewidzianych w konwencji wyjątków uznano, że w niektórych przypadkach brak powrotu dziecka, które zostało bezprawnie uprowadzone lub zatrzymane, może być uzasadniony. W konkretnym przypadku, w którym ustalono możliwość zastosowania wyjątku, można zatem odrzucić ogólną koncepcję, zgodnie z którą niezwłoczny powrót dziecka służy jego dobru.

g. Rygorystyczna interpretacja wyjątków

25. Przytoczone wyjątki należy jednak stosować w sposób rygorystyczny. W sprawozdaniu wyjaśniającym stwierdzono, że wyjątki „należy stosować wyłącznie w ramach ich zakresu, ale nie szerzej”, a zatem „w sposób rygorystyczny, jeżeli konwencja nie ma stać się martwą literą prawa”⁴⁴. Zauważono, że „systematyczne powoływanie się na [...] wyjątki i zastąpienie sądu wybranego przez sprawcę uprowadzenia sądem właściwym dla miejsca zamieszkania dziecka doprowadziłoby do załamania się całej struktury konwencji, pozbawiając ją ducha wzajemnego zaufania, na którym się wzoruje”⁴⁵.
26. W szczególności, chociaż wyjątki wynikają z uznania dobra dziecka⁴⁶, nie powodują one przekształcenia postępowania w sprawie powrotu w postępowanie o ustalenie prawa do pieczy. Wyjątki koncentrują się na powrocie dziecka lub jego ewentualnym braku. Nie powinny również uwzględniać kwestii prawa do pieczy ani też upoważniać do pełnej „oceny dobra” dziecka w ramach postępowania w sprawie powrotu.
- Właściwy sąd lub organ orzekający w postępowaniu w sprawie powrotu musi stosować postanowienia konwencji i unikać angażowania się w kwestie, w sprawie

⁴⁰ W przypadku gdy postępowanie przed właściwym organem sądowym lub administracyjnym w sprawie powrotu wszczęto po upływie ponad roku od bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymania dziecka i ustalono, że dziecko przystosowało się już do swego nowego środowiska.

⁴¹ Jeżeli ustalono, że osoba, instytucja lub organizacja sprawująca opiekę nad osobą dziecka faktycznie nie wykonywała prawa do pieczy w czasie uprowadzenia lub zatrzymania dziecka, lub jeżeli ustalono, że osoba, instytucja lub organizacja sprawująca opiekę nad osobą dziecka wyraziła zgodę lub w późniejszym terminie zezwoliła na jego uprowadzenie lub zatrzymanie.

⁴² Jeżeli zarządzenie powrotu dziecka naruszałoby podstawowe zasady państwa wezwanego dotyczące ochrony praw człowieka i podstawowych wolności.

⁴³ Jeżeli sąd stwierdzi, że dziecko sprzeciwia się powrotowi oraz że osiągnęło ono taki wiek i stopień dojrzałości, przy którym właściwe jest uwzględnienie jego opinii.

⁴⁴ Zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10), pkt 34.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, pkt 29.

których powinno decydować państwo zwykłego pobytu dziecka⁴⁷.

27. Wyjątki służą jednak realizacji prawnie uzasadnionego celu, ponieważ postanowienia konwencji nie przewidują mechanizmu automatycznego powrotu. Twierdzenia o istnieniu poważnego ryzyka należy niezwłocznie poddać analizie w zakresie wymaganym przez dany wyjątek w ramach ograniczonego zakresu postępowania w sprawie powrotu.
28. Oznacza to, że chociaż celem konwencji jest przeciwdziałanie szkodliwym skutkom uprowadzenia dziecka za granicę poprzez zapewnienie jego niezwłocznego powrotu do państwa miejsca zwykłego pobytu, w którym należy rozstrzygnąć wszelkie kwestie dotyczące prawa do pieczy lub odwiedzin, mogą wystąpić nadzwyczajne okoliczności umożliwiające brak powrotu dziecka.

2. Art. 13 ust. 1 lit. b) – zrozumienie wyjątku ze względu na poważne ryzyko

29. Podstawą, na której opiera się wyjątek ze względu na poważne ryzyko, jest „dobro każdej osoby związane z tym, aby nie była ona narażona na niebezpieczeństwo fizyczne ani psychiczne, ani nie została postawiona w sytuacji nie do zniesienia”⁴⁸.

a. Trzy rodzaje „poważnego ryzyka”

30. W art. 13 ust. 1 lit. b) wymieniono następujące trzy rodzaje ryzyka:
 - poważne ryzyko⁴⁹, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną;
 - poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę psychiczną; lub
 - poważne ryzyko, że powrót dziecka w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia.
31. Każdy z tych rodzajów ryzyka można przywołać niezależnie, aby uzasadnić zastosowanie wyjątku od obowiązku zapewnienia niezwłocznego powrotu dziecka, i dlatego – w zależności od okoliczności faktycznych danej sprawy – w postępowaniach powoływano się na te trzy rodzaje ryzyka, każdy z nich traktowany osobno. Chociaż są one odrębne, często jednak są stosowane razem, a sądy nie zawsze dokonują ich wyraźnego rozróżnienia w swoich orzeczeniach.

b. Poważne ryzyko dla dziecka

32. Z treści art. 13 ust. 1 lit. b) wynika wyrażenie, że chodzi o to, czy istnieje poważne ryzyko, że powrót dziecka „naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób pozostawiłby je w sytuacji nie do zniesienia”.

⁴⁷ Zob. art. 16 konwencji haskiej.

⁴⁸ Zob. sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10), pkt 29.

⁴⁹ Zob. powyżej terminy „poważne ryzyko” i „wyjątek ze względu na poważne ryzyko” w Glosariuszu.

33. Narażenie na szkodę – fizyczną lub psychiczną – rodzica mogłoby jednak w niektórych przypadkach spowodować pojawienie się poważnego ryzyka, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia. Wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b) nie wymaga na przykład, aby dziecko było bezpośrednią lub główną ofiarą szkody fizycznej, jeżeli można przedstawić wystarczające dowody potwierdzające, że ze względu na ryzyko szkody wobec rodzica uprowadzającego dziecko istnieje również poważne ryzyko dla dziecka.

c. Poziom „poważnego ryzyka”

34. Termin „poważny” określa ryzyko, a nie szkodę wyrządzoną dziecku. Wskazuje on, że ryzyko musi być realne i osiągać taki poziom powagi, aby można je było określić jako „poważne”⁵⁰. Jeśli chodzi o poziom szkody, musi on oznaczać „sytuację nie do zniesienia”⁵¹, to znaczy sytuację, której tolerowania nie należy oczekiwać od konkretnego dziecka. Względny poziom ryzyka, które musi wystąpić, aby zaistniało poważne ryzyko, może się jednak różnić w zależności od charakteru i powagi potencjalnej szkody dla dziecka⁵².

⁵⁰ Re E. (Dzieci) (Urowadzenie: Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem) [2011] UKSC 27, [2012] 1 A.C. 144, 10 czerwca 2011 r., Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa (Anglia i Walia) (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 1068] pkt 33. Zob. również sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10) pkt 29. Termin „poważne ryzyko” odzwierciedla zamiar autorów projektu, aby wyjątek ten stosowany był w sposób zawężający, zgodnie z ogólnym podejściem do wyjątków określonym w konwencji. W procesie opracowywania tekstu uzgodniono bardziej zawężone brzmienie art. 13 ust. 1 lit. b) w porównaniu z pierwotnie sugerowanym. Pierwotnie w wyjątku zastosowano termin „znaczne ryzyko”, który zastąpiono terminem „poważne ryzyko”, ponieważ słowo „poważne” uznano za mocniejsze określenie. Zob. również *Actes et documents de la Quatorzième session (1980)* (*op. cit.* Przypis 10), s. 362.

⁵¹ Zob. na przykład Thomson przeciwko Thomson, [1994] 3 SCR 551, 20 października 1994 r., Najwyższy Sąd Kanady (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 11] s. 596. W sprawie tej Sąd orzekł, że „szkoda fizyczna lub psychiczna, o której mowa w pierwszej klauzuli art. 13 ust. 1 lit. b), jest szkodą wyrządzoną w stopniu, który również stanowi sytuację nie do zniesienia”. Zob. również Re E. (Children) (Abduction: Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem) (zob. powyżej przypis 50), pkt 34 i EW przeciwko LP, HCMP1605/2011, 31 stycznia 2013 r., Wysoki Trybunał Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong (Chiny) [odniesienie INCADAT: HC/E/CNh 1408] pkt 11, gdzie w obu orzeczeniach odpowiednie sądy przytoczyły wyrok w sprawie Re D, [2006] 3 WLR 0989, 16 listopada 2006 r., Izba Lordów (Anglia i Walia) (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 880] pkt 52, „»[n]ie do zniesienia« jest mocnym wyrażeniem, ale w zastosowaniu do dziecka musi oznaczać »sytuację, której tolerowania nie należy oczekiwać od tego konkretnego dziecka w tych konkretnych okolicznościach«”.

⁵² Re E. (Dzieci) (Urowadzenie: Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem) (zob. powyżej przypis 50) pkt 33. W sprawie tej Sąd stwierdził, że: „Chociaż określenie »poważny« charakteryzuje bardziej ryzyko niż szkodę, to w języku potocznym są one powiązane. W związku z tym stosunkowo niskie ryzyko śmierci lub naprawdę ciężkiego uszczerbku na zdrowiu można należycie określić jako »poważne«, podczas gdy w przypadku innych, mniej poważnych form szkody, może być wymagany wyższy poziom ryzyka”.

d. „Przyszłościowy” wyjątek ze względu na poważne ryzyko

35. Brzmienie art. 13 ust. 1 lit. b) wskazuje również, że wyjątek jest „przyszłościowy”, ponieważ skupiono się w nim na sytuacji dziecka *po powrocie* i na tym, czy sytuacja ta narazi je na poważne ryzyko.
36. Dlatego też, o ile badanie wyjątku ze względu na poważne ryzyko będzie zazwyczaj wymagało analizy informacji/dowodów, na które powołuje się osoba, instytucja lub organizacja sprzeciwiająca się powrotowi dziecka (w większości przypadków rodzic uprowadzający dziecko), nie powinno ono ograniczać się do analizy sytuacji, która istniała przed bezprawnym uprowadzeniem lub zatrzymaniem lub w ich trakcie. Wymaga natomiast spojrzenia w przyszłość, tj. na sytuację, która miałaby miejsce, gdyby nastąpił bezzwłoczny powrót dziecka. Badanie wyjątku ze względu na poważne ryzyko powinno zatem obejmować również, jeśli zostanie to uznane za konieczne i właściwe, uwzględnienie dostępności odpowiednich i skutecznych środków ochrony w państwie miejsca zwykłego pobytu⁵³.
37. Przyszłościowy nie oznacza jednak, że zachowania i zdarzenia z przeszłości nie mogą mieć znaczenia dla oceny poważnego ryzyka⁵⁴ po powrocie dziecka do państwa miejsca zwykłego pobytu. Na przykład, wcześniejsze przypadki przemocy domowej lub przemocy w rodzinie mogą, w zależności od konkretnych okoliczności, mieć charakter dowodowy w kwestii istnienia takiego poważnego ryzyka. Należy jednak wspomnieć, że zachowania i zdarzenia z przeszłości same w sobie nie oznaczają, że nie ma skutecznych środków chroniących dziecko przed poważnym ryzykiem⁵⁵.

⁵³ Zob. poniżej pkt 43 i nast. dotyczące środków zabezpieczających w sprawach objętych art. 13 ust. 1 lit. b).

⁵⁴ Zob. wyżej termin „poważne ryzyko” w Glosariuszu.

⁵⁵ Zob. na przykład 12 UF 532/16, 6 lipca 2016 r., Oberlandesgericht München Senat für Familiensachen (Niemcy), [odniesienie INCADAT: HC/E/DE 1405], pkt 42. W sprawie tej Sąd uznał, że ryzyka po powrocie nie można wywnioskować na podstawie zarzucanych agresywnych zachowań w przeszłości, i stwierdził, że wobec obowiązującego zakazu zbliżania się, rodzic uprowadzający dziecko mógł ubiegać się o odpowiednią ochronę przed wszelkim takim zarzucanym zachowaniem rodzica, którego dziecko uprowadzono; H.Z. przeciwko organowi centralnemu państwa, 6 lipca 2006 r., Sąd Rodzinny Australii w Melbourne (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 876] pkt 40. W sprawie tej, omawiając agresywne i niewłaściwe zachowania w przeszłości, sędzia uznał, że „[c]hociaż przeszłość może być dobrym wskaźnikiem przyszłej sytuacji, nie odgrywa decydującej roli” oraz że dostępność ochrony prawnej przed takimi zachowaniami uniemożliwiła stwierdzenie poważnego ryzyka, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia.

Art. 13 ust. 1 lit. b) w praktyce

1. Uwzględnianie wyjątku ze względu na poważne ryzyko

a. Stopniowa analiza

38. Argumenty dotyczące poważnego ryzyka podnoszone są w różnych sytuacjach, w tym w przypadkach, w których takie ryzyko wynikałoby:
- ze znęcania fizycznego, wykorzystywania seksualnego lub innych form znęcania się nad dzieckiem lub narażenia dziecka na przemoc domową ze strony rodzica, którego dziecko uprowadzono, wobec rodzica uprowadzającego dziecko;
 - z rozłąki dziecka z rodzicem uprowadzającym dziecko, na przykład gdy rodzic uprowadzający dziecko twierdzi, że nie może wrócić do państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka ze względów bezpieczeństwa, względów zdrowotnych lub ekonomicznych, z powodu jego statusu imigracyjnego lub z powodu postawionych zarzutów karnych w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka;
 - z rozłąki dziecka z rodzeństwem;
 - z poważnych obaw związanych z bezpieczeństwem, edukacją, zdrowiem lub sytuacją ekonomiczną dziecka w państwie miejsca zwykłego pobytu.
39. W konwencji nie przewidziano różnych badań pozwalających ocenić poważne ryzyko na podstawie rodzaju ryzyka lub okoliczności wskazanych przez osobę sprzeciwiającą się powrotowi. Wszystkie argumenty dotyczące poważnego ryzyka ocenia się zatem, wykorzystując te same normy lub progi i stopniową analizę. Należy jednak wspomnieć, że niektóre rodzaje sytuacji – na przykład te, które mogą stwarzać większe bezpośrednie ryzyko dla integralności fizycznej lub psychicznej dziecka – częściej osiągają wysoki próg, jaki odpowiada wyjątkowi ze względu na poważne ryzyko.
40. W pierwszej kolejności sąd powinien rozważyć, czy argumenty te mają taki charakter oraz są na tyle szczegółowe i rzeczowe, że mogłyby stanowić poważne ryzyko. Jest mało prawdopodobne, aby argumenty oparte na nieprecyzyjnych lub ogólnych stwierdzeniach były wystarczające⁵⁶.
41. Jeśli dojdzie do drugiego etapu, sąd ustala, czy jest przekonany, że wyjątek ze względu na poważne ryzyko związane z powrotem dziecka ustanowiono, badając i oceniając dowody przedstawione przez osobę sprzeciwiającą się powrotowi dziecka/zebrane informacje oraz uwzględniając dowody/informacje dotyczące

⁵⁶ Zob. na przykład *E.S. s/ Reintegro de hijo*, 11 czerwca 2013 r., *Corte Suprema de Justicia de la Nación* (Argentyna) [odniesienie INCADAT:HC/E/AR 1305]. W sprawie tej Sąd uznał, że sama wzmianka o złym traktowaniu lub przemoc, bez przedstawienia dowodów, jest zbyt ogólna, by mogła stanowić poważne ryzyko dla dziecka; Gsponer przeciwko Johnson, z dnia 23 grudnia 1988 r., Sąd Rodzinny Australii w Melbourne (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 255]. W sprawie tej przedstawione przez rodzica uprowadzającego dziecko „bardzo ogólne i niezbyt konkretne” dowody mające ukazywać znaczące przypadki przemocy, napaści lub złego traktowania przez rodzica, którego dziecko uprowadzono, wobec rodzica uprowadzającego dziecko i dziecka uznano za niewystarczające, aby stwarzać poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia.

środków zabezpieczających dostępnych w państwie miejsca zwykłego pobytu. Oznacza to, że nawet jeśli sąd stwierdzi, że istnieją wystarczające dowody lub informacje wskazujące na elementy potencjalnej szkody lub sytuacji nie do zniesienia, przy ocenie, czy ustanowiono wyjątek ze względu na poważne ryzyko, musi on jednak należycie uwzględnić ogół okoliczności, w tym to, czy są dostępne lub mogą być konieczne odpowiednie środki ochrony, aby chronić dziecko przed poważnym ryzykiem wystąpienia takiej szkody lub sytuacji nie do zniesienia⁵⁷.

42. Po dokonaniu tej oceny:

- jeśli sąd *nie* jest przekonany, że przedstawione dowody/zgromadzone informacje, w tym dowody/informacje dotyczące środków zabezpieczających, świadczą o poważnym ryzyku, nakazuje powrót dziecka⁵⁸;
- jeśli sąd *jest* przekonany, że przedstawione dowody/zgromadzone informacje, w tym dowody/informacje dotyczące środków zabezpieczających, świadczą o poważnym ryzyku, nie jest zobowiązany do nakazania powrotu dziecka, co oznacza, że nakazanie powrotu dziecka leży jednak w zakresie uznania sądu.

⁵⁷ Zob. poniżej pkt43 i nast., w których omówiono takie środki ochrony.

⁵⁸ Jeśli nie ustalono domniemanego poważnego ryzyka i nastąpił powrót dziecka, rodzic uprowadzający dziecko może przedstawić dowody dotyczące swoich obaw o dziecko objęte postępowaniem w przedmiocie prawa do pieczy w państwie miejsca zwykłego pobytu.

Kwestie uwzględniane przez sąd przy analizie wyjątku przewidzianego w art. 13 ust. 1 lit. b)

Sądy powinny podejmować niezwłoczne działania w celu niezwłocznego powrotu dziecka [preambuła i art. 11 ust. 1].

Gromadzenie i ocena informacji lub dowodów odbywa się zgodnie z przepisami, procedurami i praktykami obowiązującymi w każdej jurysdykcji.

Jeśli chodzi o środki zabezpieczające, sąd powinien rozważyć nawiązanie współpracy z organami centralnymi lub sędziami IHNJ.

Czy okoliczności faktyczne przedstawione przez osobę, instytucję lub inną organizację sprzeciwiającą się powrotowi dziecka są wystarczająco szczegółowe i rzeczowe, aby mogły stanowić poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia?

TAK

Po dokonaniu oceny informacji lub dowodów:

Czy osoba, instytucja lub organizacja sprzeciwiająca się powrotowi dziecka (w większości przypadków rodzic uprowadzający dziecko) przekonała sąd, że istnieje poważne ryzyko, że powrót naraziłby dziecko na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia, biorąc pod uwagę wszelkie odpowiednie i skuteczne środki dostępne lub istniejące w miejscu zwykłego pobytu mające chronić dziecko przed poważnym ryzykiem?

TAK

Ustanowiono wyjątek ze względu na poważne ryzyko i sąd NIE jest zobowiązany do nakazania powrotu dziecka.

NIE

Sąd nakazuje

powrót dziecka

W niektórych jurysdykcjach sądy dążą najpierw do ustalenia, czy dostępne są odpowiednie i skuteczne środki ochrony lub czy istnieją środki, które chroniłyby dziecko przed domniemanym poważnym ryzykiem?

NIE

TAK

NIE

Sąd nakazuje

powrót dziecka

b. Środki zabezpieczające

43. Środki zabezpieczające są częściej brane pod uwagę w sytuacjach, gdy domniemane poważne ryzyko wiąże się ze znęcaniem się nad dzieckiem lub przemocą domową, ale nie wyłącznie. Obejmują one szeroki zakres istniejących usług, pomocy i wsparcia, w tym dostęp do usług prawnych, pomocy finansowej, pomocy mieszkaniowej, usług zdrowotnych, schronisk i innych form pomocy lub wsparcia dla ofiar przemocy domowej, jak również reagowanie przez policję i za pośrednictwem systemu sądownictwa karnego.
44. Środki zabezpieczające mogą być dostępne i łatwo osiągalne w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka lub, w niektórych przypadkach, konieczne może być ich wprowadzenie przed powrotem dziecka. W tym drugim przypadku szczególne środki zabezpieczające należy wprowadzać wyłącznie tam, gdzie jest to konieczne, ściśle i bezpośrednio w celu przeciwdziałania poważnemu ryzyku. Środków tych nie należy wprowadzać rutynowo i powinny one być ograniczone w czasie i kończyć się z chwilą, gdy państwo miejsca zwykłego pobytu dziecka jest w stanie określić, jakie środki zabezpieczające, o ile takie w ogóle istnieją, są odpowiednie dla dziecka⁵⁹. W pewnych okolicznościach środki ochrony, chociaż są dostępne i osiągalne w państwie miejsca zwykłego pobytu, mogą być niewystarczające, aby skutecznie przeciwdziałać poważnemu ryzyku. Przykładem może być sytuacja, w której rodzic, którego dziecko uprowadzono, wielokrotnie naruszał nakazy ochrony.
45. Sądy powszechnie oceniają dostępność i skuteczność środków zabezpieczających łącznie z badaniem argumentów dotyczących poważnego ryzyka; alternatywnie robią to dopiero po stwierdzeniu istnienia poważnego ryzyka i stwierdzeniu zrozumienia jego charakteru przez stronę sprzeciwiającą się powrotowi. W idealnej sytuacji, biorąc pod uwagę fakt, że wszelkie opóźnienia mogą uniemożliwić realizację celów konwencji, kwestię potencjalnych środków zabezpieczających należy poruszyć na wczesnym etapie postępowania, tak aby każda ze stron miała odpowiednią możliwość terminowego przedstawienia odpowiednich dowodów dotyczących potrzeby zastosowania takich środków i ich wykonalności. W niektórych jurysdykcjach, ze względu na szybkość postępowania, jeżeli w konkretnej sprawie sąd jest przekonany, że w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka dostępne są lub istnieją odpowiednie i skuteczne środki ochrony, które mają na celu zaradzenie domniemanemu poważnemu ryzyku, sąd może nakazać powrót dziecka bez konieczności dokonywania bardziej merytorycznej oceny przywołanych okoliczności faktycznych.
46. W niektórych państwach sąd rozpatrujący wniosek o powrót może mieć na mocy prawa krajowego jurysdykcję wewnętrzną do zastosowania środków ochrony

⁵⁹ Zob. przykładowo sprawa dotycząca środków zabezpieczających, Re E. (Children) (Abduction: Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem) (zob. powyżej przypis 50). Zob. również J.D. przeciwko P.D., (2010) ONCJ 410, 9 września 2010 r., Trybunał Sprawiedliwości w Ontario (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1421] pkt 47. W sprawie tej Trybunał stwierdził, że może „zobowiązać do pomocy w powrocie i ochrony dzieci w okresie przejściowym, zanim sąd w Szkocji przejmie sprawę”. W sprawie Mbuyi przeciwko Ngalula (2018) MBQB 176, 8 listopada 2018 r., Sąd Królewski (ang. Court of Queen's Bench) w Manitobie (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1416] pkt 62 Sąd zauważył, że przy ustalaniu, czy wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b) zastosowano w oparciu o okoliczności faktyczne, czy nie, „w każdym postępowaniu związanym z *konwencją* haską Sąd musi wyjść z założenia, że – oprócz najbardziej wyjątkowych przypadków lub gdy dowody wystarczą do ustalenia, że jest inaczej – sądy i organy w państwie miejsca zwykłego pobytu dzieci będą mogły zastosować środki w celu ochrony dzieci [...]”.

w ramach nakazu powrotu. W innych państwach sąd może nie mieć takiej jurysdykcji. W takich przypadkach sąd może jednak rozważyć zastosowanie środków zabezpieczających w postaci dobrowolnych zobowiązań podjętych wobec sądu przez rodzica, którego dziecko uprowadzono⁶⁰.

47. Niezależnie od tego, czy środki ochrony będą miały formę nakazu sądowego, czy dobrowolnych zobowiązań, ich skuteczność będzie zależała od tego, czy i na jakich warunkach można nadać im rygor wykonalności w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka, co będzie zależało od prawa krajowego tego państwa. Jedną z możliwości może być nadanie skutku prawnego środkowi zabezpieczającemu za pomocą orzeczenia lustrzanego w państwie miejsca zwykłego pobytu, o ile jest to możliwe i dostępne. Sąd w państwie wezwanym nie może jednak wydawać nakazów, które wykraczałyby poza jego właściwość lub które nie są wymagane w celu ograniczenia stwierdzonego poważnego ryzyka. Należy zauważyć, że dobrowolne zobowiązania nie są łatwe do wykonania, a zatem w wielu przypadkach mogą nie być skuteczne. Dlatego też, o ile w państwie zwykłego pobytu dziecka można zapewnić wykonalność dobrowolnych zobowiązań, należy z nich korzystać z ostrożnością, zwłaszcza w przypadkach, gdy poważne ryzyko wiąże się z przemocą domową.
48. Jeśli chodzi o środki zabezpieczające, przepisy konwencji z 1996 r. mogą ułatwić szybki powrót dzieci, jeśli konwencja obowiązuje między zainteresowanymi państwami. Konwencja z 1996 r. zawiera szczególną podstawę jurysdykcji umożliwiającą sądowi umawiającej się strony, na której terytorium znajduje się dziecko (w odróżnieniu od miejsca zwykłego pobytu), zastosowanie koniecznych środków ochrony dziecka w wypadkach nie cierpiących zwłoki⁶¹. W konwencji z 1996 r. zwiększono skuteczność wszelkich takich środków, zapewniając ich uznawanie z mocy prawa na terytorium wszystkich innych umawiających się stron⁶² i umożliwiając uznanie ich za wykonalne na wniosek każdej zainteresowanej strony zgodnie z postępowaniem określonym prawem państwa, w którym dochodzi się ich wykonania⁶³. Wszelkie środki ochrony dziecka podjęte w oparciu o tę szczególną podstawę jurysdykcji wygasłyby z chwilą podjęcia przez sądy państwa miejsca zwykłego pobytu (tj. państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka) środków wymaganych w danej sytuacji, podkreślając tym samym znaczenie koordynacji między właściwymi organami⁶⁴.

⁶⁰ Zob. na przykład Sabogal przeciwko Velarde, 106 F. Supp. 3d 689 (2015), 20 maja 2015 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Dystryktu Maryland (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 1383]. W sprawie tej Sąd był gotowy nakazać powrót dzieci z zastrzeżeniem szczególnych warunków, zgodnie z którymi powrót ten nastąpi po tym, jak rodzic, którego dziecko uprowadzono, zadba o odwołanie nakazu tymczasowej opieki na jego korzyść, aby przywrócić leżący u jego podstaw nakaz tymczasowej opieki na korzyść rodzica uprowadzającego dziecko, oraz po tym, jak zadba on o oddalenie zarzutów karnych wobec rodzica uprowadzającego dziecko lub zamknięcie postępowania. Należy jednak zauważyć, że w przypadku szeregu umawiających się stron spełnienie warunków nakazanych w tej sprawie może być niemożliwe.

⁶¹ Art. 11 konwencji z 1996 r.

⁶² Art. 23 konwencji z 1996 r.

⁶³ Art. 26 konwencji z 1996 r.

⁶⁴ Zob. również art. 27 ust. 5 rozporządzenia (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (wersja przekształcona), Dz.U. L 178 z dnia 2 lipca 2019 r., s. 1, które będzie miało zastosowanie od dnia 1 sierpnia 2022 r. W art. 27 ust. 5 rozporządzenia

c. Ustalenia praktyczne

49. W niektórych jurysdykcjach sądy nakazujące niezwłoczny powrót dziecka mogą zaproponować ustalenia praktyczne ułatwiające przeprowadzenie powrotu dziecka do państwa miejsca zwykłego pobytu. Przykładem ustaleń praktycznych jest sytuacja, w której w nakazie powrotu określono, kto ma kupić bilety lotnicze na powrót dziecka. Ustalenia takie różnią się od środków zabezpieczających tym, że nie mają zaradzić poważnemu ryzyku szkody. Praktyczne ustalenia nie powinny stwarzać przeszkód w powrocie dziecka ani nadmiernie obciążać żadnej ze stron (w szczególności rodzica, którego dziecko uprowadzono), ani też wykraczać poza ograniczoną właściwość sądu.

d. Zasady proceduralne i dowodowe

50. Konwencja haska zawiera bardzo niewiele zasad proceduralnych i dowodowych. Kwestie te pozostawia się *lex fori*, tj. prawu państwa wezwanego, w którym znajduje się sąd. Obejmuje to zasady dotyczące **standardu** (lub kwantum) dowodowego⁶⁵. W konwencji poruszono jednak wyraźnie kwestię **ciężaru** dowodu.

i. Ciężar dowodu

51. Ciężar ustanowienia wyjątku spoczywa na osobie, instytucji lub organizacji sprzeciwiającej się powrotowi dziecka⁶⁶, a więc w większości przypadków – na rodzicu uprowadzającym dziecko. Nawet jeśli sąd z urzędu gromadzi informacje lub dowody (zgodnie z procedurami krajowymi) lub jeśli osoba lub organizacja, która złożyła wniosek o powrót, nie uczestniczy aktywnie w postępowaniu, sąd musi mieć pewność, że ciężar dowodu w zakresie ustanowienia wyjątku poniosła strona sprzeciwiająca się powrotowi.

uściślono, że w przypadku gdy sąd zarządza powrót dziecka, może, w stosownych przypadkach, zastosować środki tymczasowe, w tym środki zabezpieczające, zgodnie z art. 15 rozporządzenia w celu ochrony dziecka przed poważnym ryzykiem, o którym mowa w art. 13 akapit pierwszy lit. b) konwencji z 1980 r., pod warunkiem że zbadanie możliwości zastosowania takich środków i ich zarządzenie nie opóźni w nadmierny sposób postępowania w sprawie powrotu dziecka.

⁶⁵ Standardy dowodowe stosowane przez umawiające się strony mogą się różnić. Na przykład wiele umawiających się stron stosuje „przeważające dowody” lub „wyważenie prawdopodobieństw” z ogólnego cywilnego standardu dowodowego; kilka państw wymaga, aby wyjątek został potwierdzony za pomocą wyższego standardu, np. „jasnych i przekonujących dowodów”.

⁶⁶ Art. 13 ust. 1; zob. również sprawozdanie wyjaśniające (*op. cit.* Przypis 10) pkt 114, w którym stwierdzono m.in., że „dzięki temu wyborowi konwencja miała zapewnić osobie pozbawionej dziecka równie dobrą sytuację jak sprawcy uprowadzenia, który teoretycznie wybrał najwygodniejsze dla siebie forum”.

ii. Ograniczenie informacji i dowodów do kwestii powrotu

52. Chociaż zasady i praktyki dotyczące dopuszczalności i gromadzenia dowodów różnią się między umawiającymi się stronami⁶⁷, należy je zawsze stosować z należyтым uwzględnieniem wymogu szybkiego postępowania i znaczenia ograniczenia dochodzenia przez sąd wyłącznie do spraw spornych, które mają bezpośrednie znaczenie dla kwestii powrotu (a nie pieczy⁶⁸).

iii. Dopuszczalność informacji dotyczących sytuacji społecznej dziecka

53. W art. 13 ust. 3 ułatwiono otrzymywanie dowodów lub informacji z zagranicy, stanowiąc, że sąd „powin[ien] brać pod uwagę informacje dotyczące sytuacji społecznej dziecka, dostarczone przez organ centralny lub inną właściwą władzę państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka”, takie jak sprawozdania instytucji opieki społecznej, świadectwa szkolne, zaświadczenia lekarskie, jeśli są dostępne i bezpośrednio związane z kwestią poważnego ryzyka i jeśli można je uzyskać zgodnie z prawem krajowym państwa miejsca zwykłego pobytu. Te dowody lub informacje należy uzyskać tylko w razie konieczności i z należyтым uwzględnieniem potrzeby szybkiego postępowania.

iv. Dopuszczalność wniosku o powrót i załączonych dokumentów

54. Aby ułatwić dopuszczanie dowodów i informacji, art. 23 stanowi, że nie wymaga się żadnych formalności, takich jak legalizacja. Ponadto art. 30 stanowi, że każdy wniosek o powrót przedłożony organowi centralnemu lub bezpośrednio sądowi, jak również wszelkie dokumenty i informacje do niego dołączone lub przekazane przez organ centralny „będą przyjmowane przez sądy lub organy administracyjne Umawiających się Państw”. W art. 30 nie określono jednak wartości dowodowej, jaką będą miały te dokumenty, pozostawiając to prawu krajowemu i gestii sądu.

2. Przykłady argumentów, które mogą być podnoszone na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b)

55. Analiza na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b) jest w dużym stopniu oparta na faktach. Każde orzeczenie sądu dotyczące zastosowania lub niestosowania wyjątku jest zatem wyjątkowe, oparte na szczególnych okolicznościach danego przypadku. W związku z tym, zgodnie z ramami prawnymi konwencji, zawsze wymagana jest dokładna, stopniowa analiza domniemanego poważnego ryzyka, w tym wyjątku wyjaśnionego w niniejszym przewodniku. Sądy⁶⁹ muszą jednak mieć na uwadze zawarty w konwencji wymóg szybkiego rozpatrywania spraw.

⁶⁷ Umawiające się strony podają niektóre informacje na temat zasad mających zastosowanie w procedurach powrotu w swoich profilach państw (*op. cit.* Przypis 39). Np. w sekcji 10.3 zawarto informacje m.in. o tym, czy decyzję w sprawie wniosku o powrót można podjąć wyłącznie na podstawie dokumentacji (tj. bez posiedzenia sądu) oraz czy w postępowaniu dotyczącym powrotu istnieje możliwość przyjęcia dowodów ustnych (tzn. dowodów osobowych).

⁶⁸ Zob. pkt 16 powyżej.

⁶⁹ Zob. przypis 12 powyżej.

56. W niniejszej sekcji przedstawiono kilka przykładów, w jaki sposób niektóre sądy podeszły do argumentów dotyczących poważnego ryzyka, wykorzystując różne sytuacje faktyczne i niewyczerpujący wykaz istotnych względów lub czynników. Nie uwzględniono w niej względnej wagi, jaką należy przypisać każdemu z względów lub czynników, ponieważ będzie to zależało od szczególnych okoliczności danego przypadku. Niniejsza sekcja zawiera również pewne ograniczone odniesienia do międzynarodowego orzecznictwa mające zilustrować konkretne omawiane kwestie. W celu uzyskania szczegółowych i najnowszych informacji na temat sposobu podejścia do różnych kwestii wynikających z art. 13 ust. 1 lit. b) sądy i inne zainteresowane osoby zachęca się do zapoznania się z INCADAT i krajowym orzecznictwem.

a. Przemoc domowa wobec dziecka lub rodzica uprowadzającego dziecko

Argumenty dotyczące poważnego ryzyka wynikającego z przemocy domowej mogą przybierać różne formy. Rodzic uprowadzający dziecko może twierdzić, że istnieje poważne ryzyko bezpośredniej szkody ze względu na znęcanie fizyczne, wykorzystywanie seksualne lub inne formy znęcania się nad dzieckiem. Można również stwierdzić, że poważne ryzyko wynika z narażenia dziecka na przemoc domową ze strony rodzica, którego dziecko uprowadzono, skierowaną przeciwko rodzicowi uprowadzającemu dziecko⁷⁰. W niektórych sytuacjach poważne ryzyko dla dziecka może również wynikać z potencjalnej szkody, jaką rodzic, którego dziecko uprowadzono, może wyrządzić rodzicowi uprowadzającemu dziecko po powrocie⁷¹, również w przypadku, gdy taka szkoda może znacznie ograniczyć zdolność rodzica uprowadzającego dziecko do sprawowania nad nim opieki.

⁷⁰ Zob. na przykład *Miltiadous przeciwko Tetervak*, 686 F. Supp. 2d 544 (E.D. Pa. 2010), 19 lutego 2010 r., Sąd Okręgowy Stanów Zjednoczonych, Wydział Wschodni dla Pensylwanii (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1144]. W sprawie tej Sąd uznał, że znęcanie się przez rodzica, którego dziecko uprowadzono, nad rodzicem uprowadzającym dziecko, w tym groźby śmierci i nadużywanie alkoholu, a także inne czynniki, takie jak niezdolność organów cypryjskich do zapewnienia ochrony matce oraz wynikający z tego chroniczny zespół stresu pourazowego u córki, są wystarczające, aby stanowić poważne ryzyko.

⁷¹ Zob. na przykład *Taylor przeciwko Taylor*, 502 Fed.Appx. 854, 2012 WL 6631395 (C.A.11 (Fla.)) (Okręg Jedenasty 2012), 20 grudnia 2012 r., Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych dla Okręgu Jedenastego (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1184]. Sąd przyjął dowody na to, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, groził, że wykorzysta osoby trzecie do wyrządzenia szkody fizycznej (a może nawet zabicia) rodzica uprowadzającego dziecko. Sąd zauważył, że sprawa jest wyjątkowa, ponieważ ryzyko dla dziecka wynikało nie tylko z gróźb ze strony rodzica, którego dziecko uprowadzono, ale także z gróźb ze strony nieznanej osoby trzeciej, a nieuczciwe zachowania rodzica, którego dziecko uprowadzono, stworzyły i prawdopodobnie będą nadal stwarzać znaczne ryzyko poważnej szkody dla rodziny oraz poważne ryzyko szkody dla dziecka w przypadku jego powrotu. Zob. również opinia LJ Wall w *Re W. (A Child)* [2004] EWCA Civ 1366 (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 771] pkt 49. W sprawie *Gomez przeciwko Fuenmayor*, Nr 15-12075, Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych (Okręg Jedenasty), 5 lutego 2016 r. (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1407], Sąd stwierdził, że „[o] ile we właściwym dochodzeniu skoncentrowano się na ryzyku, na jakie narażone jest dziecko, a nie rodzic [...], wystarczająco poważne groźby i przemoc skierowane przeciwko rodzicowi mogą jednak stwarzać poważne ryzyko szkody również dla dziecka”.

57. Szczególny nacisk w analizie poważnego ryzyka w tych przypadkach kładzie się na wpływ przemocy domowej na dziecko po jego powrocie do państwa miejsca zwykłego pobytu oraz na to, czy taki wpływ spełnia wysoki próg wyjątku ze względu na poważne ryzyko w świetle takich względów, jak charakter, częstotliwość i intensywność przemocy, a także okoliczności, w których może ona się przejawiać⁷². Dowody na występowanie przemocy domowej same w sobie nie wystarczają zatem, aby stwierdzić istnienie poważnego ryzyka dla dziecka⁷³.
58. W przypadkach, gdy rodzic uprowadzający dziecko ustalił występowanie zdarzeń związanych z przemocą domową, które mają stanowić poważne ryzyko dla dziecka, sądy powinny rozważyć dostępność, adekwatność i skuteczność środków chroniących dziecko przed poważnym ryzykiem⁷⁴.

⁷² W poniższych sprawach Sąd stwierdził, że nie ma dowodów na istnienie poważnego ryzyka dla dziecka. *Tabacchi przeciwko Harrison*, 2000 WL 190576 (N.D.Ill.), 2 sierpnia 2000 r., Sąd Okręgowy Stanów Zjednoczonych dla Północnego Okręgu Illinois, Wydział Wschodni (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 465]. W sprawie tej stwierdzono, że historia znęcania się rodzica, którego dziecko uprowadzono, nad rodzicem uprowadzającym dziecko nie stanowiła poważnego ryzyka dla ich dziecka, ponieważ dziecko było w przeszłości świadkiem tylko dwóch sytuacji, w których rodzic, którego dziecko uprowadzono, był agresywny wobec rodzica uprowadzającego dziecko, a także dlatego, że od czasu uprowadzenia rodzice bez trudności ustalali wizyty i nie było dowodów, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, znęcał się nad rodzicem uprowadzającym dziecko lub go nękał. Zob. również Sekretarz Sprawiedliwości przeciwko *Parker*, 1999 (2) ZLR 400 (H), 30 listopada 1999 r., Sąd Najwyższy (Zimbabwe) [odniesienie INCADAT: HC/E/ZW 340] pkt 408. W sprawie tej Sąd zauważył, że agresywne i zastraszające zachowanie rodzica, którego dziecko uprowadzono, było skierowane przeciwko rodzicowi uprowadzającemu dziecko, a nie przeciwko dzieciom, a stresujące okoliczności, na jakie według rodzica uprowadzającego były narażone dzieci, wynikały z napiętych relacji między rodzicami. Sąd zauważył ponadto, że rodzic uprowadzający dziecko nie zgłosił sprzeciwu wobec żądania dostępu ze strony rodzica, którego dziecko uprowadzono, a wręcz przeciwnie, wydawał się zachęcać rodzica, którego dziecko uprowadzono, do kontaktu z małoletnimi dziećmi.

⁷³ Zob. również *Souratgar przeciwko Fair*, 720 F.3d 96 (Okręg Drugi 2013), 13 czerwca 2013 r., Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych dla Okręgu Drugiego (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1240] pkt 12 i 16. W sprawie tej Sąd uznał, że zarzuty rodzica uprowadzającego dziecko dotyczące przemocy domowej ze strony rodzica, którego dziecko uprowadzono, są „istotne zgodnie z art. 13 ust. 1 lit. b) wyłącznie wówczas, gdy przemoc stanowi poważne ryzyko dla dziecka. Dochodzenie na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b) nie dotyczy kwestii, czy repatriacja naraziłaby bezpieczeństwo [rodzica uprowadzającego dziecko] na poważne ryzyko, ale tego, czy naraziłaby dziecko na poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej”. W tej sprawie Sąd potwierdził ustalenie sądu okręgowego, że chociaż zdarzały się przypadki przemocy domowej, „w żadnym momencie [dziecko] nie zostało pokrzywdzone ani nie było celem przemocy” oraz że „w sprawie tej dowody [...] nie wskazują na to, że po repatriacji dziecko będzie narażone na poważne ryzyko wyrządzenia mu szkody fizycznej lub psychicznej”.

⁷⁴ Zob. na przykład *F. przeciwko M. (Abduction: Grave Risk of Harm)* [2008] 2 FLR 1263, 6 lutego 2008 r., Wydział Rodzinny Sądu Najwyższego Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 1116] pkt 13 i 14. W sprawie tej Sąd stwierdził, że „jeśli sąd był (lub jest) przekonany, że dziecko otrzyma odpowiednią ochronę ze strony sądów państwa wzywającego, lub rodzic, którego dziecko uprowadzono, złożył wystarczające zobowiązania dotyczące ochrony, rodzic dokonujący uprowadzenia zazwyczaj nie może powołać się na wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b), szczególnie w przypadkach, w których podniesiono kwestię przemocy domowej”. Sąd zauważył ponadto, że w tej sprawie rodzic, którego dziecko uprowadzono, oświadczył, że „będzie współpracował w ramach każdego [...] postępowania i zobowiązał się, że nie będzie uciekał się do napastowania ani

Jeśli w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka ofiary przemocy domowej mają przykładowo dostęp do ochrony prawnej oraz pomocy służb policyjnych i socjalnych, sądy nakazywały powrót dziecka⁷⁵. W niektórych przypadkach sądy mogą jednak uznać, że taka ochrona prawna i służby nie wystarczą, aby ochronić dziecko przed poważnym ryzykiem⁷⁶, na przykład gdy rodzic, którego dziecko uprowadzono, wielokrotnie naruszył nakazy ochrony⁷⁷, co może narazić dziecko na poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej, lub ze względu na stopień podatności psychologicznej dziecka⁷⁸.

nękania”. Zob. powyżej pkt 33 „Kwestie uwzględniane przez sąd przy analizie wyjątku przewidzianego w art. 13 ust. 1 lit. b)”.

⁷⁵ Zob. na przykład X. (matka) przeciwko Y. (ojciec), 22 lutego 2018 r., Rechtbank's-Gravenhage (Niderlandy) [odniesienie INCADAT: HC/E/NL 1391] pkt 6. W sprawie tej Sąd orzekł, że uwzględnienie skarg rodzica uprowadzającego dziecko dotyczących regularnego narażania na przemoc domową w obecności dziecka było niewystarczające, aby stwierdzić poważne ryzyko, ponieważ „należy odpowiednio uwzględnić wszystkie okoliczności, w tym fakt, czy można zastosować środki ochrony dziecka lub inne odpowiednie ustalenia mające zapewnić, aby konsekwencje przemocy domowej nie stwarzały ryzyka (lub nie stwarzały już ryzyka) dla małoletniego”. Zob. również Mbuyi przeciwko Ngalula (zob. przypis 59 powyżej).

⁷⁶ Zob. na przykład Organ Centralny Państwa, Sekretarz w Departamencie ds. Opieki Społecznej przeciwko Mander, 17 września 2003 r., Sąd Rodzinny Australii (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 574] pkt 109 i 111. W sprawie tej Sąd stwierdził, że „[n]ie ma wątpliwości, że istnienie nakazów sądowych i sankcji karnych nie zmniejszyło stopnia przemocy”, w związku z czym Sąd „był w tym przypadku przekonany o istnieniu poważnego ryzyka szkody”. W związku z tym odmówiono powrotu dzieci; Nr RG 06/00395, 30 maja 2006 r., Cour d'appel de Paris (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1010]. W sprawie tej Sąd stwierdził, że pomimo wniesienia przez rodzica uprowadzającego dziecko oskarżenia, że w miejscu zamieszkania rodziny dziecko padło ofiarą gwałtu dokonanego przez partnera życiowego rodzica, którego dziecko uprowadzono, nie zastosowano żadnych skutecznych środków zapobiegawczych, gdy dziecko wysunęło poważne oskarżenia i wyraziło poważne zastrzeżenia dotyczące ponownego zamieszkania z rodzicem, którego dziecko uprowadzono.

⁷⁷ Zob. na przykład Achakzad przeciwko Zemaryalai [2011] W.D.F.L. 2, 20 lipca 2010 r., Trybunał Sprawiedliwości w Ontario (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1115]. W sprawie tej Trybunał przyjął dowody rodzica uprowadzającego dziecko, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, wielokrotnie dokonywał napaści na matkę dziecka lub groził jej napaścią, w tym groził jej gwałtem i nosił naładowaną broń palną, gdy trzymała dziecko. Ponadto Trybunał stwierdził, że biorąc pod uwagę szczególne okoliczności, nie można było zlekceważyć jawnego oburzenia rodzica, którego dziecko uprowadzono, w związku z zarzutami rodzica uprowadzającego dziecko, postawionymi mu na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b). Mimo że zobowiązania byłyby wykonalne, biorąc pod uwagę, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, był skłonny przyjąć nakaz stworzenia „bezpiecznej przystani” w Kalifornii, Trybunał uznał, że prawdziwym problemem jest to, czy sądy kalifornijskie będą w stanie odpowiednio zapanować nad jego przyszłym zachowaniem i je kontrolować, skoro dopuścił się on naruszenia systemu sądowego, składając fałszywe oświadczenia w całym swoim materiale dowodowym i naruszając nakazy sądowe. Ponadto okazało się, że nie jest on w stanie kontrolować swojego zachowania w złości. W związku z tym Trybunał orzekł, że powrót do Kalifornii stwarza dla rodzica uprowadzającego dziecko i dziecka poważne ryzyko, którego nie można odpowiednio kontrolować poprzez zobowiązania.

⁷⁸ Zob. na przykład Ostevoll przeciwko Ostevoll, 2000 WL 1611123 (S.D. Ohio 2000), 16 sierpnia 2000 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych w Ohio (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1145] pkt 15. W sprawie tej w imieniu rodzica uprowadzającego dziecko zeznawało dwóch psychologów. Pierwszy psycholog zdiagnozował u dzieci zespół stresu pourazowego nabyty wskutek osobiście „doświadczonej poważnej traumy, znęcania fizycznego, emocjonalnego i zniewag słownych”, a także bycia świadkami znęcania się nad rodzicem uprowadzającym dziecko. Ściślej mówiąc, pierwszy psycholog

b. Niekorzystna sytuacja ekonomiczna lub rozwojowa dziecka po powrocie

59. W przypadku argumentów dotyczących poważnego ryzyka wynikającego z niekorzystnej sytuacji ekonomicznej lub rozwojowej po powrocie dziecka⁷⁹ podczas analizy należy skoncentrować się na tym, czy w państwie miejsca zwykłego pobytu można zaspokoić podstawowe potrzeby dziecka. Zadaniem sądu nie jest porównanie warunków życia, które może zaoferować każde z rodziców (lub każde z państw). Może to być istotne w przypadku późniejszej sprawy o prawo do pieczy, ale nie ma znaczenia dla analizy na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b)⁸⁰. Skromniejsze warunki życia⁸¹ lub bardziej ograniczone wsparcie

„stwierdził, że powrót dzieci do Norwegii stworzy dla nich sytuację nie do zniesienia”. Zgodnie z wrażeniem odniesionym przez drugiego psychologa podczas diagnozy „każde z dzieci doświadczyło co najmniej poważnego zaburzenia stresowego”, przy czym każde z nich opisywało, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, nadużywał alkoholu i dopuszczał się przy różnych okazjach znęcania wobec nich i rodzica uprowadzającego dziecko. Drugi psycholog stwierdził, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, cierpi na zaburzenie o charakterze narcystycznym, które „stworzy poważne ryzyko szkody dla dzieci i postawi je w sytuacji nie do zniesienia, gdyby zaistniała konieczność ich powrotu do Norwegii”, oraz że „dzieci doznają nieodwracalnej szkody psychicznej już wskutek nakazania im powrotu do Norwegii, niezależnie od tego, czy nakaz będzie dotyczył powrotu pod opiekę [rodzica, którego dziecko uprowadzono]”.

⁷⁹ Zob. na przykład A.S. przeciwko P.S. (Uprowadzenie dziecka) [1998] 2 IR 244, 26 marca 1998 r., Sąd Najwyższy (Irlandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/IE 389]; K.M.A. przeciwko Sekretarzowi Sprawiedliwości [2007] NZFLR 891, 5 czerwca 2007 r., Sąd Apelacyjny Nowej Zelandii (Nowa Zelandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/NZ 1118]; Komendant Policji Australii Południowej przeciwko H., 6 sierpnia 1993 r., Sąd Rodzinny Australii w Adelajdzie (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 260]; Re E. (Dzieci) (Uprowadzenie: Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem) (zob. powyżej przypis 50).

⁸⁰ Zob. No de pourvoi 08-18126, 25 lutego 2009 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1013]. W sprawie tej Sąd odrzucił argumentację rodzica uprowadzającego dziecko, że, aby ocenić poważne ryzyko, Sąd powinien porównać warunki życia dzieci w tym czasie z ich warunkami życia w przypadku powrotu.

⁸¹ Zob. na przykład G., P. C. c. H., S. M. s/ reintegro de hijos, 22 sierpnia 2012 r., Corte Suprema de Justicia de la Nación (Argentyna) [odniesienie INCADAT:HC/E/AR 1315]. W sprawie tej Sąd dokonał analizy argumentu dotyczącego sytuacji finansowej rodzica, którego dziecko uprowadzono, ale stwierdził, że rodzic uprowadzający dziecko nie udowodnił, że jest to sytuacja, która może oznaczać dla dzieci sytuację ekstremalną; Y.D. przeciwko J.B., [1996] R.D.F. 753, 17 maja 1996 r., Sąd Najwyższy Quebecu (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 369]. W sprawie tej rodzic uprowadzający dziecko argumentował, że brak zdolności finansowej rodzica, którego dziecko uprowadzono, doprowadzi do tego, że dzieci będą narażone na poważne ryzyko, ale Sąd orzekł, że zła sytuacja finansowa jako taka nie jest uzasadnioną przyczyną odmowy powrotu dziecka; No de RG 11/02919, 19 września 2011 r., Cour d'appel de Lyon (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1168]. W sprawie tej rodzic uprowadzający dziecko twierdził, że powrót dzieci do Niemiec naraziłby je na poważne ryzyko ze względu na niski standard zakwaterowania rodzica, którego dziecko uprowadzono, ale Sąd stwierdził, że rodzic uprowadzający dziecko nie wykazał, że nie spełnia ono minimalnych wymaganych standardów, i zauważył, że państwo otrzymujące wniosek, „które nie było zobowiązane do oceny istoty orzeczenia zagranicznego”, nie może brać pod uwagę domniemanego faktu, że dzieci miały korzystniejsze warunki życia we Francji; 17 UF 56/16, 4 maja 2016 r., Oberlandesgericht Stuttgart Senat für Familiensachen (Niemcy) [odniesienie INCADAT: HC/E/DE 1406]. W sprawie tej stwierdzono, że potencjalnie mniej korzystna sytuacja

rozwoju⁸² w państwie miejsca zwykłego pobytu nie wystarczą zatem, aby ustanowić wyjątek ze względu na poważne ryzyko. Jeżeli rodzic uprowadzający dziecko twierdzi, że nie może wrócić z dzieckiem do państwa miejsca zwykłego pobytu ze względu na swoją trudną lub niedopuszczalną sytuację materialną, np. z powodu niższego standardu życia, braku możliwości znalezienia zatrudnienia w tym państwie lub innych trudnych okoliczności, zazwyczaj nie wystarczy to do wydania nakazu odmawiającego powrotu dziecka⁸³. W szczególności zależność od świadczeń państwowych lub innego wsparcia instytucjonalnego nie stanowi samo w sobie poważnego ryzyka⁸⁴. Wyłącznie bardzo wyjątkowe okoliczności mogą prowadzić do poważnego ryzyka dla dziecka⁸⁵. W przypadku stwierdzenia okoliczności, które stanowiłyby poważne ryzyko, sądy mogą rozważyć, czy środki zabezpieczające, takie jak udzielenie pilnej pomocy finansowej na krótki okres, mogą ochronić dziecko przed takim ryzykiem do czasu wydania niezbędnych nakazów przez właściwy sąd państwa miejsca zwykłego pobytu.

ekonomiczna w państwie miejsca zwykłego pobytu po powrocie nie stanowi poważnego ryzyka wyrządzenia dziecku szkody fizycznej lub psychicznej.

⁸² Zob. na przykład No de RG 11/01062, 28 czerwca 2011 r., Cour d'appel de Bordeaux (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1128]. W sprawie tej rodzic uprowadzający dziecko twierdził, że dziecko skarżyło się na niedożywienie, brak higieny i zaniedbanie w państwie miejsca zwykłego pobytu, ale Sąd zauważył, że nie wystarczy to do ustalenia poważnego ryzyka, a ustalenie, kto najlepiej nadaje się do zapewnienia dziecku codziennej opieki i czy państwo miejsca zwykłego pobytu posiada odpowiednie udogodnienia i infrastrukturę służącą monitorowaniu dzieci mieszkających na jego terytorium, należy do sądów w państwie miejsca zwykłego pobytu.

⁸³ Zob. na przykład N. R. c. J. M. A. V. s/ reintegro de hijo, 28 lutego 2013 r., Corte Suprema (Chile) [odniesienie INCADAT: HC/E/CL 1318]. W sprawie tej Sąd stwierdził, że sama okoliczność, że powrót może być trudny dla rodzica uprowadzającego dziecko ze względu na problemy ze znalezieniem pracy, nie wystarcza, aby racjonalnie uzasadnić odmowę powrotu rodzica uprowadzającego dziecko, oraz że takie kwestie należy uwzględnić na późniejszym etapie w postępowaniach w przedmiocie prawa do pieczy; No de RG 12-19382, 20 marca 2013 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1213]. W sprawie tej matka uprowadzająca dzieci twierdziła, że jest bezrobotna i posiada we Francji dochód minimalny oraz mieszkanie socjalne, którego nie mogłaby uzyskać w Anglii, ale Sąd podkreślił, że władze angielskie poczyniły odpowiednie starania w celu zapewnienia ochrony dzieciom po ich powrocie oraz że sytuacja matki, jeśli chodzi o świadczenie zapewniające dochód minimalny, jest inna, ponieważ jej pobyt w Anglii był teraz wynikiem decyzji organów angielskich, a więc nie istniało poważne ryzyko; 5A_285/2007/frs, 16 sierpnia 2007 r., Tribunal fédéral, IIe cour de droit civil (Szwajcaria) [odniesienie INCADAT: HC/E/CH 955]. W sprawie tej Sąd stwierdził, że wobec braku obiektywnych powodów uzasadniających odmowę powrotu matki uprowadzającej dziecko, nie wydawało się, aby powrót do Izraela, przynajmniej w czasie trwania toczącego się tam postępowania sądowego, był dla niej w praktyce utrudniony lub ekonomicznie nie do przyjęcia.

⁸⁴ Zob. na przykład Re C. (*Minors*) (*Abduction: Custody Rights*) [1992] Fam 106, 12 lutego 1992 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 48]. W sprawie tej Sąd stwierdził, że zależność od australijskich świadczeń państwowych po powrocie jest jako taka niewystarczająca, aby stanowić sytuację nie do zniesienia.

⁸⁵ Zob. na przykład rozważania Sądu w sprawie No de RG 08/04984, 18 lutego 2009 r., Cour d'appel de Nîmes (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1135].

c. Ryzyko związane z sytuacją w państwie miejsca zwykłego pobytu

60. Analiza poważnego ryzyka związanego z sytuacją w państwie miejsca zwykłego pobytu musi koncentrować się na powadze sytuacji politycznej, ekonomicznej lub w zakresie bezpieczeństwa oraz jej wpływie na konkretne dziecko⁸⁶ oraz na tym, czy stopień tego wpływu jest wystarczający, aby zastosować wyjątek ze względu na poważne ryzyko, a nie ogólnie na sytuacji politycznej, ekonomicznej lub w zakresie bezpieczeństwa w państwie. Argumenty dotyczące poważnej sytuacji w zakresie bezpieczeństwa, sytuacji politycznej lub sytuacji ekonomicznej w państwie miejsca zwykłego pobytu na ogół nie wystarczą zatem, aby zastosować wyjątek ze względu na poważne ryzyko⁸⁷. Podobnie (odosobnione) akty przemocy w niespokojnym środowisku politycznym zazwyczaj nie będą uznane za poważne ryzyko⁸⁸. Nawet jeśli charakter przedstawionych okoliczności faktycznych może stanowić poważne ryzyko, sąd musi jeszcze ustalić, czy środki zabezpieczające mogłyby zaradzić temu ryzyku, a jeśli tak jest, to sąd byłby zobowiązany nakazać powrót dziecka⁸⁹.

⁸⁶ Zob. *Escaf przeciwko Rodriquez*, 200 F. Supp. 2d 603 (E.D. Va. 2002), 6 maja 2002 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Wschodniego Dystryktu Wirginii, Wydział dla Alexandrii (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 798]. W sprawie tej Sąd przyjął, że chociaż istniały dowody na to, że amerykańscy biznesmeni mierzyli się ze zwiększonym ryzykiem porwania i przemocy w Kolumbii i że sam rodzic uprowadzający dziecko był zagrożony, nie było jasnych i przekonujących dowodów na poważne niebezpieczeństwo w mieście, w którym rodzic, którego dziecko uprowadzono, mieszkał z 13-letnim dzieckiem posiadającym podwójne obywatelstwo amerykańskie i kolumbijskie, mieszkającym tam ze swoim kolumbijskim rodzicem i rodziną.

⁸⁷ Zob. na przykład No de RG 11/02685, 28 czerwca 2011 r., *Cour d'appel de Rennes* (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1129]. W sprawie tej rodzic uprowadzający dziecko poruszył kwestie zanieczyszczenia w Meksyku, braku bezpieczeństwa ze względu na przestępczość w metropolii Meksyku oraz ryzyka trzęsienia ziemi, ale nie zdołał wykazać, w jaki sposób tego rodzaju ryzyko wpływało osobiście i bezpośrednio na dzieci; No de pourvoi 14-17.493, 19 listopada 2014 r., *Cour de cassation* (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1309]. W sprawie tej rodzic uprowadzający dziecko twierdził, że w przypadku powrotu do Republiki Południowej Afryki dziecko będzie narażone na ryzyko poważnego niebezpieczeństwa fizycznego spowodowane powrotem do życia w rezerwacie w Makalali ze względu na panujące tam ogólne warunki życia, ale Sąd odrzucił te argumenty.

⁸⁸ Zob. na przykład sprawy dotyczące powrotów do Izraela, w których domniemane potencjalne niebezpieczeństwa związane z codziennym życiem są zazwyczaj uznawane za zbyt ogólne, aby sprawa mogła opierać się na art. 13 ust. 1 lit. b): *A. przeciwko A.*, 5 października 2001 r., Sąd Pierwszej Instancji w Buenos Aires (Argentyna) [odniesienie INCADAT: HC/E/AR 487]; No 03/3585/A, 17 kwietnia 2003 r., *Tribunal de première instance de Bruxelles* (Belgia) [odniesienie INCADAT: HC/E/BE 547]; B-2939-01, 11 stycznia 2002 r., *Vestre Landsret* (Dania) [odniesienie INCADAT: HC/E/DK 519]; *Freier przeciwko Freier*, 969 F. Supp. 436 (E.D. Mich. 1996), 4 października 1996 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Wschodniego Dystryktu Michigan, Wydział Południowy (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 133]. Zob. również: Procedura międzynarodowego powrotu dzieci, sprawa nr 2926/2008, 16 lutego 2009 r., *Tercera Sala Familiar del Honorable Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal* (Meksyk) [odniesienie INCADAT: HC/E/MX 1038]. W sprawie tej demonstracji politycznych utrudniających życie codzienne w Wenezueli i wynikającej z nich ogólnej niepewności nie uznano za poważne ryzyko.

⁸⁹ Zob. na przykład *A. przeciwko A.* (zob. przypis 88 powyżej). W sprawie tej Sąd opóźnił wykonanie decyzji dotyczącej powrotu o dwa miesiące, do czasu ustabilizowania się sytuacji w państwie miejsca zwykłego pobytu. Zob. również *Re D. (Article 13b: Non-return)* [2006] EWCA Civ 146, 25 stycznia 2006 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo)

d. Ryzyko związane ze zdrowiem dziecka

61. W sprawach dotyczących argumentów związanych ze zdrowiem dziecka przy analizie poważnego ryzyka zwykle należy skoncentrować się na dostępności leczenia w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka⁹⁰, a nie na porównaniu względnej jakości opieki w każdym państwie⁹¹. Poważne ryzyko stwierdza się zazwyczaj wyłącznie w sytuacjach, gdy leczenie jest lub byłoby pilnie potrzebne, a nie jest dostępne lub nie ma możliwości jego zorganizowania w państwie miejsca zwykłego pobytu, lub gdy stan zdrowia dziecka całkowicie uniemożliwia powrót do tego państwa⁹². Sam fakt, że państwo miejsca zwykłego pobytu ma inny standard opieki zdrowotnej lub inne środowisko klimatyczne, zwykle nie wystarczy do zastosowania wyjątku przewidzianego w art. 13 ust. 1 lit. b). Na przykład fakt, że warunki klimatyczne w państwie wzywającym różnią się od warunków panujących w państwie wezwanym, jako taki nie jest wystarczający do zastosowania wyjątku

[odniesienie INCADAT: HC/E/UK 818]. W sprawie tej oboje rodzice byli ofiarami zaplanowanych i celowych strzelanin i innych ataków w Wenezueli. Sąd zgodził się z sędzią prowadzącym postępowanie w pkt 28, że „dzieci nie były przedmiotem żadnego ataku i istnieje mniejsze prawdopodobieństwo niż w przypadku ich rodziców, że staną się jego ofiarami, ale groziła im szkoda fizyczna, gdyby do takiego ataku doszło w ich obecności”. Sąd zauważył również, że sędzia prowadzący postępowanie stwierdził, że „24-godzinny stały nadzór uzbrojonych strażników [...] sam w sobie nie zapewniłby pełnej ochrony, ale w pewnym stopniu zmniejszyłby ryzyko”.

⁹⁰ Zob. na przykład No de pourvoi 17-11031, 4 maja 2017 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1346]. W sprawie tej Sąd stwierdził, że jakość systemu opieki zdrowotnej w Izraelu jest zadowalająca i że przeciwwirusowe leczenie zakażenia wirusem HIV, z którego skorzystało dziecko w Izraelu, było takie samo, jak to, które przepisano mu we Francji. W związku z tym dostępne było odpowiednie leczenie i nie było podstaw do odmowy powrotu dziecka.

⁹¹ Zob. na przykład No de rôle: 07/78/C, 25 stycznia 2007 r., Tribunal de première instance de Bruxelles (Belgia) [odniesienie INCADAT: HC/E/BE 857]. W sprawie tej rodzic uprowadzający dziecko stwierdził, że istnieje poważne ryzyko dla dziecka, ponieważ rodzic, którego dziecko uprowadzono, odmówił zastosowania się do pilnego zalecenia psychologa szkolnego dotyczącego przeprowadzenia terapii logopedycznej dziecka, ale Sąd uznał te fakty za niewystarczające do ustalenia poważnego ryzyka; V.L. B-1572-09, 23 września 2009 r., Vestre Landsret (Dania) [odniesienie INCADAT: HC/E/DK 1101]. W sprawie tej dziecko wymagało w szkole szczególnej uwagi, a rodzic uprowadzający dziecko twierdził, że powrót do rodzica, którego dziecko uprowadzono, cierpiącego na stwardnienie rozsiane i depresję, stanowiłby poważne ryzyko. Sąd zauważył jednak dobrą relację między dzieckiem a rodzicem, którego dziecko uprowadzono, oraz starania tego rodzica mające na celu zapewnienie dziecku możliwie najlepszej opieki i nie uznał tych argumentów za wystarczające, aby stwierdzić poważne ryzyko; DP przeciwko Organowi Centralnemu Wspólnoty Narodów, [2001] HC 39, (2001) 180 ALR 402 (Australia) [odniesienie INCADAT HC/E/AU 346] pkt 144. W tej sprawie dotyczącej leczenia dziecka z autyzmem Sąd stwierdził, że w Grecji istnieją „ośrodki leczenia autyzmu u dzieci”, do których domagano się powrotu, ale nie dokonał porównania względnej jakości opieki między Australią a Grecją. Zob. również Solis przeciwko Tibbo Lenoski, 2015 BCCA 508 (CanLII) (Kanada) [odniesienie INCADAT HC/E/CA 1403].

⁹² Zob. Organ Centralny Państwa przeciwko Maynard, 9 marca 2003 r., Sąd Rodzinny Australii (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 541] pkt 27, 28 i 30. W sprawie tej, w związku z faktem, że obszerne dowody medyczne wykazały, że poważny stan zdrowia dziecka (napady padaczkowe) oznaczał, że „podróż mogłaby spowodować znaczące i poważne szkody dla [dziecka] lub jego śmierć”, Sąd, odrzucając argumenty rodzica uprowadzającego dziecko dotyczące jakości angielskiego systemu opieki zdrowotnej, stwierdził jednak, że powrót dziecka do Anglii naraziłby je na poważne ryzyko wyrządzenia szkody fizycznej.

ze względu na poważne ryzyko związane ze zdrowiem dziecka. W przypadku stwierdzenia okoliczności dotyczących zdrowia dziecka sąd może na przykład rozważyć zastosowanie środków ochrony, które mają ochronić dziecko przed poważnym ryzykiem po powrocie, takich jak: zapewnienie wsparcia finansowego, ubezpieczenia zdrowotnego lub przygotowanie pomocy medycznej dla dziecka po powrocie. Środki te nie powinny jednak nakładać nadmiernych obciążeń na rodzica, którego dziecko uprowadzono, i powinny być ograniczone w czasie, umożliwiając jedynie rodzicowi uprowadzającemu dziecko dostęp do sądów w państwie miejsca zwykłego pobytu, które są najbardziej kompetentne do zajęcia się tymi kwestiami.

e. Rozłąka dziecka z rodzicem uprowadzającym dziecko, gdy rodzic uprowadzający dziecko nie może lub nie chce wrócić do państwa zwykłego pobytu dziecka

62. Argumenty dotyczące poważnego ryzyka wystąpienia szkody psychicznej lub postawienia w sytuacji nie do zniesienia wynikającej z rozłąki dziecka z rodzicem uprowadzającym dziecko, gdy rodzic ten nie jest w stanie lub nie chce wrócić, są często podnoszone w wielu różnych okolicznościach w postępowaniach w sprawie powrotu. Orzeczenia sądowe wielu umawiających się stron pokazują jednak, że sądy rzadko utrzymywały w mocy wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b) w przypadkach, gdy rodzic uprowadzający dziecko nie może lub nie chce wrócić z dzieckiem do państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka⁹³.
63. Głównym przedmiotem analizy poważnego ryzyka w tych przypadkach jest wpływ na dziecko ewentualnej rozłąki w przypadku nakazu powrotu lub pozostawienia go bez opieki oraz kwestia, czy wpływ ten spełnia wysoki próg wyjątku ze względu na poważne ryzyko, biorąc pod uwagę dostępność środków zabezpieczających przed poważnym ryzykiem⁹⁴. Okoliczności lub powody niemożliwości powrotu rodzica uprowadzającego dziecko do państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka różnią się od oceny wpływu ewentualnej rozłąki na dziecko, chociaż mogą stanowić część tej oceny.

⁹³ Zob. pkt 67–72 poniżej.

⁹⁴ Zob. na przykład No de RG 11/01437, 1 grudnia 2011 r., Cour d'appel d'Agen (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1172]. W sprawie tej Sąd stwierdził, że rozłąka dziecka z rodzicem uprowadzającym dziecko nie stanowi poważnego ryzyka, mimo że to rodzic uprowadzający zawsze zajmował się dzieckiem, ponieważ dziecko miało dobre stosunki z rodzicem, którego dziecko uprowadzono, i kochającą rodzinę w państwie miejsca zwykłego pobytu; 7 UF 660/17, 5 lipca 2017 r., Oberlandesgericht Nürnberg Senat für Familiensachen (Niemcy) [odniesienie INCADAT: HC/E/DE 1409]. W sprawie tej Sąd skoncentrował się na kwestii, czy poważne ryzyko wyrządzenia dziecku szkody psychicznej będzie takie, że znacznie przewyższy obciążenie emocjonalne, którego dziecko normalnie doświadczyłoby w wyniku powrotu, i stwierdził, że w tym przypadku nic o tym nie świadczy.

64. W przypadku gdy rozłąka z rodzicem uprowadzającym dziecko spełnia wysoki próg poważnego ryzyka, przy ustalaniu dostępności środków zabezpieczających mogących znieść przeszkody na drodze do powrotu rodzica uprowadzającego dziecko i zaradzić poważnemu ryzyku szczególnie istotne mogą być okoliczności lub powody niemożliwości powrotu rodzica uprowadzającego dziecko do państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka⁹⁵. Poniżej (pkt 67–72) przedstawiono przykłady niektórych typowych przeszkód wymienianych przez rodziców uprowadzających dziecko oraz rodzaje środków, które sądy mogą chcieć rozważyć w różnych scenariuszach. Alternatywnie, jeżeli nie można znieść przeszkód w powrocie rodzica uprowadzającego dziecko, przy ocenie ewentualnych środków zabezpieczających można uwzględnić również możliwość sprawowania opieki nad dzieckiem po jego powrocie do państwa miejsca zwykłego pobytu przez rodzica, którego dziecko uprowadzono, lub inną osobę, do czasu aż sąd w danym państwie będzie w stanie ustalić prawo do pieczy.
65. Jeżeli w związku z poważnym ryzykiem ważne jest bezzwłoczne umieszczenie toczącego się postępowania w sprawie prawa do pieczy nad dzieckiem na wokandzie w państwie miejsca zwykłego pobytu⁹⁶, sąd wydający nakaz powrotu może zażądać, jako środka ochrony dziecka, aby postępowanie to podjęto możliwie najszybciej w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka po powrocie. W przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur strony mogą zostać poinformowane o przyspieszonych procedurach, które mogą istnieć w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka. Ponadto, w zależności od okoliczności i jeśli jest to możliwe w obu zainteresowanych państwach, sąd wydający nakaz powrotu może również ułatwić bezzwłoczne umieszczenie postępowań na wokandzie, wykorzystując bezpośrednią komunikację między sądami⁹⁷.

i. Postępowanie karne przeciwko rodzicowi uprowadzającemu dziecko w państwie zwykłego pobytu dziecka w związku z jego bezprawnym uprowadzeniem lub zatrzymaniem

66. Rodzic uprowadzający dziecko może odmówić powrotu ze względu na ryzyko pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej za bezprawne uprowadzenie lub

⁹⁵ W niektórych jurysdykcjach sądy, zanim ocenią okoliczności faktyczne sprawy dotyczące poważnego ryzyka, mogą rozważyć ewentualne środki mające na celu zniesienie przeszkody w powrocie rodzica uprowadzającego dziecko. Jeśli istnieje możliwość wprowadzenia takich środków, sąd może rozpatrzyć wniosek o powrót bez konieczności oceny argumentów rodzica uprowadzającego dziecko dotyczących poważnego ryzyka dla dziecka wynikającego z rozłąki.

⁹⁶ Zob. wyżej termin „sporządzenie wokandy” w Glosariuszu.

⁹⁷ Zob. na przykład Re G. (Abduction: Withdrawal of Proceedings, Acquiescence, Habitual Residence) [2007] EWHC 2807 (Fam), 30 listopada 2007 r., Sąd Najwyższy (Wydział Rodzinny) Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 966] pkt 78. W sprawie tej Sąd wydał nakaz powrotu na podstawie zobowiązania, że strony podejmą natychmiastowe działania w celu wniesienia sprawy do Sądu w Kanadzie (państwo miejsca zwykłego pobytu), aby na podstawie pełnego dochodzenia w sprawie dobra dzieci wydał on postanowienie dotyczące przyszłych ustaleń w ich sprawie. W tym celu sędzia zwrócił się do sędziego Sądu Królewskiego w Albercie, wyznaczonego jako osoba do kontaktu dla prowincji Alberta w sprawach związanych z konwencją z 1980 r., i uzyskał zapewnienie, że na wniosek którejkolwiek ze stron możliwe będzie przygotowanie przyspieszonej rozprawy w tej prowincji.

zatrzymanie dziecka, a także w przypadku gdy kara pozbawienia wolności rodzica uprowadzającego dziecko może doprowadzić do rozłąki z tym rodzicem, co może stwarzać poważne ryzyko dla dziecka. Sąd może rozważyć zasięgnięcie informacji na temat statusu nakazu aresztowania lub toczącego się postępowania karnego, jak również możliwości cofnięcia nakazu lub wycofania zarzutów. Na przykład rodzic, którego dziecko uprowadzono, albo odpowiednie organy w państwie miejsca zwykłego pobytu dziecka mogą zapewnić, że nie będą prowadzić postępowania karnego lub innego postępowania, a przynajmniej, że w miarę możliwości nie aresztują biorącego udział w postępowaniu rodzica uprowadzającego dziecko⁹⁸. Oddalenie lub wycofanie ciężących zarzutów lub, w stosownych przypadkach, nakazu aresztowania można uzyskać z pomocą organów karnych lub sądowych, w tym w razie potrzeby poprzez bezpośrednią komunikację sądową, jeżeli jest to dozwolone w państwie wezwanym i państwie miejsca zwykłego pobytu⁹⁹. Pomocy lub informacji w tym zakresie zgodnie z prawem krajowym mogą udzielić również organy centralne. Jeżeli zarzuty lub, w stosownych przypadkach, nakaz aresztowania zostaną wycofane, domniemana przeszkoda uniemożliwiająca rodzicowi powrót przestanie istnieć. Z drugiej strony, jeśli nie ma możliwości wycofania zarzutów lub nakazu, sąd może być zmuszony do oceny domniemanego poważnego ryzyka wynikającego z ewentualnej rozłąki z rodzicem uprowadzającym dziecko, jak opisano w pkt 63–66, w tym ewentualnych środków zabezpieczających zapewniających opiekę nad dzieckiem podczas rozłąki. W takich przypadkach konieczne może być odróżnienie rodzica uprowadzającego dziecko, który zostanie pozbawiony wolności w oczekiwaniu na wszczęcie postępowania karnego niezwłocznie po powrocie do

⁹⁸ Zob. na przykład wniosek o zezwolenie na złożenie odwołania (sprawy rodzinne) 5690/10, 10 sierpnia 2010 r., Sąd Najwyższy (Izrael) [odniesienie INCADAT: HC/E/1290] pkt 3 i 5. W sprawie tej Sąd, w następstwie twierdzeń matki uprowadzającej dziecko, że istnieje znaczne ryzyko aresztowania jej z powodu bezprawnego uprowadzenia, stwierdził, że nakaz aresztowania został uchylony, a adwokat rodzica, którego dziecko uprowadzono, poinformował pisemnie lokalnego prokuratora w Stanach Zjednoczonych, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, nie jest zainteresowany i nie ma zamiaru wszczynać postępowania karnego przeciwko rodzicowi uprowadzającemu dziecko i wnioskuje o nadanie znaczącej wagi jego stanowisku w tej sprawie. Sąd zauważył, że chociaż prokurator nie był związany tym pismem, „z doświadczenia wynika, że poza przypadkami nadzwyczajnymi [...] prawdopodobieństwo, że [rodzic uprowadzający dziecko] zostanie aresztowany, nie było duże”; Sabogal przeciwko Velarde (zob. przypis 60 powyżej); w sprawie tej Sąd nakazał powrót pod warunkiem, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, dopilnuje między innymi, aby oddalono zarzuty karne lub zakończono śledztwo przeciwko rodzicowi uprowadzającemu dziecko, ponieważ ze względu na okoliczności po powrocie dzieci nie mogły być umieszczone u rodzica, którego dziecko uprowadzono.

⁹⁹ Zob. na przykład Re M. i J. (Uprowadzenie) (Międzynarodowa współpraca sądowa) [1999] 3 FCR 721, 16 sierpnia 1999 r., Sąd Najwyższy Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 266]. W sprawie tej dobrowolny powrót zapewniono dzięki międzynarodowej współpracy między Sędem Najwyższym Anglii i Walii, angielskim organem centralnym, Sędem Najwyższym Kalifornii, prokuratorem okręgowym Kalifornii oraz sędzią nadzorującym Wydział Prawa Rodzinnego Sądu Najwyższego Los Angeles. W tym przypadku rodzic uprowadzający dziecko naruszył probację i grozi mu długi okres pozbawienia wolności, jeśli zdecyduje się na powrót. W postępowaniu pozasądowym każda osoba lub instytucja zainteresowana tą sprawą podejmowała kolejno działania mające na celu umorzenie postępowania karnego wobec rodzica uprowadzającego dziecko, przyspieszenie postępowania co do istoty w sprawie prawa do pieczy nad dzieckiem oraz priorytetowe traktowanie niezbędnych dochodzeń w sprawie dobra dzieci. Uzgodnione przez rodziców wynegocjowane zobowiązanie umożliwiło później rodzicowi uprowadzającemu dziecko dobrowolny powrót z dziećmi do państwa miejsca zwykłego pobytu.

państwa miejsca zwykłego pobytu, od rodzica uprowadzającego dziecko, któremu w swoim czasie może grozić ewentualne pozbawienie wolności po zakończeniu procesu karnego w tym państwie. Brak możliwości wycofania zarzutów lub nakazu nie jest na ogół wystarczający, aby zastosować wyjątek ze względu na poważne ryzyko¹⁰⁰.

ii. Problemy imigracyjne, z którymi boryka się rodzic uprowadzający dziecko

67. Zastrzeżenia dotyczące przeszkód w powrocie rodzica uprowadzającego dziecko związane z problemami imigracyjnymi – na przykład gdy rodzic uprowadzający dziecko twierdzi, że nie może wjechać do państwa miejsca zwykłego pobytu ze względu na wygaśnięcie odnośnej wizy lub brak prawa pobytu – można zazwyczaj rozpatrywać na wczesnym etapie postępowania w sprawie powrotu, jeśli uzyska się odpowiednie zezwolenia imigracyjne, albo dzięki wysiłkom samego rodzica uprowadzającego dziecko, albo, w miarę możliwości i w stosownych przypadkach, dzięki współpracy między organami centralnymi lub innymi właściwymi organami, które w odnośnych sprawach powinny zostać jak najszybciej zaangażowane. Nawet jeżeli nie jest to możliwe, sądy zazwyczaj niechętnie rozpatrują argumenty dotyczące poważnego ryzyka dla dziecka wynikającego z ewentualnej rozłąki, jeśli rodzic jest w stanie wrócić do państwa wzywającego przynajmniej na krótki okres, niezbędny, aby uczestniczyć w postępowaniu w sprawie prawa do pieczy nad dzieckiem, lub jeżeli wjazd rodzica uprowadzającego dziecko do państwa miejsca zwykłego pobytu jest uzależniony od spełnienia pewnych warunków¹⁰¹. Należy zaznaczyć, że zasadniczo nie można zezwolić na to, aby rodzic – poprzez swoją beczynność lub zwłokę w wystąpieniu o niezbędne zezwolenia imigracyjne – stwarzał sytuację potencjalnie szkodliwą dla dziecka po to, aby następnie powołać się na takie okoliczności w celu dowiedzenia poważnego ryzyka.

iii. Brak skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości w państwie miejsca zwykłego pobytu

68. Rodzic uprowadzający dziecko może przykładowo argumentować, że jego niechęć do powrotu do państwa miejsca zwykłego pobytu wynika z faktu, że nie stać go na pokrycie kosztów zastępstwa procesowego, sądy w tym państwie są stronnicze lub też występują utrudnienia w dostępie do sądu w postępowaniach w przedmiocie prawa do pieczy¹⁰². Jeżeli istnieją obawy, że rodzic uprowadzający

¹⁰⁰ Zob. ponownie wniosek o zezwolenie na złożenie odwołania (sprawy rodzinne) (zob. powyżej przypis 98); w sprawie tej, w następstwie starań rodzica, którego dziecko uprowadzono, o wycofanie zarzutów, Sąd zauważył, że chociaż starania te nie są dla władz wiążące, prawdopodobieństwo aresztowania rodzica uprowadzającego dziecko jest niewielkie. Sąd podkreślił, że nie należy przyjąć argumentacji rodzica uprowadzającego dziecko, zgodnie z którą dziecko należy pozostawić w państwie, do którego je uprowadzono, ze względu na obawy dotyczące aresztowania rodzica w państwie, z którego uprowadzono dziecko.

¹⁰¹ Zob. na przykład 2Ob90/10i, 8 lipca 2010 r., Oberster Gerichtshof (Austria) [odniesienie INCADAT: HC/E/AT 1047]; H. przeciwko H. [1995] 12 FRNZ 498, 4 grudnia 1995 r., Wysoki Trybunał w Wellington (Nowa Zelandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/NZ 30].

¹⁰² Zob. na przykład, No de RG 11/02685, 28 czerwca 2011 r., Cour d'appel de Rennes (Francja) (zob. powyżej przypis 87); w tej sprawie sąd oddalił nieuzasadnione argumenty przedstawione przez matkę, która uprowadziła dziecko i która twierdziła, że w Meksyku nie zapewniono by jej prawa do rzetelnego procesu sądowego; Sekretarz Sprawiedliwości przeciwko N., ex parte C., 4 marca 2001 r., Wysoki Trybunał w Wellington (Nowa Zelandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/NZ 501]; w tej sprawie sąd oddalił argumenty matki, która

dziecko nie uzyska skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, sąd może rozważyć możliwość koordynacji działań z odpowiednimi organami centralnymi lub bezpośredniej komunikacji sądowej w celu przeanalizowania tych argumentów lub w miarę możliwości w celu dokonania ustaleń, dzięki którym taki rodzic uzyskałby dostęp do postępowania sądowego w krótkim czasie po powrocie. Uznano, że na podstawie samego faktu braku możliwości pokrycia kosztów zastępstwa procesowego przez rodzica nie można stwierdzić, iż taki rodzic nie ma skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości¹⁰³. Konwencja opiera się na zasadzie wzajemnego zaufania między państwami. Dlatego też niezależnie od przypadku w ramach ocen dokonywanych w toku postępowań w sprawie powrotu nie można porównywać relatywnej jakości systemów sądowych obu państw (na przykład pod kątem czasu postępowania).

iv. Względy zdrowotne i rodzinne dotyczące rodzica uprowadzającego dziecko

69. W przypadku ustalenia powodów zdrowotnych dotyczących rodzica uprowadzającego dziecko – w toku oceny kwestii, czy rodzic uprowadzający dziecko faktycznie nie może wrócić do państwa miejsca zwykłego pobytu – można rozważyć specyfikę i zaawansowanie złego stanu zdrowia (fizycznego lub psychicznego) rodzica oraz warto ustalić, czy może on uzyskać odpowiednie leczenie w państwie miejsca zwykłego pobytu¹⁰⁴.

uprowadziła dziecko, dotyczące jej sytuacji prawnej w Chile, wskazując, że w państwie tym funkcjonuje system szczególnych sądów rodzinnych, w których przy orzekaniu w sprawach dotyczących prawa do pieczy kwestią najwyższej wagi jest dobro dziecka; Pliego przeciwko Hayes, 843 F.3d 226 (Okreś Szósty 2016), 5 grudnia 2016 r., Sąd Apelacyjny dla Okręgu Szóstego (Stany Zjednoczone Ameryki) [odniesienie INCADAT:HC/E/US 1386], s. 2; w sprawie tej sąd podtrzymał ustalenia sądu dystryktowego i oddalił argumenty rodzica uprowadzającego dziecko, który twierdził, że „istnieje poważne ryzyko wystąpienia »sytuacji nie do zniesienia«, ponieważ ze względu na status dyplomatyczny [rodzica, którego dziecko uprowadzono] sądy tureckie nie mogły w prawidłowy sposób rozstrzygnąć kwestii prawa do pieczy nad dzieckiem”. Sąd orzekł, na s. 8, że „[t]ekst art. 13 ust. 1 lit. b) potwierdza interpretację, zgodnie z którą »sytuacja nie do zniesienia« zachodzi również wówczas, gdy jeden z rodziców zamierza zorganizować powrót dziecka do państwa, w którym sądy nie mogą rozstrzygnąć kwestii prawa do pieczy”, ale rodzic uprowadzający dziecko nie dowiódł, że okoliczności faktyczne sprawy obejmowały „sytuację nie do zniesienia” (s. 11).

¹⁰³ Zob. na przykład F. przeciwko M. (*Uprowadzenie: poważne ryzyko szkody*) (zob. powyżej przypis 74) pkt 15; w sprawie tej matka uprowadzająca dziecko twierdziła, że w przypadku powrotu dzieci znalazłaby się w sytuacji nie do zniesienia ze względu na jej sytuację w świetle francuskiego systemu prawnego. Kobieta twierdziła, że nie byłaby w stanie uzyskać zastępstwa procesowego, sądy i doradcy w sprawach socjalnych we Francji są do niej negatywnie nastawieni i nie chcieli uwzględnić ani rozpatrzyć jej szczegółowych zarzutów, a ze względu na ich opinię dotyczącą jej aktualnego konkubenta, istnieje ryzyko, że jej trzecie dziecko zostanie jej odebrane i umieszczone w placówce opiekuńczej. Sąd orzekł, w pkt 18, że „bez powołania się na konkretne i szczegółowe okoliczności niemal niemożliwe jest twierdzenie, że postępowanie sądowe [we Francji] samo w sobie jest źródłem niekorzystnej sytuacji; innymi słowy, należy powołać się na konkretne okoliczności faktyczne powodujące niekorzystną sytuację”. Sąd orzekł, w pkt 19, że „ze względu na zasadę wzajemności oraz poszanowania polityki określonej w konwencji, jest [on] zobowiązany stwierdzić, że sądy francuskie mają jednakową zdolność do prowadzenia uczciwego postępowania i orzekania w sprawie sprzecznych roszczeń stron, chyba że istnieją niezbité dowody przeciwnie”.

¹⁰⁴ Zob. na przykład LPQ przeciwko LYW [2014] HKCU 2976, 15 grudnia 2014 r., Wysoki Trybunał Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong (Chiny) [odniesienie INCADAT:

Dostępność niezbędnego leczenia lub możliwość jego zorganizowania oznacza, że domniemane przeszkody dla powrotu rodzica uprowadzającego dziecko można usunąć. Może jednak zdarzyć się, że dostępność leczenia nie wystarcza do usunięcia przeszkód dla powrotu rodzica uprowadzającego dziecko. Dotyczy to na przykład sytuacji, w której z powrotem do państwa miejsca zwykłego pobytu wiąże się ryzyko poważnego pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego rodzica uprowadzającego dziecko¹⁰⁵. W takich przypadkach sąd musiałby rozważyć domniemane poważne ryzyko, na które narażone jest dziecko, jak opisano powyżej w pkt 63–66. W ramach oceny sąd rozważyłby wszelkie środki zabezpieczające w celu ochrony dziecka przed poważnym ryzykiem, jakie groziłoby mu po powrocie do państwa miejsca zwykłego pobytu.

70. Rodzic uprowadzający dziecko może twierdzić, że nie może wrócić do państwa miejsca zwykłego pobytu, gdyż w państwie wezwanym założył nową rodzinę¹⁰⁶. Jeżeli to matka uprowadziła dziecko, kobieta może powołać się na fakt bycia w ciąży lub karmienia piersią drugiego dziecka. Jeżeli matka uprowadzająca dziecko twierdzi, że w sytuacji, w której się znajduje, nie może zorganizować swojego powrotu, sąd będzie musiał przeanalizować wysuwane przez nią

HC/E/CNh 1302]. W tej sprawie ojciec uprowadzający dziecko twierdził, że sam nie może wrócić do Japonii, gdyż „załamałby się psychicznie”, a powrót dzieci bez niego, czyli bez opiekuna, postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia, co wynika również z faktu, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, dużo pracuje, nie poświęca uwagi dzieciom i łatwo wpada w złość. Sąd oddalił zarzuty rodzica uprowadzającego dziecko jako nieuzasadnione, wskazując, w pkt 48, że art. 13 ust. 1 lit. b) dotyczy głównie dziecka, a nie wpływu powrotu na rodzica uprowadzającego dziecko; Re E. (Dzieci) (Uprowadzenie: *Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem*) (zob. powyżej przypis 50). W tej sprawie sąd ustalił, że jeżeli zdrowie psychiczne rodzica uprowadzającego dziecko uległoby pogorszeniu, wówczas występowałoby poważne ryzyko, że dziecko odniosłoby szkodę psychiczną. Wskazał jednak, że istnieją odpowiednie środki zabezpieczające pozwalające rozwiać takie obawy, m.in. fakt, że rodzic, którego dziecko uprowadzono, podjął działania w celu pozostawienia domu rodzinnego na wyłączność rodzicowi uprowadzającemu i dzieciom oraz w celu zapewnienia wsparcia finansowego.

¹⁰⁵ Zob. na przykład Dyrektor Generalny, Departament ds. Rodzin przeciwko R.S.P. [2003] FamCA 623, 26 sierpnia 2003 r., Sąd Rodzinny Australii (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 544]. W tej sprawie, na podstawie niezakwestionowanego dowodu z opinii psychiatry, sąd uznał, że istniało poważne ryzyko, iż w przypadku powrotu dziecka rodzic uprowadzający dziecko popełni samobójstwo, co miałoby druzgocący wpływ na dziecko. Zob. również: Re S. (Dziecko) (Uprowadzenie: Rights of Custody) [2012] UKSC 10, [2012] 2 A.C. 257, 14 marca 2012 r., Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa (Anglia i Walia) (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 1147]. W sprawie tej sąd dopuścił na procesie dowody w postaci dokumentacji medycznej, z której wynikało, że matka, która uprowadziła dziecko, cierpiąca na formę stresu pourazowego obserwowanego u kobiet będących ofiarami przemocy domowej bardzo ucierpiałaby, jeżeli musiałaby wrócić do Australii, a w związku z jej złym stanem zdrowia psychicznego za sprawą środków zabezpieczających nie wyeliminowano by poważnego ryzyka, że powrót dziecka postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia.

¹⁰⁶ Zob. na przykład Re C. (Uprowadzenie: Poważne ryzyko szkody psychicznej) [1999] 1 FLR 1145, 2 grudnia 1999 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UK 269]. W tej sprawie sąd orzekł, że sędzia prowadzący postępowanie popełnił błąd, przywiązując zbyt dużą wagę do faktu, że nowy partner matki uprowadzającej dziecko nie mógłby wrócić do państwa miejsca zwykłego pobytu na podstawie przepisów imigracyjnych. Sąd orzekł również, że matka, która uprowadziła dziecko, wraz ze swoim partnerem byli świadomi ewentualnych problemów i sami stworzyli niekorzystne okoliczności, na które powołali się w sprawie.

argumenty na poparcie poważnego ryzyka dla dziecka, jak opisano w pkt 63–66. W takich przypadkach fakt, że matka musi dokonać trudnego wyboru, nie można uznać za wystarczający do stwierdzenia, iż powrót starszego dziecka sprawiłby, że byłoby ono narażone na poważne ryzyko¹⁰⁷.

v. Zdecydowana odmowa powrotu

71. W niektórych sytuacjach rodzic uprowadzający dziecko zdecydowanie odmawia powrotu do państwa miejsca zwykłego pobytu i twierdzi, że w przypadku ewentualnego powrotu jego rozłąka z dzieckiem byłaby nieunikniona. W takich okolicznościach, mimo że powrót rodzica uprowadzającego dziecko w większości przypadków uchroniłby dziecko przed poważnym ryzykiem, to jednak wszelkie działania zmierzające do wprowadzenia środków zabezpieczających lub ustalenia ułatwiających powrót rodzica mogą okazać się bezskuteczne, gdyż sąd zasadniczo nie może zmusić rodzica do powrotu. Należy zaznaczyć, że zasadniczo nie można zezwolić na to, aby rodzic stwarzał sytuację potencjalnie szkodliwą dla dziecka – bezprawnie uprowadzając lub zatrzymując dziecko, po to aby następnie powołać się na takie okoliczności w celu dowiedzenia, że dziecko jest narażone na poważne ryzyko¹⁰⁸.

f. Rozdzielenie z rodzeństwem dziecka

72. W postępowaniach sądowych w sprawie powrotu podnoszony bywa argument poważnego ryzyka wynikającego z ewentualnej rozłąki rodzeństwa w sytuacjach, w których na przykład jedno z rodzeństwa sprzeciwia się powrotowi na podstawie art. 13 ust. 2, a sąd przychylił się do odmowy jego powrotu na tej podstawie¹⁰⁹. Może zachodzić również sytuacja, w której sąd uznaje, że rodzic bezprawnie uprowadził lub zatrzymał nie tylko dziecko, którego dotyczy sprawa, ale również jego przyrodnie rodzeństwo, wobec którego nie przedstawiono wniosku o powrót na mocy konwencji haskiej lub wobec którego konwencja nie ma zastosowania

¹⁰⁷ Zob. na przykład Dyrektor Generalny, Departament ds. Rodzin, Młodzieży i Opieki Środowiskowej i Hobbs, 24 września 1999 r., Sąd Rodzinny Australii w Brisbane (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 294]. W tej sprawie twierdzono, że dziecko będzie narażone na poważne ryzyko w związku z tym, że matka uprowadzająca dziecko nie chciała i w praktyce nie mogła wrócić do Republiki Południowej Afryki. Wynikało to z faktu, że od czasu przybycia do Australii urodziła drugie dziecko, które nadal karmiła piersią. Ponadto jej nowy partner nie udzielił zgody na wyjazd swojego nowo narodzonego dziecka do Republiki Południowej Afryki. Sąd orzekł, że kobieta w dużej mierze ponosi odpowiedzialność za sytuację, w której się znalazła, a fakt, że musi dokonać trudnego wyboru, nie daje podstaw do stwierdzenia, że powrót starszego dziecka naraziłby je na poważne ryzyko.

¹⁰⁸ Zob. na przykład Dyrektor Generalny, Departament Usług Socjalnych, Organ Centralny przeciwko J.C. i J.C. i T.C., 11 lipca 1996 r., Sąd Rodzinny Australii w Sydney (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 68]. Zob. również G., P. C. c. H., S. M. s/ reintegro de hijos (zob. przypis 81 powyżej). W tej sprawie sąd orzekł, że automatyczne niestosowanie mechanizmu powrotu wyłącznie na podstawie odmowy rodzica uprowadzającego dziecko uzależniłoby system ustanowiony przez społeczność międzynarodową od jednostronnej woli pozwanej.

¹⁰⁹ Zob. na przykład sprawa L.L. (*Dzieci*), 22 maja 2000 r., Sąd Rodzinny w Nowym Jorku (Stany Zjednoczone Ameryki) [odniesienie INCADAT: HC/E/USs 273].

(na przykład jeżeli takie dziecko ukończyło 16. rok życia lub jeżeli rodzic, którego dziecko uprowadzono, nie ma prawa do pieczy, w rozumieniu konwencji, nad tym dzieckiem).

73. W niektórych przypadkach rozłąka z rodzeństwem może być trudna i może negatywnie wpływać na każde dziecko. W analizie na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b) najważniejsze jest jednak, czy skutek takiej rozłąki będzie na tyle poważny, że w razie powrotu dziecko będzie narażone na poważne ryzyko¹¹⁰. Taką analizę należy przeprowadzić oddzielnie dla każdego dziecka i nie może sprowadzać się ona do analizy nadrzędnego interesu¹¹¹. W rezultacie rozłąka rodzeństwa w wyniku braku powrotu jednego dziecka (niezależnie od podstawy prawnej braku powrotu) zwykle nie skutkuje poważnym ryzykiem ze szkodą dla drugiego dziecka¹¹².
74. Jak wskazano w pkt 72, zasadniczo nie można zezwolić na to, aby rodzic stwarzał sytuację potencjalnie szkodliwą dla dziecka – bezprawnie uprowadzając lub zatrzymując dziecko, po to aby następnie powołać się na takie okoliczności i twierdzić, że dziecko jest narażone na poważne ryzyko. Dotyczy to nie tylko twierdzenia, że dziecko jest narażone na poważne ryzyko w wyniku rozłąki z rodzicem, ale również argumentów dotyczących rozłąki z rodzeństwem. W każdym przypadku sąd powinien zatem rozważyć, czy ewentualna rozłąka rodzeństwa na skutek powrotu tylko jednego z nich nie wynika z działań lub zachowania rodzica uprowadzającego dziecko. Przykładowo taka sytuacja ma miejsce, gdy rodzic uprowadzający dziecko zasadniczo postanawia, że dziecko nieobjęte zakresem stosowania konwencji nie wróci¹¹³, a taka decyzja nie wynika z tego, że taki powrót byłby niemożliwy lub szkodliwy dla tego dziecka, ale z tego, że rodzic chce powołać się na brak powrotu tego dziecka jako powód poważnego ryzyka, na które narażone jest drugie dziecko – którego sytuacja stanowi przedmiot postępowania sądowego – w wyniku rozłąki rodzeństwa w sytuacji, w której sąd nakazałby jego powrót. W takich przypadkach sądy powinny analizować twierdzenie dotyczące istnienia poważnego ryzyka ze szczególną ostrożnością, aby nie dopuścić do sytuacji, której rodzic odnosi korzyść z okoliczności powstałych na skutek jego własnych działań lub zachowania¹¹⁴.

¹¹⁰ Zob. na przykład O. przeciwko O. 2002 SC 430, 3 maja 2002 r., izby niższej Najwyższego Sądu Cywilnego Szkocji (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKs 507]. W tej sprawie twierdzono, że dzieciom trudno będzie wrócić do Irlandii, szczególnie że w takiej sytuacji doszłoby do ich rozłąki z trójką dzieci nowego partnera rodzica uprowadzającego. Nie ustalono jednak żadnego konkretnego ani pewnego poważnego ryzyka narażenia na szkodę fizyczną lub psychiczną. Zob. również Re E. (*Uprowadzenie: Zastrzeżenia dziecka wobec powrotu*) [2000] 2 F.L.R. 192, 18 kwietnia 2000 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 270]. W tej sprawie sąd orzekł, że w wyniku powrotu samego młodszego dziecka znalazłoby się ono w sytuacji nie do zniesienia. Chłopiec wychowywał się razem z siostrą w trudnych dla nich czasach, a siostra opiekowała się nim niczym „druga mama”. W takich okolicznościach sąd orzekł, że udowodniono, iż młodsze dziecko jest narażone na poważne ryzyko.

¹¹¹ Chalkley przeciwko Chalkley (1995) ORFL (4th) 422, 13 stycznia 1995 r., Sąd Apelacyjny w Manitobie (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 14]. W tej sprawie sąd wskazał, że art. 13 dotyczy „dziecka”, którego dotyczy wniosek o powrót. Nie ma w nim mowy o „dzieciach” ani „rodzeństwie”.

¹¹² Zob. na przykład LM przeciwko MM Nevo, RFamA 2338/09, 3 czerwca 2009 r., Sąd Najwyższy (Izrael) [odniesienie INCADAT: HC/E/IL 1037].

¹¹³ Zob. pkt 73 powyżej.

¹¹⁴ Zob. na przykład DZ przeciwko YVAMVD, RFamA 2270, 30 maja 2013 r., Sąd Najwyższy (Izrael) [odniesienie INCADAT: HC/E/IL/1211].

75. W szczególności w przypadkach, w których może dojść do rozłąki rodzeństwa, sądy powinny dodatkowo wziąć pod uwagę fakt, że nakaz powrotu nie może skutkować zerwaniem kontaktu między dziećmi ani trwałą rozłąką rodzeństwa¹¹⁵. Utrzymanie bezpośrednich kontaktów lub innego rodzaju kontaktów między rodzeństwem można zapewnić w drodze porozumienia lub nakazu sądu w państwie miejsca zwykłego pobytu lub sądu prowadzącego postępowanie w sprawie powrotu. Sądy muszą pamiętać, że sądy w państwie miejsca zwykłego pobytu będą mogły rozważyć, gdzie rodzeństwo powinno mieszkać i czy powinno mieszkać razem, w ramach pełnej oceny dobra dziecka w toku postępowania w przedmiocie prawa do pieczy.

¹¹⁵ Zob. na przykład K.M.A. przeciwko Sekretarzowi Sprawiedliwości (zob. powyżej pkt 79).

**Dobre praktyki
dla sądów
orzekających w
sprawach z art.
13 ust. 1 lit. b)**

76. Wszelkie dobre praktyki opisane w tej części niniejszego przewodnika należy brać pod uwagę wyłącznie wówczas, gdy są one odpowiednie i dopuszczalne w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur danej umawiającej się strony oraz gdy sąd rozpatrujący konkretną sprawę uzna je za stosowne w danym przypadku.

1. Nadrzędna zasada: skuteczne zarządzanie sprawami

77. Celem niniejszej sekcji jest określenie dobrej praktyki, która ma przyczynić się do zwiększenia zdolności sądu do szybkiego i dobrze ukierunkowanego skutecznego rozpatrywania twierdzeń dotyczących poważnego ryzyka. Dobrą praktykę przedstawia się jako element skutecznego zarządzania sprawami. Dzięki temu postępowania dotyczą ściśle ograniczonego przedmiotu/zakresu postępowań w sprawie powrotu, w tym wyjątku ze względu na poważne ryzyko, a czas potrzebny na rozstrzygnięcie sprawy ulega skróceniu.
78. Dzięki skutecznemu zarządzaniu sprawami sąd może nadzorować i planować sposób zarządzania sprawą i jej przebieg, aby zapewnić jej niezwłoczne rozpoznanie bez zbędnych opóźnień postępowania. W ramach tego procesu sąd komunikuje się lub odbywa spotkania ze stronami lub ich pełnomocnikami na wczesnych etapach postępowania w sprawie powrotu i w razie potrzeby w toku całego postępowania.
79. Proces zarządzania sprawą powinien rozpocząć się jak najwcześniej i trwać do wydania orzeczenia dotyczącego powrotu, a nawet – w zależności od roli sądów na etapie egzekucji orzeczenia i w przypadkach przewidzianych w przepisach i procedurach krajowych – do chwili wyegzekwowania nakazu lub wykonania go w inny sposób. Sędzia odpowiada za jak najszybsze zakończenie postępowania wszczętego na podstawie konwencji. Oznacza to jak najwcześniejsze wydanie orzeczenia i podjęcie wszystkich działań niezbędnych do zapewnienia, aby wydane nakazy miały formę gwarantującą ich natychmiastową skuteczność.
80. W ramach skutecznego zarządzania sprawami w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur sąd powinien:
- zapewnić identyfikację istotnych kwestii na wczesnym etapie postępowania, aby strony mogły przedstawić stosowne dowody;
 - rozważyć, czy informacje lub pomoc można uzyskać od lub za pośrednictwem organu centralnego państwa wzywanego lub państwa wzywającego w przedmiocie twierdzeń stron lub dostępności środków zabezpieczających w celu wyeliminowania poważnego ryzyka, a także w celu zaaranżowania powrotu dziecka;
 - rozważyć, czy informacje lub pomoc można uzyskać od lub za pośrednictwem IHNJ lub w ramach bezpośredniej komunikacji sądowej¹¹⁶, w miarę dostępności, w przedmiocie twierdzeń stron lub dostępności środków zabezpieczających w celu wyeliminowania poważnego ryzyka, a także w celu zaaranżowania powrotu dziecka.

¹¹⁶ Zob. wytyczne dotyczące komunikacji sądowej (*op. cit.* przypis 1).

2. Dobre praktyki w zakresie zarządzania sprawami

a. Określenie istotnych kwestii na wczesnym etapie postępowania

81. Ważne jest dokładne określenie istotnych kwestii, dzięki czemu można ograniczyć formę i ilość przedstawianych dowodów i argumentów. W ramach zarządzania sprawami na wczesnym etapie postępowania¹¹⁷ w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur sędzia powinien:
- ustalić istotne kwestie;
 - określić istotę przedmiotu sporu i dopilnować, aby strony przedstawiały wyłącznie informacje i dowody dotyczące istotnych kwestii objętych ograniczonym zakresem wyjątku, jeżeli został on podniesiony;
 - ustalić, jakie informacje lub dowody strony zamierzają przedstawić;
 - określić wszystkie uzgodnione lub bezsporne okoliczności faktyczne.

b. Ugodowe rozstrzygnięcie sporu

82. Skuteczne zarządzanie sprawami obejmuje omówienie sposobu rozstrzygnięcia sporu, tak aby strony miały możliwość jego rozstrzygnięcia na drodze pozasądowej¹¹⁸. W zależności od odpowiednich przepisów, procedur i praktyk obowiązujących w poszczególnych państwach, rodzice mogą skorzystać z mediacji¹¹⁹ lub innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów w celu uzgodnienia warunków powrotu lub braku powrotu dziecka oraz w razie potrzeby w celu uzgodnienia innych istotnych kwestii, w tym warunków relokacji dziecka do państwa wezwanego oraz utrzymywania kontaktu z rodzicem, którego dziecko uprowadzono. W ramach zarządzania sprawą na wczesnym etapie postępowania w sprawie powrotu, jeżeli jest możliwość prowadzenie mediacji lub zastosowania innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów, w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur sąd powinien:

¹¹⁷ W wielu jurysdykcjach takie kwestie rozważa się podczas organizowanej w tym celu rozprawy wstępnej.

¹¹⁸ Na przykład w Niderlandach mediacja między rodzicem uprowadzającym dziecko a rodzicem, którego dziecko uprowadzono, stanowi stały element postępowania w sprawie powrotu na pomocy konwencji haskiej, zob. K.L. Wehrung i R.G. de Lange-Tegelaar w *The Judges' Newsletter on International Child Protection* tom XVI, wiosna 2010 r. (biuletyn dostępny na stronie internetowej konferencji haskiej w sekcji „Publications” podsekcja „Judges' Newsletter”), s. 45–48 www.hcch.net.

¹¹⁹ Aby uzyskać więcej informacji o mediacji w sprawach dotyczących uprowadzenia dziecka za granicę, zob. Konferencja haska, *Guide to Good Practice under the 1980 Hague Child Abduction Convention – Mediation*, Haga, 2012 (zwany dalej „przewodnikiem dobrych praktyk w zakresie mediacji”) (przewodnik dostępny również na stronie internetowej konferencji haskiej, zob. ścieżka wskazana w przypisie 6).

- przeprowadzić dokładną ocenę, zgodnie z ogólnymi wymogami, kwestii, czy odpowiednim rozwiązaniem jest przeprowadzenie mediacji lub zastosowanie innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów¹²⁰. Taka ocena służąca ustaleniu, czy dana sprawa nadaje się do rozstrzygnięcia w drodze mediacji, może mieć szczególne znaczenie w sprawach, w których domniemane poważne ryzyko wynika z przemocy domowej lub przemocy w rodzinie¹²¹;
- zachęcać strony do rozważenia mediacji lub innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów;
- ustalić ściśle ramy czasowe mediacji lub innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów w przypadkach, w których uznaje się je za odpowiednie i dostępna jest niezbędna wiedza specjalistyczna. Służy to zapewnieniu, aby takie rozwiązania bez potrzeby nie opóźniały toku ani terminowego zakończenia postępowania w sprawie powrotu¹²². Na przykład, jeżeli rodzic,

¹²⁰ Zasadniczo należy dopilnować, aby w wyniku udziału w mediacji żadna ze stron nie była postawiona w niekorzystnej sytuacji, i w każdym indywidualnym przypadku należy przeprowadzić ocenę stosowności mediacji. zob. *ibid.*, m.in. sekcja 1.2 i 2.1 oraz rozdział 10.

¹²¹ W niektórych państwach nie ma możliwości prowadzenia mediacji w żadnych sprawach, w których zachodzi domniemanie przemocy domowej (niezależnie, czy taki zarzut okaże się zasadny, czy też nie) lub mediacje w takich sprawach są dozwolone na określonych warunkach. Na przykład w Hiszpanii zgodnie z *Ley Orgánica 1/2004* mediacji nie prowadzi się w sprawach, w których zachodzi domniemanie przemocy domowej. W Stanach Zjednoczonych Ameryki w każdym stanie obowiązują różne przepisy regulujące kwestię mediacji. Takie przepisy mogą dotyczyć między innymi rozpatrywania spraw, w których podniesiono kwestie związane z przemocą domową. Niektóre programy mediacji nie obejmują prowadzenia mediacji w sprawach, w których doszło do poważnej przemocy domowej. Zob. sekcja 19.4 profilu Hiszpanii i Stanów Zjednoczonych Ameryki (*op. cit.* przypis 39). Zob. również przewodnik dobrych praktyk w zakresie mediacji (*op. cit.* przypis 119), rozdział 10, pkt 266.

¹²² Zob. przewodnik dobrych praktyk w zakresie mediacji (*ibid.*), sekcja 2.1. Zob. również „Conclusions and Recommendations of the Fourth Meeting of the Special Commission to review the operation of the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction (22-28 March 2001)” [„Konkluzje i zalecenia z czwartego posiedzenia Komisji Specjalnej powołanej w celu dokonania przeglądu funkcjonowania konwencji haskiej z dnia 25 października 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (w dniach 22–28 marca 2001 r.)”], konkluzje i zalecenia nr 1.11 stanowiące, że: „[ś]rodki podjęte w celu udzielenia pomocy w zapewnieniu dobrowolnego wydania dziecka lub doprowadzenia do polubownego rozwiązania spornych kwestii nie powinny powodować zbędnej zwłoki w postępowaniu w przedmiocie wydania dziecka”, co zostało potwierdzone w „Conclusions and Recommendations of the Fifth Meeting of the Special Commission to review the operation of the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction and the practical implementation of the Hague Convention of 19 October 1996 on jurisdiction, applicable law, recognition, enforcement and co-operation in respect of parental responsibility and measures for the protection of children (30 October – 9 November 2006)” [„Konkluzje i zalecenia z piątego posiedzenia Komisji Specjalnej powołanej w celu dokonania przeglądu funkcjonowania konwencji haskiej z dnia 25 października 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę i praktycznego wdrażania konwencji haskiej z dnia 19 października 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci (w dniach 30 października–9 listopada 2006 r.)”], konkluzje i zalecenie nr 1.3.1. Wszystkie konkluzje i zalecenia Komisji Specjalnej powołanej w celu dokonania przeglądu funkcjonowania konwencji haskiej z 1980 r. są dostępne na stronie internetowej konferencji haskiej (zob. ścieżka wskazana w przypisie 17).

którego dziecko uprowadzono, zamierza osobiście stawić się w sądzie na rozprawie, można wykorzystać jego obecność w państwie wezwanym i przeprowadzić mediację w bardzo krótkim czasie przed rozprawą sądową. Mediatorzy oferujący swoją pomoc w takich przypadkach powinni wykazywać się bardzo dużą dyspozycyjnością pozwalającą im na podjęcie mediacji w krótkim czasie.

Po wstępnej ocenie sądowej wykwalifikowani mediatorzy powinni przeprowadzić szczegółową ocenę, czy w danym przypadku mediacja jest wskazana.

c. Udział stron w postępowaniu

83. Podstawą skutecznego zarządzania sprawami jest zasada sprawiedliwości. Oznacza to, że wszystkie strony, niezależnie od kwestii zastępstwa procesowego, muszą mieć możliwość pełnego uczestnictwa w postępowaniu i przedstawienia wszystkich informacji lub dowodów w sposób skuteczny i bez powodowania zbędnych opóźnień. W przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur sąd powinien jak najwcześniej:
- ustalić, czy rodzic, którego dziecko uprowadzono, został powiadomiony o charakterze argumentów dotyczących poważnego ryzyka – o czym może dowiedzieć się z pism procesowych złożonych przez stronę sprzeciwiającą się powrotowi, od pełnomocnika lub w stosownych przypadkach od organu centralnego – i jest w stanie wziąć udział w postępowaniu w sposób określony przez sąd¹²³;
 - ustalić, czy rodzic, którego dziecko uprowadzono, będzie działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników, szczególnie jeżeli wnioskodawcą jest organ centralny lub w stosownych przypadkach prokurator;
 - określić procedurę stosowaną przez strony do celów odpowiednio wglądu do pism oraz wymiany i doręczania pism, jeżeli takiej procedury nie określono w ustawodawstwie.

¹²³ Obecność obu stron wiąże się z określonymi korzyściami. Jeżeli stawiennictwo nie jest możliwe, w niektórych jurysdykcjach przewiduje się inne sposoby komunikacji, takie jak wideokonferencje, z zastrzeżeniem zgodności z odpowiednimi prawami i procedurami obowiązującymi w danych państwach.

84. Zawsze warto korzystać z zastępstwa procesowego zapewnianego w szczególności przez wykwalifikowanych prawników. To, czy strony postępowania w sprawie powrotu mają obowiązek korzystać z zastępstwa procesowego oraz czy jest możliwość skorzystania z pomocy prawnej i zastępstwa *pro bono*, zależy jednak od stosownych przepisów i praktyk krajowych¹²⁴.

d. Udział dzieci w postępowaniu

85. Od czasu przyjęcia konwencji nastąpiły zmiany w międzynarodowych ramach prawnych. Na przykład na szczeblu globalnym przyjęcie Konwencji o prawach dziecka miało wpływ na takie kwestie jak udział dzieci w postępowaniu w sprawie powrotu na podstawie konwencji z 1980 r. w jurysdykcjach, które są jednocześnie stronami Konwencji o prawach dziecka, również w przypadku powołania się na wyjątek przewidziany w art. 13 ust. 1 lit. b)¹²⁵.
86. Możliwość i sposób wysłuchania dziecka oraz sposób zapoznania się z jego poglądami i przedstawiania ich przed sądem różnią się w zależności od wewnętrznych procedur i praktyk umawiających się stron. W niektórych państwach dziecko zostaje bezpośrednio wysłuchane przez sąd, a w innych z dzieckiem rozmawia biegły, który następnie przedstawia podglądy dziecka przed sądem. W takich przypadkach osoba prowadząca wysłuchanie dziecka lub rozmowę z dzieckiem powinna mieć w tym celu stosowne kwalifikacje i szczegółową wiedzę na temat konwencji z 1980 r., postępowań w sprawie powrotu i ograniczonego zakresu wyjątku określonego w art. 13 ust. 1 lit. b)¹²⁶.

¹²⁴ Zob. art. 26 oraz tabela przedstawiająca status państw, które złożyły zastrzeżenie wobec tego artykułu, zgodnie z art. 42, i tym samym nie muszą zapewnić bezpłatnej pomocy prawnej, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w odpowiednim systemie pomocy prawnej. Art. 7 ust. 2 lit. g) konwencji stanowi, że organy centralne powinny bezpośrednio lub przy pomocy jakiegokolwiek pośrednictwa podejmować wszelkie odpowiednie środki w celu „przyznania lub ułatwienia, w stosownych wypadkach, pomocy sądowej i prawnej, łącznie z udziałem adwokata i doradcy prawnego”. Aby uzyskać więcej informacji, zob. na przykład „Przewodnik dobrych praktyk organu centralnego” (*op. cit.* przypis 6), sekcja 4.13. W każdym przypadku sądy muszą w sprawiedliwy sposób zapewnić obu stronom możliwość przedstawiania i kwestionowania dowodów oraz rozpatrzenia ich pism procesowych przez sąd, niezależnie od tego, czy korzystają one z zastępstwa procesowego, czy też nie. Informacje na temat zastępstwa procesowego i pomocy w związku z wnioskami o powrót można znaleźć w profilach państw (*op. cit.*, przypis 39), sekcja 8.

¹²⁵ Zob. na przykład art. 12 Konwencji o prawach dziecka. Na szczeblu regionalnym w Unii Europejskiej (UE) przyjęto rozporządzenie Bruksela II bis, w którym określono prawidłowy przebieg postępowania w sprawie powrotu w państwach członkowskich UE, w których rozporządzenie ma zastosowanie (zob. rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000. Zob. w szczególności art. 11 tego rozporządzenia. Rozporządzenie Bruksela II bis jest bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich UE z wyjątkiem Danii. Rozporządzenie to zostało zmienione i zastąpione rozporządzeniem (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. (zob. przypis 64 powyżej). W wersji przekształconej jeszcze bardziej umocniono prawo dzieci do uzyskania możliwości wyrażenia swoich poglądów).

¹²⁶ Zob. również konkluzje i zalecenia przyjęte w ramach szóstego posiedzenia Komisji Specjalnej ds. funkcjonowania w praktyce konwencji haskiej z 1980 r. oraz konwencji haskiej z 1996 r. (zob. ścieżka wskazana w przypisie 17).

87. W ramach skutecznego zarządzania sprawami w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur sąd powinien:
- w miarę możliwości rozważyć mianowanie w stosownych przypadkach oddzielnego przedstawiciela dziecka¹²⁷;
 - poinformować dziecko lub polecić stronom, oddzielnemu przedstawicielowi dziecka lub wyznaczonemu biegłemu poinformowanie dziecka o toczącym się procesie i ewentualnych konsekwencjach w odpowiednim terminie i w sposób dostosowany do wieku i stopnia dojrzałości dziecka;
 - na etapie uzyskania poglądów dziecka – rozważyć możliwość skorzystania z narzędzi, takich jak opinie na temat sytuacji w rodzinie (których treść odpowiada ograniczonemu zakresowi przedmiotowemu postępowania w sprawie powrotu) sporządzane przez odpowiednio wykwalifikowanych biegłych, które to narzędzia mają mu pomóc w ocenie wagi, jaką musi nadać poglądom dziecka;
 - po podjęciu decyzji o zapoznaniu się z poglądami dziecka – ustalić ściśle ramy czasowe procesu zapoznawania się z poglądami dziecka w celu zagwarantowania, aby proces ten nie powodował zbędnych opóźnień w rozpatrywaniu sprawy, w której toczy się postępowanie w sprawie powrotu.

e. Dowody

88. Skuteczne zarządzanie sprawami w głównej mierze ma zapewnić między innymi dopuszczanie przez sąd wyłącznie istotnych dowodów oraz brak zbędnych opóźnień spowodowanych gromadzeniem informacji i przedstawianiem dowodów. Dobra praktyka określona w tej sekcji ma pomóc sądowi w osiągnięciu tych celów.

f. Dowody z opinii biegłego

89. Wykorzystanie dowodów, w szczególności dowodów z opinii biegłego, musi ograniczać się do dowodów odpowiadających charakterowi i wąskiemu zakresowi zastosowania wyjątku ze względu na poważne ryzyko. W ramach dobrej praktyki w zakresie zarządzania sprawami w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur sąd powinien w danej sprawie:
- rozważyć sporządzenie wykazu odpowiednich biegłych, którzy dysponują wystarczającą wiedzą na temat konwencji, postępowań w sprawie powrotu i szczególnego charakteru wyjątku ze względu na poważne ryzyko i którzy byliby dyspozycyjni w krótkim czasie od wezwania;

¹²⁷ W Niderlandach zwykłą praktyką na podstawie księgi 1 art. 250 kodeksu cywilnego jest obecnie wyznaczenie kuratora procesowego we wszystkich sprawach na podstawie konwencji haskiej z udziałem dzieci w wieku co najmniej trzech lat. Taki kurator procesowy – którym zwykle jest psycholog (dziecięcy) lub zarejestrowany mediator – występuje w roli przedstawiciela dziecka w toku postępowania (w pierwszej instancji i w czasie apelacji), wyrażając opinie dziecka i oceniając stopień jego dojrzałości oraz stopień, w jakim dziecko ma poczucie, że może swobodnie wyrażać swoje poglądy. Taką samą praktykę stosuje się w Niemczech, gdzie regularnie wyznacza się *Verfahrensbeistand* (kuratora procesowego) w postępowaniach na podstawie konwencji z 1980 r. zgodnie z sekcją 158 ustawy o postępowaniu w sprawach rodzinnych i w sprawach rozstrzyganych w postępowaniu nieprocesowym.

- jeżeli obie strony zamierzają przedstawić dowody z opinii biegłego – zachęcić do wspólnego wyboru jednego biegłego posiadającego odpowiednie kwalifikacje lub w stosownych przypadkach do wezwania jednego biegłego przez sąd, tak aby strony nie angażowały różnych biegłych;
- w miarę możliwości jak najwcześniej ocenić lub rozważyć wspólnie ze stronami, czy rozpatrzenie kwestii domniemanego poważnego ryzyka wymaga przedstawienia opinii biegłego lub dowodów z takiej opinii; jeżeli uznaje się, że opinia biegłego jest konieczna:
 - określić konkretne kwestie, które wymagają opinii biegłego, na przykład w drodze pisma przewodniego, postanowienia sądu lub noty;
 - przypomnieć stronom i biegłemu o ograniczonym zakresie przedmiotowym postępowania w sprawie powrotu i wyjątku ze względu na poważne ryzyko, a także o konieczności ścisłego ograniczenia kwestii, których mogą dotyczyć przedstawiana opinia biegłego lub przedstawiane dowody;
 - określić termin na przedstawienie opinii biegłego odpowiednio przed sądem lub stronom, w formie ustnej lub pisemnej. Ma to zapobiegać zbędnym opóźnieniom;
 - jeżeli sąd ma prawo wyznaczyć biegłego – wybrać odpowiedniego biegłego i dopilnować, aby otrzymał on istotne informacje; oraz
 - wyznaczyć datę kontynuacji rozprawy w danej sprawie oraz dopilnować, aby w razie potrzeby biegły był dostępny w tym dniu w celu przedstawienia opinii i informacji;
- rozważyć odejście od przedstawiania opinii biegłego na piśmie i dopuszczenie sytuacji, w której biegły osobiście przedstawia swoją opinię ustnie lub za pomocą środków audiowizualnych, co ma służyć uniknięciu zbędnych opóźnień w postępowaniu.

g. Pomoc organów centralnych i bezpośrednia komunikacja sądowa

90. Aby lepiej zrozumieć ramy prawne lub system ochrony dziecka w państwie miejsca zwykłego pobytu lub wyjaśnić określone twierdzenia dotyczące stanu faktycznego, sąd może zwrócić się o dodatkowe informacje za pośrednictwem organów centralnych, zgodnie z odpowiednimi przepisami i procedurami, jeżeli uznaje się, że takie informacje mogą przydać się w ocenie twierdzeń dotyczących poważnego ryzyka¹²⁸. Bywa, że sądy mają również możliwość wnioskowania o przedstawienie konkretnych dostępnych informacji na temat sytuacji społecznej dziecka za pośrednictwem organów centralnych. Muszą jednak unikać zwracania się do organów centralnych o przeprowadzenie śledztw lub dochodzeń wykraczających poza zakres ich zadań i uprawnień (zob. sekcja IV).

Sądy mogą również uzyskać istotne informacje w ramach bezpośredniej komunikacji sądowej, kontaktując się z innymi sędziami we własnej jurysdykcji lub sędziami innych umawiających się stron. W drugim z powyższych przypadków sądy mogą zwrócić się do sieci IHNJ, która składa się co najmniej z jednego pracownika wymiaru sprawiedliwości umawiających się stron. Sieć ułatwia komunikację i współpracę między sędziami na szczeblu międzynarodowym, dzięki czemu wspiera efektywne funkcjonowanie konwencji haskiej. Sędziowie mogą sprawdzić na stronie internetowej konferencji haskiej, czy na członka IHNJ wyznaczono sędziego z ich jurysdykcji¹²⁹. Jeżeli okaże się, że w IHNJ są tacy członkowie, sędziowie powinni skontaktować się z nimi, aby za pośrednictwem sieci rozpocząć bezpośrednią komunikację sądową lub uzyskać wsparcie w rozpoczęciu takiej komunikacji. Sędziowie, którzy rozważają rozpoczęcie bezpośredniej komunikacji sądowej mogą zapoznać się z dokumentem zawierającym wytyczne i ogólne zasady dotyczące komunikacji sądowej, opublikowanym przez konferencję haską¹³⁰. Bezpośrednią komunikację sądową mogą również ułatwić organy centralne, jeżeli taką możliwość przewidziano w odpowiednich przepisach i procedurach.

¹²⁸ Zob. na przykład Kovacs przeciwko Kovacs (2002), 59 O.R. (3d) 671 (Sup. 23 kwietnia 2002 r., Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości z Ontario (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 760]. W tej sprawie sąd nakazał pełnomocnikom stron złożenie wspólnego wniosku do kanadyjskiego federalnego organu centralnego ds. konwencji z 1980 r. o podjęcie jak najskuteczniejszych dostępnych działań w państwie miejsca zwykłego pobytu w celu ustalenia, czy, zgodnie z domniemaniem, wnioskodawca faktycznie został uznany winnym i skazany, oraz potwierdzenia autentyczności wyroku skazującego. Zob. również: M.G. przeciwko R.F., 2002 R.J.Q. 2132, 23 sierpnia 2002 r., Sąd Apelacyjny w Quebecu (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 762]. W tej sprawie pełnomocnik występujący w imieniu organu centralnego państwa wezwanego oświadczył przed sądem, że rodzic uprowadzający dziecko nadal będzie miał dostęp do wsparcia finansowego wypłacanego przez państwo wezwane, nawet jeżeli rodzic ten będzie przebywał poza terytorium danej jurysdykcji przez okres nie dłuższy niż sześć miesięcy, i tym samym obalił twierdzenia podniesione przez rodzica uprowadzającego dziecko, który powoływał się na brak środków finansowych i innego rodzaju środków.

¹²⁹ Zob. wykaz członków IHNJ dostępny na stronie internetowej konferencji haskiej (ścieżka wskazana w przypisie 34).

¹³⁰ Zob. wytyczne dotyczące komunikacji sądowej (*op. cit.* przypis 1).

IV

**Dobre praktyki
dla organów
centralnych w
sprawach z art.
13 ust. 1 lit. b)**

91. Wszelkie dobre praktyki opisane w tej części należy brać pod uwagę wyłącznie wówczas, gdy są dopuszczalne w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur danej umawiającej się strony. Co więcej, praktyki te nie oznaczają nałożenia na organy centralne umawiających się stron żadnych dodatkowych obowiązków poza tymi, które określono w konwencji (art. 7).

1. Ogólne obowiązki organów centralnych – współpraca i udzielanie informacji

92. Istotną funkcją organu centralnego jest stosowanie wszelkich odpowiednich środków mających ułatwić wszczęcie postępowania sądowego lub administracyjnego, a w efekcie zapewnić bezpieczny powrót dziecka (art. 7 ust. 2 lit. f) i h)). Organy centralne poszczególnych umawiających się stron wypełniają ten obowiązek na różne sposoby w zależności od roli, jaką pełnią w swoim państwie, oraz funkcji i uprawnień przyznanych im w ustawodawstwie krajowym, na mocy którego zostały ustanowione. Co istotne, w niektórych państwach organ centralny lub prokurator wszczyna postępowanie w sprawie powrotu, wnosząc wniosek do sądu, natomiast w innych państwach wniosek do sądu składa rodzic, którego dziecko uprowadzono.
93. W ramach pełnienia swoich obowiązków organy centralne powinny ze sobą współdziałać i popierać współpracę między władzami w ich odnośnych państwach w celu zapewnienia niezwłocznego powrotu dzieci (art. 7 ust. 1). W przypadkach, w których powołano się na wyjątek określony w art. 13 ust. 1 lit. b), dzięki takiej współpracy organy centralne mogą szybko reagować na wezwania sądu do udzielenia informacji na temat dostępności środków zabezpieczających chroniących dziecko przed poważnym ryzykiem, z zastrzeżeniem odpowiednich praw. W stosownych przypadkach organy centralne mogą również wymieniać informacje dotyczące sytuacji społecznej dziecka, jeżeli jest to dopuszczalne w prawie (art. 7 ust. 2 lit. d)).

2. Ograniczona rola organów centralnych w kontekście wyjątku ze względu na poważne ryzyko

94. Ocena okoliczności faktycznych i stanu prawnego, w tym zasadności argumentów podnoszonych na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b), należy do wyłącznych kompetencji sądu orzekającego w sprawie wniosku o powrót¹³¹. Należy o tym pamiętać, wskazując, na czym *nie* polega rola organu centralnego: organ centralny nie przeprowadza oceny argumentów na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b) ani nie podejmuje działania w związku z oceną takich argumentów¹³². Organ centralny musi zatem uważać, aby nie podejmować niepotrzebnych inicjatyw opóźniających postępowanie, szczególnie w państwach, w których postępowanie przed sądem wszczyna sam organ centralny lub pośrednik. Organ centralny powinien jednak podjąć działania na wczesnym etapie procesu powrotu w celu zgromadzenia informacji, które mogą być potrzebne lub wymagane – jeżeli prowadzenie takich działań wchodzi w zakres funkcji i uprawnień organu centralnego – aby w odpowiednim czasie udzielić pomocy sądowi i nie dopuścić do konieczności zawieszenia postępowania w celu zebrania takich informacji.

3. Dobre praktyki dla organu centralnego państwa wzywającego

95. W ramach dobrych praktyk organ centralny państwa wzywającego – na wniosek i w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur – powinien być przygotowany do:
- udzielenia informacji na temat przepisów i procedur obowiązujących w jego jurysdykcji;
 - przedstawienia sprawozdania dotyczącego sytuacji społecznej dziecka, pod warunkiem że udzielenie takich informacji jest istotne, stosowne i dopuszczalne w prawie.

¹³¹ Zob. Tabela konkluzji i zaleceń przyjętych w ramach wcześniejszych posiedzeń z Komisji Specjalnej ds. funkcjonowania konwencji haskiej z 1980 r. dotyczącej uprowadzenia dziecka oraz konwencji haskiej o ochronie dzieci z 1996 r. (1989 r. (1. posiedzenie Komisji Specjalnej), 1993 r. (2. posiedzenie Komisji Specjalnej), 1997 r. (3. posiedzenie Komisji Specjalnej), 2001 r. (4. posiedzenie Komisji Specjalnej), 2002 r. (posiedzenie uzupełniające Komisji Specjalnej), 2006 r. (5. posiedzenie Komisji Specjalnej), lata 2011–2012 (6. posiedzenie Komisji Specjalnej)), dokument wstępny nr 6, lipiec 2017 r., do wiadomości uczestników siódmego posiedzenia Komisji Specjalnej ds. funkcjonowania konwencji haskiej o uprowadzeniu dziecka z 1980 r. oraz konwencji haskiej o ochronie dzieci z 1996 r. w praktyce (październik 2017 r.), pkt nr 38: „Specjalna Komisja ponownie podkreśla, że – a) wykonując swoje funkcje dotyczące przyjmowania wniosków, organy centralne powinny pamiętać, że oceny okoliczności faktycznych i stanu prawnego (takich jak miejsce zwykłego pobytu, obowiązywanie prawa do pieczy lub domniemanie przemocy domowej) zasadniczo dokonuje sąd lub inny właściwy organ rozpatrujący wniosek o powrót; b) [...]”, zob. 2011 r. Komisja Specjalna, konkluzje i zalecenia nr 13 oraz 2006 r., Komisja Specjalna, konkluzje i zalecenia nr 1.1.3 (dostępne na stronie internetowej konferencji haskiej, ścieżka wskazana w przypisie 17).

¹³² Zgodnie z art. 27 konwencji organ centralny dysponuje bardzo ograniczoną swobodą decyzyjną, jeżeli chodzi o możliwość nieprzyjęcia wniosku o powrót. Dlatego też treść tego artykułu nie oznacza, że organ centralny może odmówić przyjęcia wniosku o powrót na podstawie domniemanego poważnego ryzyka.

- na wniosek udzielić odpowiedzi zawierającej informacje na temat konkretnych okoliczności faktycznych w państwie wzywającym w przypadkach, gdy jest to odpowiednie i dopuszczalne w prawie;
- na wniosek przekazać informacje dotyczące uzgodnień administracyjnych, które mogą być niezbędne i odpowiednie w celu zapewnienia bezpiecznego powrotu dziecka, oraz ułatwić przekazanie takich informacji;
- działać w najkrótszym możliwym czasie i zastosować wszelkie niezbędne środki w celu przestrzegania terminów wskazanych przez sąd, tak aby nie powodować zbędnej zwłoki; na wniosek przekazać informacje organom w państwie wzywającym, takie jak powiadomienie odpowiednich organów opieki społecznej o zbliżającym się przybyciu dziecka, aby podjęte zostały niezbędne działania w związku z poważnym ryzykiem w celu zwiększenia, w zakresie w jakim jest to możliwe, skuteczności środków zabezpieczających.

4. Dobre praktyki dla organu centralnego państwa wezwanego

96. W ramach dobrych praktyk organ centralny państwa wezwanego – w przypadkach przewidzianych w odpowiednich przepisach i w ramach odpowiednich procedur – powinien być przygotowany do:
- niezwłocznego informowania organu centralnego w państwie wzywającym o wszelkich informacjach żądanych przez sąd oraz o terminie wyznaczonym przez sąd na przekazanie tych informacji;
 - regularnie i w miarę potrzeb przekazywać organowi centralnemu państwa wzywającego informacje o istotnych sprawach, w tym o postępach i wynikach, oraz o wszelkich wymogach ustalonych przez sąd w związku z zarządzeniem powrotu dziecka, orzeczeniami lustrzanymi lub innymi zarządzeniami, w celu ochrony dziecka przed poważnym ryzykiem i ułatwienia jego bezpiecznego powrotu;
 - działać w najkrótszym możliwym czasie i podjąć wszelkie niezbędne kroki w celu przestrzegania terminów wskazanych przez sąd, tak aby nie powodować zbędnej zwłoki.

V

Przydatne materiały

97. Aby nabyć i pogłębić wiedzę i zrozumienie w zakresie interpretacji i stosowania art. 13 ust. 1 lit. b), sądy, organy centralne i inne podmioty mogą korzystać z następujących zasobów.

1. Sprawozdanie wyjaśniające dotyczące konwencji haskiej

98. Sprawozdanie wyjaśniające dotyczące konwencji¹³³, które zawiera m.in. informacje o pracach przygotowawczych i okolicznościach zawarcia konwencji, można wykorzystać jako dodatkowy środek pomagający w jej interpretacji¹³⁴.

2. Przebieg prac czternastej sesji (1980 r.)

99. Przebieg prac czternastej sesji,¹³⁵ zawierający Sprawozdanie wyjaśniające, obejmuje również wszystkie prace przygotowawcze prowadzące do przyjęcia tekstu konwencji haskiej, takie jak dokumenty wstępne, dokumenty robocze przygotowane przez delegacje uczestniczące w sesji oraz protokoły posiedzeń w ramach sesji. Dokumenty te można wykorzystać jako dodatkowy środek pomagający w interpretacji konwencji¹³⁶.

3. Baza danych na temat uprowadzeń dzieci za granicę (INCADAT)

100. Baza danych INCADAT¹³⁷ została stworzona w celu ułatwienia wzajemnego zrozumienia i spójniejszej interpretacji konwencji. Jest dostępna bezpłatnie online w języku angielskim, francuskim i hiszpańskim. Baza INCADAT zawiera streszczenia oraz pełną treść istotnych decyzji z całego świata dotyczących uprowadzeń dzieci za granicę. Zawiera również krótką analizę prawną dotyczącą kwestii, które są często przedmiotem sporu i interpretacji prawnej w postępowaniach w sprawie powrotu, w tym art. 13 ust. 1 lit. b)¹³⁸.

¹³³ *Op. cit.* przypis 10.

¹³⁴ Zob. *Konwencja wiedeńska z dnia 23 maja 1969 r. o prawie traktatów*, art. 31.

¹³⁵ *Op. cit.* przypis 10.

¹³⁶ Zob. *Konwencja wiedeńska z dnia 23 maja 1969 r. o prawie traktatów*, art. 32.

¹³⁷ Dostępne na stronie internetowej: < www.incadat.com >.

¹³⁸ Analiza art. 13 ust. 1 lit. b) dostępna jest na stronie internetowej konferencji haskiej: < www.hcch.net > w sekcji „Child Abduction” [uprowadzenie dziecka], następnie „The Convention” [Konwencja], następnie „Case Law Analysis” [analiza orzecznictwa], następnie „Exceptions to Return” [wyjątki dotyczące powrotu], następnie „Grave Risk of Harm” [poważne ryzyko szkody].

4. Przewodniki dobrych praktyk opublikowane przez konferencję haską

101. Oprócz obecnego przewodnika konferencja haska opublikowała inne przewodniki dobrych praktyk¹³⁹ odnoszące się do konwencji, które mogą być pomocne dla sądów, organów centralnych i innych podmiotów interpretujących i stosujących art. 13 ust. 1 lit. b):

- Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej z 1980 r. o uprowadzeniu dziecka: Część I – Praktyka organów centralnych;
- Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej z 1980 r. o uprowadzeniu dziecka: Część II: Środki wykonawcze;
- Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej z 1980 r. o uprowadzeniu dziecka: Część III – Środki prewencyjne;
- Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej z 1980 r. o uprowadzeniu dziecka: Część IV – Egzekucja;
- Przewodnik dobrych praktyk w ramach konwencji haskiej z 1980 r. o uprowadzeniu dziecka: Część V – Mediacja oraz
- Kontakty transgraniczne dotyczące dzieci – Zasady ogólne i Przewodnik dobrych praktyk.

5. Międzynarodowa sieć sędziów orzekających w sprawach dotyczących kwestii przewidzianych w konwencji haskiej (*International Hague Network of Judges – IHNJ*)

102. Utworzenie IHNJ specjalizującej się w sprawach rodzinnych zaproponowano po raz pierwszy w 1998 r. na seminarium dla sędziów De Ruwenberg dotyczącym ochrony międzynarodowej dzieci. Zalecano, aby właściwe organy, np. prezesi sądów, lub inni właściwi urzędnicy, zgodnie z odpowiednimi kulturami prawnymi) w poszczególnych jurysdykcjach wyznaczali co najmniej jednego pracownika wymiaru sprawiedliwości do pełnienia, przynajmniej początkowo, roli kanału komunikacji i łączności z krajowymi organami centralnymi, innymi sędziami w ich jurysdykcji oraz sędziami właściwymi dla innych umawiających się stron w sprawach dotyczących konwencji haskiej. Sieć ułatwia komunikację i współpracę między sędziami na szczeblu międzynarodowym w celu zapewnienia efektywnego funkcjonowania konwencji. Sędziów zachęca się do zapoznania się z wykazem członków IHNJ dostępnym na stronie internetowej konferencji haskiej¹⁴⁰.

¹³⁹ Wszystkie te publikacje dostępne są na stronie internetowej konferencji haskiej: <www.hcch.net > w zakładce „Publications” [publikacje], a następnie „Guides to Good Practice” [przewodniki dobrych praktyk].

¹⁴⁰ Zob. wykaz członków IHNJ dostępny na stronie internetowej konferencji haskiej (ścieżka wskazana w przypisie 34).

6. *The Judges' Newsletter on International Child Protection* [Biuletyn sędziów dotyczący międzynarodowej ochrony dziecka]

103. *Biuletyn sędziów* zapewnia rozpowszechnianie informacji na temat współpracy w zakresie ochrony międzynarodowej dzieci. Pierwszy biuletyn został opublikowany przez konferencję haską w 1999 r. Obecnie biuletyn publikowany jest dwa razy w roku¹⁴¹.

7. Dokumenty przygotowywane przez organy krajowe

104. Na przestrzeni lat krajowe organy sądowe publikowały przewodniki procedur prawnych (*bench books*) i podobne dokumenty zajmujące się tymi złożonymi sprawami, np.:
- elektroniczny przewodnik procedur prawnych opublikowany przez National Judicial Institute [krajowy instytut sądownictwa] w Kanadzie¹⁴²;
 - australijski krajowy przewodnik procedur prawnych w zakresie przemocy domowej i przemocy w rodzinie¹⁴³;
 - protokół argentyński dotyczący funkcjonowania konwencji dotyczących uprowadzenia dziecka za granicę¹⁴⁴;
 - przewodnik elektroniczny publikowany przez Urząd Prokuratora Generalnego Brazylii¹⁴⁵.

¹⁴¹ Wszystkie tomy biuletynu sędziów dostępne są w językach angielskim i francuskim, a niektóre w języku hiszpańskim, na stronie internetowej konferencji haskiej (zob. ścieżka wskazana w przypisie 118). Tom V biuletynu sędziów ukierunkowany był szczególnie na art. 13 ust. 1 lit. b).

¹⁴² Konwencja o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze w 1980 r., National Judicial Institute Electronic Bench Book [elektroniczny przewodnik procedur prawnych krajowego instytutu sądownictwa], krajowy instytut sądownictwa, aktualizacja maj 2018 r.

¹⁴³ Ten przewodnik procedur prawnych dostępny jest na stronie internetowej: < <https://aija.org.au/publications/national-domestic-and-family-violence-bench-book/> > (ostatni dostęp w dniu 5 lutego 2020 r.).

¹⁴⁴ *Protocolo de actuación para el funcionamiento de los convenios de sustracción internacional de niños*, zatwierdzony dnia 28 kwietnia 2017 r. Protokół dostępny jest na stronie internetowej Sądu Najwyższego Argentyny: < <http://www.cij.gov.ar/adj/pdfs/ADJ-0.305074001493756538.pdf> > (ostatni dostęp w dniu 5 lutego 2020 r.).

¹⁴⁵ Przewodnik jest dostępny na stronie internetowej < http://www.agu.gov.br/page/content/detail/id_conteudo/157035 > (ostatni dostęp w dniu 5 lutego 2020 r.).

Wykaz cytowanego orzecznictwa

Wykaz cytowanego orzecznictwa

Wszystkie cytowane w niniejszym przewodniku orzeczenia, do których odniesienia znajdują się poniżej, są dostępne w bazie danych INCADAT¹⁴⁶, w której można znaleźć pełny tekst orzeczenia w języku oryginalnym oraz streszczenie w języku angielskim, francuskim lub hiszpańskim, w dwóch z tych języków lub we wszystkich trzech językach. Indywidualny numer odniesienia INCADAT podany w nawiasach kwadratowych umożliwia łatwy dostęp do orzeczenia poprzez wprowadzenie tego numeru w odpowiednie pole wyszukiwania.

Liczby stanowią odniesienie do numerów stron.

Argentyna

- A. przeciwko A., 5 października 2001 r., Sąd Pierwszej Instancji w Buenos Aires (Argentyna) [odniesienie INCADAT: HC/E/AR 487]; ----- 43
- E.S. S przeciwko Reintegro de hijo, 11 czerwca 2013 r., Corte Suprema de Justicia de la Nación (Argentyna) [odniesienie INCADAT: HC/E/AR 1305] ----- 31
- G., P. C. c. H., S. M. s przeciwko reintegro de hijos, 22 sierpnia 2012 r., Corte Suprema de Justicia de la Nación (Argentyna) [odniesienie INCADAT: HC/E/AR 1315] ---- 41, 51

Australia

- Dyrektor Generalny, Departament Usług Socjalnych, Organ Centralny przeciwko J.C. i J.C., i T.C., 11 lipca 1996 r., Sąd Rodzinny Australii w Sydney (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 68] ----- 51
- Dyrektor Generalny, Departament ds. Rodzin, Młodzieży i Opieki Środowiskowej i Hobbs, 24 września 1999 r., Sąd Rodzinny Australii w Brisbane (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 294] ----- 51
- Dyrektor Generalny, Departament ds. Rodzin przeciwko R.S.P. [2003] FamCA 623, 26 sierpnia 2003 r., Sąd Rodzinny Australii (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 544] ----- 50
- DP przeciwko Organ Centralny Wspólnoty Narodów, [2001] HC 39, (2001) 180 ALR 402 (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 346] ----- 44
- Gsponer przeciwko Johnson, 23 grudnia 1988 r., Sąd Rodzinny Australii w Melbourne (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 255] ----- 31
- H.Z. przeciwko Organ Centralny Państwa, 6 lipca 2006 r., Sąd Rodzinny Australii w Melbourne (Australia) w pełnym składzie [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 876] -- 28
- Komendant Policji Australii Południowej przeciwko H., 6 sierpnia 1993 r., Sąd Rodzinny Australii w Adelajdzie (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 260] ----- 41
- Organ Centralny Państwa przeciwko Maynard, 9 marca 2003 r., Sąd Rodzinny Australii (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 541] ----- 44

¹⁴⁶ Zob. sekcja V niniejszego przewodnika.

Organ Centralny Państwa, Sekretarz w Departamencie ds. Opieki Społecznej przeciwko Mander, 17 września 2003 r., Sąd Rodzinny Australii (Australia) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 574] ----- 40

Austria

2Ob90/10i, 8 lipca 2010 r., Oberster Gerichtshof (Austria) [odniesienie INCADAT: HC/E/AT 1047] ----- 48

Belgia

Nr 03/3585/A, 17 kwietnia 2003 r., Tribunal de première instance de Bruxelles (Belgia) [odniesienie INCADAT: HC/E/BE 547] ----- 43

No de rôle: 07/78/C, 25 stycznia 2007 r., Tribunal de première instance de Bruxelles (Belgia) [odniesienie INCADAT: HC/E/BE 857] ----- 44

Chile

N. R. c. J. M. A. V. s/ reintegro de hijo, 28 lutego 2013 r., Corte Suprema (Chile) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1318] ----- 42

Chiny

EW przeciwko LP, HCMP1605/2011, 31 stycznia 2013 r., Wysoki Trybunał Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong (Chiny) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1408] ----- 27

LPQ przeciwko LYW [2014] HKCU 2976, 15 grudnia 2014 r., Wysoki Trybunał Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong (Chiny) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1302] ----- 49

Dania

B-2939-01, 11 stycznia 2002 r., Vestre Landsret (Dania) [odniesienie INCADAT: HC/E/DK 519] ----- 43

V.L. B-1572-09, 23 września 2009 r., Vestre Landsret (Dania) [odniesienie INCADAT: HC/E/DK 1101] ----- 44

Francja

No de pourvoi 08-18126, 25 lutego 2009 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1013] ----- 41

No de pourvoi 14-17.493, 19 listopada 2014 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1309] ----- 43

No de pourvoi 17-11031, 4 maja 2017 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1346] ----- 44

No de RG 06/00395, 30 maja 2006 r., Cour d'appel de Paris (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1010] ----- 40

No de RG 08/04984, 18 lutego 2009 r., Cour d'appel de Nîmes (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1135] ----- 42

No de RG 11/01062, 28 czerwca 2011 r., Cour d'appel de Bordeaux (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1128] -----	42
No de RG 11/01437, 1 grudnia 2011 r., Cour d'appel d'Agen (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1172] -----	45
No de RG 11/02685, 28 czerwca 2011 r., Cour d'appel de Rennes (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1129] -----	43, 48
No de RG 11/02919, 19 września 2011 r., Cour d'appel de Lyon (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1168] -----	41
No de RG 12-19382, 20 marca 2013 r., Cour de cassation (Francja) [odniesienie INCADAT: HC/E/FR 1213] -----	42

Irlandia

A.S. przeciwko P.S. (<i>Uprowadzenie dziecka</i>) [1998] 2 IR 244, 26 marca 1998 r., Sąd Najwyższy (Irlandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/IE 389] -----	41
--	----

Izrael

DZ przeciwko YVAMVD, RFamA 2270, 30 maja 2013 r., Sąd Najwyższy (Izrael) [odniesienie INCADAT: HC/E/IL/1211] -----	52
LM przeciwko MM Nevo, RFamA 2338/09, 3 czerwca 2009 r., Sąd Najwyższy (Izrael) [odniesienie INCADAT: HC/E/IL 1037] -----	52
Wniosek o zezwolenie na złożenie odwołania (sprawy rodzinne) 5690/10, 10 sierpnia 2010 r., Sąd Najwyższy (Izrael) [odniesienie INCADAT: HC/E/1290] -----	47, 48

Kanada

Achakzad przeciwko Zemaryalai [2011] W.D.F.L. 2, 20 lipca 2010 r., Trybunał Sprawiedliwości w Ontario (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1115] -----	40
Chalkley przeciwko Chalkley (1995) ORFL (4th) 422, 13 stycznia 1995 r., Sąd Apelacyjny w Manitobie (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 14] -----	52
J.D. przeciwko P.D., (2010) ONCJ 410, 9 września 2010 r., Trybunał Sprawiedliwości w Ontario (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1421] -----	34
Kovacs przeciwko Kovacs (2002), 59 O.R. (3d) 671 (Sup. Ct.) 23 kwietnia 2002 r., Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości w Ontario (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 760] -----	64
M.G. przeciwko R.F., 2002 R.J.Q. 2132, 23 sierpnia 2002 r., Sąd Apelacyjny w Quebecu (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 762] -----	64
Mbuyi przeciwko Ngalula, (2018) MBQB 176, 8 listopada 2018 r., Sąd Królewski (ang. Court of Queen's Bench) w Manitobie (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1416] -----	34, 40
Office of the Children's Lawyer przeciwko Balev, 2018 SCC 16, Sąd Najwyższy Kanady (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1389] -----	16
Thomson przeciwko Thomson, [1994] 3 SCR 551, 20 października 1994 r., Najwyższy Sąd Kanady (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 11] -----	27
Solis przeciwko Tibbo Lenoski, 2015 BCCA 508 (CanLII) (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 1403] -----	44

Y.D. przeciwko J.B., [1996] R.D.F.753, 17 maja 1996 r., Sąd Najwyższy Quebecu (Kanada) [odniesienie INCADAT: HC/E/CA 369] ----- 41

Meksyk

Procedura międzynarodowego powrotu dzieci, sprawa nr 2926/2008, 16 lutego 2009 r., Tercera Sala Familiar del Honorable Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal (Meksyk) [odniesienie INCADAT: HC/E/IL 1038] ----- 43

Niderlandy

X. (matka) przeciwko Y. (ojciec), 22 lutego 2018 r., Rechtbank's-Gravenhage (Niderlandy) [odniesienie INCADAT: HC/E/NL 1391] ----- 40

Niemcy

12 UF 532/16, 6 lipca 2016 r., Oberlandesgericht München Senat für Familiensachen (Niemcy), [odniesienie INCADAT: HC/E/DE 1405] ----- 28

17 UF 56/16, 4 maja 2016 r., Oberlandesgericht Stuttgart Senat für Familiensachen (Niemcy) [odniesienie INCADAT: HC/E/DE 1406] ----- 41

7 UF 660/17, 5 lipca 2017 r., Oberlandesgericht Nürnberg Senat für Familiensachen (Niemcy) [odniesienie INCADAT: HC/E/DE 1409] ----- 45

Nowa Zelandia

H. przeciwko H. [1995] 12 FRNZ 498, 4 grudnia 1995 r., Wysoki Trybunał w Wellington (Nowa Zelandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/NZ 30] ----- 48

K.M.A. przeciwko Sekretarzowi Sprawiedliwości [2007] NZFLR 891, 5 czerwca 2007 r., Sąd Apelacyjny Nowej Zelandii (Nowa Zelandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/NZ 1118] ----- 41, 53

Sekretarz Sprawiedliwości przeciwko N., ex parte C., 4 marca 2001 r., Wysoki Trybunał w Wellington (Nowa Zelandia) [odniesienie INCADAT: HC/E/NZ 501] ----- 48

Stany Zjednoczone Ameryki

Abbott przeciwko Abbott, 130 S. Ct. 1983 (2010), 17 maja 2010 r., Sąd Najwyższy (USA) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 1029] ----- 21

Escaf przeciwko Rodriguez, 200 F. Supp. 2d 603 (E.D. Va. 2002), 6 maja 2002 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Wschodniego Dystryktu Wirginii, Wydział dla Alexandrii (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 798] ----- 43

Freier przeciwko Freier, 969 F. Supp. 436 (E.D. Mich. 1996), 4 października 1996 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Wschodniego Dystryktu Michigan, Wydział Południowy (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 133] ----- 43

Gomez przeciwko Fuenmayor, Nr 15-12075, Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych (Okręg Jedenasty), 5 lutego 2016 r. (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1407] ----- 38

Sprawa L.L. (*Dzieci*), 22 maja 2000 r., Sąd Rodzinny w Nowym Jorku (Stany Zjednoczone Ameryki) [odniesienie INCADAT: HC/E/USs 273]. ----- 51

- Miltiadous przeciwko Tetervak, 686 F. Supp. 2d 544 (E.D. Pa. 2010), 19 lutego 2010 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych, Wydział Wschodni dla Pensylwanii (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1144] ----- 38
- Ostevoll przeciwko Ostevoll, 2000 WL 1611123 (S.D. Ohio 2000), 16 sierpnia 2000 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych w Ohio (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1145] ----- 40
- Pliego przeciwko Hayes, 843 F.3d 226 (Okręg Szósty 2016), 5 grudnia 2016 r., Sąd Apelacyjny dla Okręgu Szóstego (Stany Zjednoczone Ameryki) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1386] ----- 49
- Sabogal przeciwko Velarde, 106 F. Supp.3d 689 (2015), 20 maja 2015 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Dystryktu Maryland (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 1383] ----- 35
- Souratgar przeciwko Fair, 720 F.3d 96 (Okręg Drugi 2013), 13 czerwca 2013 r., Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych dla Okręgu Drugiego (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1240] ----- 39
- Tabacchi przeciwko Harrison, 2000 WL 190576 (N.D.Ill.), 2 sierpnia 2000 r., Sąd Dystryktowy Stanów Zjednoczonych dla Północnego Dystryktu Illinois, Wydział Wschodni (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/USf 465] ----- 39
- Taylor przeciwko Taylor, 502 Fed.Appx. 854, 2012 WL 6631395 (C.A.11 (Fla.)) (Okręg Jedenasty 2012), 20 grudnia 2012 r., Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych dla Okręgu Jedenastego (Stany Zjednoczone) [odniesienie INCADAT: HC/E/US 1184]. ----- 38

Szwajcaria

- 5A_285/2007/frs, 16 sierpnia 2007 r., Tribunal fédéral, IIe cour de droit civil (Szwajcaria) [odniesienie INCADAT: HC/E/AU 955] ----- 42

Zjednoczone Królestwo

- F. przeciwko M. (*Urowadzenie: poważne ryzyko szkody*) [2008] 2 FLR 1263, 6 lutego 2008 r., Wydział Rodzinny Sądu Najwyższego Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 1116] ----- 39, 49
- O. przeciwko O. 2002 SC 430, 3 maja 2002 r., izba niższa Najwyższego Sądu Cywilnego Szkocji (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKs 507] ----- 52
- Re A. (*Nieletni*) (*Urowadzenie: Prawo do pieczy*) [1992] Fam 106, 12 lutego 1992 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 48] ----- 42
- Re C. (*Urowadzenie: Poważne ryzyko szkody psychicznej*) [1999] 1 FLR 1145, 2 grudnia 1999 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 269] ----- 50
- Re D, [2006] 3 WLR 0989, 16 listopada 2006 r., Izba Lordów (Anglia i Walia) (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 880] ----- 27
- Re D. (*Artykuł 13 lit. b: Brak powrotu*) [2006] EWCA Civ 146, 25 stycznia 2006 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 818] ----- 44
- Re E. (*Dzieci*) (*Urowadzenie: Apelacja w sprawie pieczy nad dzieckiem*) [2011] UKSC 27, [2012] 1 A.C. 144, 10 czerwca 2011 r., Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa (Anglia i Walia) (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 1068] ----- 27, 41, 50

- Re G. (*Uprowadzenie: Wycofanie się z procedur, Udzielenie zezwolenia, Miejsce zwykłego pobytu*) [2007] EWHC 2807 (Fam), 30 listopada 2007 r., Sąd Najwyższy (Wydział Rodzinny) Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 966] ----- 46
- Re M. i J. (*Uprowadzenie*) (*Międzynarodowa współpraca sądowa*) [1999] 3 FCR 721, 16 sierpnia 1999 r., Sąd Najwyższy Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 266] ----- 47
- Re S. (*Dziecko*) (*Uprowadzenie: Prawo do pieczy nad dzieckiem*) [2012] UKSC 10, [2012] 2 A.C. 257, 14 marca 2012 r., Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa (Anglia i Walia) (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 1147] ----- 50
- Re E. (*Uprowadzenie: Zastrzeżenia dziecka wobec powrotu*) [2000] 2 F.L.R. 192, 18 kwietnia 2000 r., Sąd Apelacyjny Anglii i Walii (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 270] ----- 52
- Re W. (*Dziecko*) [2004] EWCA Civ 1366 (Zjednoczone Królestwo) [odniesienie INCADAT: HC/E/UKe 771] ----- 38

Zimbabwe

- Sekretarz Sprawiedliwości przeciwko Parker, 1999 (2) ZLR 400 (H), 30 listopada 1999 r., Sąd Najwyższy (Zimbabwe) [odniesienie INCADAT: HC/E/ZW 340] ----- 39